

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnnik

1996

3

B. G. Forseliuse Seltsi perioodiline väljaanne "Forseliuse Sõnumid" avaldab töid valdkondadest, mis on kooskõlas Seltsi püüdlustega: hariduse ajalugu; haridustraditsioonid; kaasaja haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed; haridus, kool ja õpetaja arenguruumis; maakool. Loomulikult avaldatakse Seltsi enda kroonikat.

Toimetuse kolleegium: Evi Laido, ajalookand. Endel Laul,
Madis Linnamägi, Sirje Kukk de Mateo,
prof. em. Helmut Piirimäe, Olev Toomet

Kirjastaja
B. G. Forseliuse Selts
tel./fax 27- 420 277
tel. 27- 420 498
GSM 250 19931

Peatoimetaja Olev Toomet 279-97 460
Tegevtoimetaja Sirje Krikk de Mateo 27-420 277
Arvutikiri Mare Lang 27-420 277

Fotod: Tõnis Kallejärv, Arvi Ird, Karin Kütt ja autorite erakogud

Trükk AS VALI

ISSN 1406-975

© B. G. Forseliuse Selts
"Forseliuse Sõnumid" 96/3
Tartu 1997

SISUKORD

Kooli- ja hariduslugu

<i>Lea Leppik.</i> Gustav Ewersi pedagoogilisest tegevusest	3
<i>Hellind Laine.</i> Soome koolioludest aastail 1870-1890	
Oulu linna näitel.	11

Oma koolis

<i>Ferdinand Eisen.</i> Põline Rõuge koolimees Adolf Assor.	21
<i>Anna Rinne.</i> Kasvatustöö ja hindamine Võru Õpetajate Seminaris	25
<i>Silva Kärner.</i> 310 aastat hariduselu algusest Järva-Jaanis.	26
Viljandi Linna Valuoja Põhikooli sisekorra eeskiri.	28

Pedagoogika. Hariduspoliitika

<i>Kristi Kõiv.</i> Probleemne õpilane '96.	29
<i>Anne Villsaar.</i> Pärnu Lasteabikeskus	32
<i>Ülle Pikma.</i> Viie-aastane "Oliver"	36
<i>Johan Kõpp.</i> Mõningaid märkusi koolide ekskursioonide kohta.	38

Haridussotsioloogi veerud

<i>Sirje Krikk de Mateo.</i> Eilse pedagoogikatudengi – tänase noore õpetaja – sotsioloogiline iseloomustus.	41
<i>Hans Dsiss.</i> Ülikoolist kooli.	48

Verbum habet...

<i>Aita Matson.</i> Kahe silma vahel asub nina... ja maakool.	50
<i>Valter Parve.</i> Heaolu või rahulolu?	52

Üks nutab, teine naerab. [Huumorinurk]

Inimühiskonna ajalugu.	56

Tutvustame ja arvustame

<i>Kristi Kõiv.</i> Kogumiku "Probleemne laps tavakoolis" tutvustuseks.	58
<i>Ülo Tonts.</i> Kutse Sembardiasse	59

Mõnda muud

<i>Andres Andresen.</i> Kirik riigis. Luterlike võimustruktuuride alluvussuhete põhijooni.	61
<i>Eenok Haamer.</i> Eesti rahvatraditsioonis esineva paastumaarjapäeva tähistamise usuline taust ja tähendus.	65

B. G. Forseliuse Seltsis

<i>Madis Linnamägi.</i> Esimene läbinisti eestikeelne raamat.	72
<i>Madis Linnamägi.</i> Millest alustada kooli vanuse arvestamist?	79
<i>Ahto Kaasik.</i> Kevadkool Samma hiies.	82
<i>Heino Mägi.</i> Seltsi VII suvekool Noarootsis.	83
Õpireis Itaaliasse	85
Kaunile emakeelele ja väarikale kooliajaloole mõeldes.	87
<i>Helmut v. Schulmann.</i> Kodumaa keel.	87
<i>Õie Õismaa.</i> Emakeele kõla	88

Kroonikat: seltsi sümboolika, koorilaulu 200. aastapäeva medali statuut, laureaadid, üritused, õpireisid, juhtkond, nõunikud ja liikmeskond.

Võõrustajakool tutvustab ennast:

<i>Linda Aednurm.</i> Koolid Kaarlimõisas	96
Bibliograafiat B. G. Forseliusest ja B. G. Forseliuse Seltsist.	99

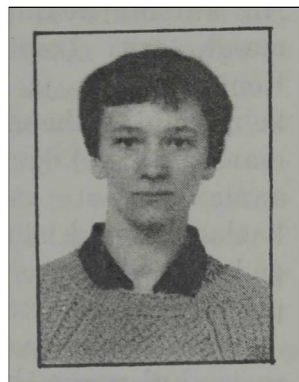
Autoritest	101

KOOLI- JA HARIDUSLUGU

LEA LEPPIK

Tartu Ülikooli *magister*
artium ajaloo alal

GUSTAV EWERSI PEDAGOOGILISEST TEGEVUSEST

Eesti kooli varasemat ajalugu on üsna tugevalt mõjutanud saksa kooliharidus. 18. sajandi lõpul oli pedagoogiline mõte Saksamaal eriti elav. Usuti, et elu ja inimsuhted lähevad paremaks, kui inimesed saavad targemaks. Vaieldi ainult sobivate teede ja meetodite üle. Baltikumi jõudsid uued valgustusideed eelkõige Saksamaa ülikoolides õppinud noormeeste kaudu (1:328).

Üks selliseid valgustusideede mõjuväljas kasvanud ja kujunenud, Saksamaalt Liivimaale tulnud ja siin missioonitundega töötanud mehi oli Johann Philipp Gustav Ewers (1779-1830). Ta on ajalukku läinud kui teadlane, õigusajaloolisele koolkonnale alusepanija vene ajaloo-teaduses, Tartu ülikooli rektor (1818-30) ja Baltikumi pärisorjuse kritiseerija.

Artikli eesmärgiks on heita valgust G. Ewersi pedagoogilisele tegevusele koduõpetajana ja Tartu ülikooli koolikomisjoni esimehena, sest ka selles vallas tegi ta ära üsna suure töö, mis haakus hästi ajastu üldiste uuendustega. Käsitlus tugineb eelkõige G. Ewersi isiklikule kirjavahetusele, kaasaegsete mälestustele ning teatmeteostele.

18. sajandi lõpp avastas ja väärtustas lapse ning lapsepõlve. Tekkis lastekirjandus, hakati õmblema lasteriideid. Laps ei olnud enam tüütult ebatäiuslik olend, kelle ebatäius-

likkusest oli vaja jagu saada. Lapsepõlves hakati nägema omaette väärtust, mõistma selle tähtsust edaspidisele elule. Rousseau "Emile" (1762) ja Pestalozzi tööd "Linhard ja Gertrud" (1881-87) ning "Kuidas Gertrud oma lapsi õpetab" (1801) panid aluse kaasaegsele pedagoogikale. Ehkki paljusid poisse püüti kasvatada "Emile'i" järgi, selgus peagi, et praktikasse see teooria siiski hästi ei sobi. Pestalozzi seevastu sai just praktikute eeskujuks, teda on nimetatud kristlik-humaanse pedagoogika geeniuuseks. Saksa-keelses kultuuriruumis jäi kristlus üldise valgustuse oluliseks osaks. 18. sajandi jooksul olid lahus arenenud kaks erinevat ideelist liikumist: ülemkihtide mõistust ülistav valgustus ja alamkihtide religioossed äratusliikumised. Pestalozzi õpetuse ivaks on nende ühisosa: nii inimese hing kui vaim tahab harimist ja neid ei tohi üksteisest lahutada. Pärast sajandivahetuse suuri poliitilisi ja sotsiaalseid vapustusi (Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni sõjad), mille tulemusel ärkasid poliitilisele elule laiad massid, ilmnas eriti teravalt vajadus uutmoodi kasvatuse ja hariduse järele ning uued ideed leidsid järjest laiemat kõlapinda. Sajandivahetusel elanud inimesed uskusid peaaegu fanaatiliselt pedagoogikasse, algas nn. pedagoogiline sajand.

Baltisaksa mõisnike ja pastorite peredes said lapsed alghariduse tavaliselt koduõpetuse vormis, sest avalikke koole ja õpetajaid oli vähe. Nii kutsuti neid peamiselt Saksa- maalt, eriti Leipzigist, Jenast ja Königsbergist, ja need, kes juba kohal olid, vahendasid oma nooremaid tuttavaid õpetajaid. Keskmises aadliperes ei esitatud õpetajale kaelamurdvaid nõudmisi, sest poegadele, keda ootas sõjaväeteenistus, piisas elementaarteadmistest (2:41).

Koduõpetaja palk oli Liivimaal igal juhul parem kui Saksimaal või Tüüringis, ka kuulus koduõpetaja sotsiaalses plaanis peaaegu alati härraste hulka (1:299).

Hariduslembestes peredes, kus poegi valmistati ette ülikooli jaoks, omistati kasvataja isikule palju suuremat tähtsust. Koduõpetaja pidi oma õpilastele suutma edasi anda kogu gümnaasiumiprogrammi, sest kodust saadud pagasiga mindi kohe kõrgkooli. Vahel käidi siiski ka mõni aasta gümnaasiumis. Kõige sagedamini olid õpetajateks äsja ülikooli lõpetanud noormehed, seega üldjuhul noored haritud inimesed, pead täis moodsaid ideid valgustusest, pedagoogikast, loomulikust õigusest jms. Tavaliselt tegid nad mõne aja pärast karjääri ja koduõpetaja ameti juurde enam tagasi ei pöördunud. Enamiku Baltikumis tegutsenud literaatide ja professorite elulugudes on sees just selline episood. Kes millegagi silma paista ei suutnud (või sobis kõige paremini just sellisesse ametisse), võis muidugi ka elu lõpuni koduõpetajaks jääda.

G. Ewers koduõpetajana

G. Ewers tuli Liivimaale 1803. aastal pärast Göttingeni ülikooli lõpetamist. Ta oli kutsutud Liivimaa maanõuniku Otto Magnus v Richteri (1755-1826) laste koduõpetajaks Väimelasse. Ewersi õpilasteks said Richterite endi pojad, 1790. aastal sündinud Eduard ja 1792. aastal

sündinud Otto ning maanõuniku orvuks jäänud õelapsed paruness Dorothea v. Maydell (sünd. 1. jaanuaril 1790) ja tema vend Ernst v. Maydell (sünd. 10. detsembril 1790) (3).

Oma laialdaste teadmiste ja õpetaja-andega, millele lisandus sädlev huumorimeel, võitis Ewers peagi kõigi südamed. Teda võeti kui pereliiget, pereema nimetas teda kasupojaks ja suhtus ka vastavalt. Ewers ise on öelnud, et Väimelas valitses kaunis koduelu, milles maisa vara küllusele lisas veetlust ja väärikust kõigi perekonnaliikmete haruldane harmoonia (4:5). Teisal väidab ta, et ei vahetaks seda koduõpetaja kohta mõne teise vastu ka kahekordse palga eest. "Ma armastan inimesi, kellega ma koos Väimelas elan ja nad on mu armastust väärt. Maanõunik v. Richteri noorema poja suure ja harukordse talendi arengu jälgimine teeb tasa kurvas-tuse, et pean eemal olema oma südamesõpradest ja teadusest. Temast saab suur mees; ma häbeneksin olla tema õpetaja, kui teeksin seda rahalistel kaalutlustel." (5:311).

Ewersi konkreetsest õpetajatööst Väimelas on vähe teada, kuid mahukas kirjakakk, mis on säilinud 1808./09. aasta talvest, kui Ewers oli koos kolme noormehega Moskvast, kus Ewers tegeles teadusega ja poisid õppisid Moskva ülikoolis, valgustab vähemalt tagantjärele neid inimesi ja õhkkonda. Tegemist on pereema kirjadega G. Ewersile. Neis rullub lahti perekonna igapäevane elu ja muidugi eelkõige pereema mõtte- ja tundemaailm. Kirju on kirjutatud igal pühapäeval, sügisest kevadeni kogunes neid tervelt 40 (6). Kirjadest on täiesti selgesti näha, et Väimela kena perekonna hingestajaks oli just pereema Anna Auguste Charlotte v. Richter (1770–1823), sündinud v. Engelhardt, kuulsalt mineraloogi Moriz v. Engelhardti õde, hea ja tark naine, kes oskas olla

toeks mehele ja nõuandjaks lastele. Sooja südamega elab ta kaasa kõigile oma lähedaste rõõmudele ja muredele, annab nõu, kui oskab, ja ei anna, kui ei oska. Ka fakt, et peres kasvasid maanõuniku õelapsed, räägib avarast hingest. Siinkohal oleks asjakohane meenutada, et tegelikult viisid 19. sajandi pedagoogilisi uuendusi ellu just nimelt naised, eriti mis puudutab laste esimesi eluaastaid. Kirjutas ju Pestalozzi oma raamatu "Kuidas Gertrud oma lapsi õpetab" emadele. Pealegi läks saksa kultuuriruumis 19. sajandi algul – vastukaaluks möödunud sajandi prantsuse kerge-meelsusele – Preisi kuninganna Luise eeskujul moodi õnnelik ja korralik perekonnaelu (7:13).

Aasta jooksul on Ewers sagedase kiituse kõrval korduvalt ära teeninud ka laitust. Pereema etteheidete sisu on mõnevõrra üllatav, seepärast toome põhilise neist ära. Nii manitseb ta 5. oktoobril 1808 Ewersit kirjanduslikus väitluses (8) olema leebe ja suuremeelne, ennetades Ewersi võimalikku vastuväidet, et see pole tema loomuses, kui kõlbmatut, sest nii võiks iga viga õigustada, ja jätkab: "Nüüd mõtlete küll, et "ema mõtleb seda hästi, ta ainult ei saa millestki aru", ja ma ei andesta seda Teile!" (6:25-26).

10. novembril 1808 heidab A. v. Richter Ewersile ette ebaviisakust Karamzini (9) suhtes, kes on temasse seniajani väga vastutulelikult suhtunud: "Ah, kas te siis kunagi ei õpi pisutki end ületama? Kui tihti rikute Te ära oma suhted inimestega, keda Te ometi hindate! Kui väga Te küll endale kahju teete! Mitte keegi ei suuda mõista Teie äkilisi ületamatuid paha tuju hooge. Meil, kes me Teid nii kaua tunneme, võib nii palju kannatust olla. Parandage end ometi!" (6:44).

21. detsembril 1808 saab Ewers sarjata selle eest, et ta on oma lubadust murdes raha peale kaarte

mänginud (bostonit) ja kaotanud, kusjuures pereema siiski lisab: "Mina annan Teile selle meelsasti andeks, kui Te vaid ise endale andestada saate, sest ainus kord elus olete oma kindla tahtmise ohvriks toonud viisakusele. Kui tihti on see kaela murdnud paha tuju pärast, pole minu asi uurida." Samas kirjas väljendab ta oma muret ka noormeeste sagedase veinijoomise pärast (6:67-68).

Peaaegu kõik etteheited puudutavad, nagu eelnevast näha, taktitust ja tujukust. Kui pereema oma mures just üle ei pakkunud, mis pole eriti tõenäoline, sest ta on tasakaalukas inimene, siis on tema manitsused langenud igal juhul väga viljakale pinnasele. Hiljem, kui Ewers on rektor, tõstetakse tema käitumises esile just taktitunnet ja diplomaatiat, mis teatavasti nõuab suurt enesevalitsust. Mis puudutab veini ja kaarte, siis siin asi vist tegelikult nii hull ei olnud, kui nad (Ewers ja poisid) sellest emale ausalt kirjutada julgesid. Ometi võib just siin peituda võti mõistmaks, miks Ewers hiljem rektorina suhtus kaunis leebelt noorte inimeste korra-rikkumistesse.

Tulles tagasi õpetuse juurde, peab kindlasti ära märkima, et kodust haridust jagati võrdselt nii poistele kui tüdrukutele. Kui Ewers oli poistega lahkunud, võtsid kojujäänud endi peale pesamuna(10) harimise. Väike Alexandra saadab Ewersile oma kirjarahjutusi: sügisel tähed, jõulude ajal juba väike kiri, kevadel, kui vahepeal oli majja võetud prantsuse keelt kõnelev kasvatajanna, kirjake prantsuse keeles. Vanem õde Dorothea õpetas arvutamist ja geograafiat, ema ise klaverit (6:110-111). Laisklemine polnud ette nähtud.

Pereema kokkuvõttev hinnang Ewersi kaheksa aastat kestnud kasvatajatööle kõlab aga nii: "Et Te neid armastate, teadsin ma alati. Hea

Ewers, Te olete seda kaheksa aastat päevast päeva tõestanud, sellele vaatamata on mul alati hea meel kuulda uusi kinnitusi, kuulan neid iga kord liigutuse ja rõõmuga ja südamliku tänuga kogu Teie armastuse ja hoolitsuse eest. Kui õnnelikult, kui kergelt ja rõõmsalt möödusid minu laste rasked kooliaastad, õnnelikumaid lapsi pole vist ilmas olnudki, ja selle eest oleme Teile tänu võlgu. Kogu rõõm, mis poisid meile tegid, kui nad Teie käe all üles kasvasid, oli Teie töö, ma ei saa enam edasi kirjutada, pisarad rikuivad paberi. Jumal tasugu Teile selle kõige eest ja lasku poistel Teile ja meile rõõmu ja au teha! Ärgu lahkugu Teie hea vaim neist, ja kui nad nüüd üksi laia maailma minnes peaksid eksima ja vigu tegema, juhtigu see neid õigele teele tagasi!" (6:116).

Ewersi kasvandikest said tõepoolest tublid mehed: Eduard v. Richter oli 1836–38 Liivimaa maamarssal ja alates 1837. aastast Liivimaa maanõunik, nagu oli olnud ka tema isa. Perekonna üldine lemmik Otto jõudis oma lühikeseks jäänud elu jooksul (ta suri 24-aastaselt välisreisil) kirjutada oma nime vene teadusliku orientalistika rajajate ritta. Tema välismaalt kaasa toodud esemete ja käsikirjade kogud kinkis isa hiljem Tartu ülikoolile (praegu moodustavad need osa Voronežis asuvatest Tartu ülikooli varadest).

1. jaanuaril 1810 asus Ewers tööle Tartu ülikooli vene ajaloo, statistika ja geograafia korralise professorina. Side Väimelaga jäi endiselt tihedaks, mis on ka loomulik, sest preili Dorothea v. Maydelist sai Ewersi abikaasa. (Richterid kiitsid abielu rõõmuga heaks.) Noored on Väimelas veetnud enamiku jõulu- ja suvevaheaegu, samuti tuldi kokku vanaema sünnipäevale 14. mail.

Kui 1814. aasta suvel suri Ewersite teine poeg, loobus Gustav Ewers

krahv Rumjantsevi pakutud võimalusest asuda Peterburi ja tegelda Vana-Vene seaduste väljaandmisega, sest ta ei tahtnud murest murtud noort ema perekonnaringist, "kus ta ainsana tröösti leiab", välja rebida (11:261). Ometi oli see tema enda noorusunistus. Kui Ewersi kasvandik Otto v. Richter oma esimesel välisreisil Väike-Aasias haigestus ja suri, leidis oma töödega niigi koormatud Ewers aega tema päevikute ja käsikirjade järgi raamatu väljaandmiseks (12).

G. Ewers Tartu koolide direktorina

Värske professor unistas küll pühendumisest teaduslikule tööle, kuid pedagoogilisest tegevusest tal siiski pääseda ei õnnestunud. Aastal 1813/14 oli Ewers Tartu koolide direktor. Sellest ajast pärineb Ewersi ainuke teadaolev pedagoogiline kirjutis, katkend kirjast August Albanusele, millest siinkohal toon väikese lõigu: "Meie küpsema noorsoo kasvatamisel esineb liiga palju seostamatut lubamist ja keelamist, ja harva osatakse kasvandiku iseloomu selgelt tervikuna näha. Rahuldutakse katketega erinevatest käsitlustest, mis tihti on ilmselt üksteisele vasturääkivad ja püütakse ebakindlalt iga üksiku pahe vastu leida eraldi vahendit seal, kus kõigi parandamiseks oleks vaja mõjutada ühist allikat. Seda leida on küll raske, kuid miks ei võiks proovida teed, mis kõige otsemini eesmärgile viib – õpilaste endi arvamust?" Edasi teeb Ewers ettepaneku, et õpilased võiksid näiteks iga poole aasta tagant kirjutada, milles nad enda arvates on edusamme teinud ja milles mitte, seda nii teadusliku kui kombelise hariduse mõttes. Kriitika peab olema lubatud ka õpetaja suhtes, sest õpetaja, kes seda kuulda ei taha, ei saa ka olla sedavõrd austatud ja armastatud, et suudaks

oma õpilasi mitte lihtsalt õpetada, vaid ka kujundada. Oma ideed peab Ewers rakendatavaks eelkõige koduõpetuses, aga ka avalike koolide vanemates klassides (13:73-75).

Pole teada, kas Ewers seda võtet Väimelas oma õpilaste juures kasutas, kuid ülikooli rektorina on ta õppejõudude seas korduvalt taolisi ringküsitusi teinud. Idee oli niisiis konstruktiivne ja rakendatav hoopis laiemalt. Jääb üle ainult kahetseda, et Ewers oma pedagoogilisi mõtteid pole rohkem trükkis avaldanud.

Näinud, kui kehv on olukord õpekirjanduse alal, kavatses Ewers ise anda välja lugemiku elementaarkoolidele (14:4). Ettevõtmine sai teoks alles kümmekond aastat hiljem.

Tegevusest Tartu ülikooli koolikomisjonis. Algkooliõpik

Rektorina oli Ewers ühtlasi koolikomisjoni esimees. Omades rohkem kui 10-aastast üliõpilastega töötamise kogemust, ei ole tagasipöördumine algõpetuse juurde sugugi juhuslik. Saksa 19. sajandi alguse pedagoogiline mõte rõhutas elementaarõpetuse kui kõige aluse parandamise kasulikkust.

Sajandivahetusel ilmus küll õpikuid ja lugemikke eesti keele mitmes murdes, kuid saksakeelset kohalikele oludele kohandatud kooliraamatut polnud. Saksa õppekeelega elementaarkoolid olid aga enamiku linnade ainsad algkoolid. Sobiva juhataja mitteleidmise tõttu viibis ka elementaarkooli õpetajate seminari avamine. Selles olukorras võttis Ewers kätte ja andis ise õpiku välja, sest "vaev asi ise ära teha tundus lõpuks väiksem, kui piin kuulata põhjendatud kaebusi selle puudumise üle." (15:VII-VIII). 1814. aastal kavandatud lugemikust on saanud kompleksne kooliraamat. Koolide peavalitsuse õpetatud nõukogu tunnistas selle kõige paremaks algkooli-

õpikuks Venemaal (16:423). Kohe järgmisel aastal ilmus kordustrükk. Tartu õpperingkonna koolides võeti raamat laialdaselt kasutusele.

Õpik on väärt, et temal lähemalt peatuda, sest see toob kaunis kujukalt välja Ewersi pedagoogilised suundumused. Enne aga võiks ära tuua ühe tolleaegse kooliõpetajast praktiku nägemuse. Tegemist on veendunud Pestalozzi pooldaja Martin Asmusse 1810. a. 20. detsembril peetud kõnega: "Me ei räägi tavalisest elementaarkooliõpetaja meetodist, see on kõigile tuntud. Me teame, et enamik neist eksleb ringi pimesi ja sihitult, ja kuna nad pole endale seadnud ei selget rada ega ka mitte eesmärki, siis jäävadki nad oma õpilastega rappa ringi uitama ja suudavad parimal juhul käsitöölise kombel anda õpetatavast edasi vaid töövõtteid. Kui palju teisiti on asi õpetajatega, kes järgivad Pestalozzi meetodit. Selle eesmärk on äratada ja tugevdada neid eeldusi, mis inimese hinges uinuvad. Jõud ilmneb vaid siis, kui talle teine jõud vastu seatakse ja ainult nii saab inimene oma võimetest teadlikuks. Pestalozzi meetodit ei saa iseloomustada lühemalt ja täpsemalt kui öeldes: see on üksainus ülesanne, mis koosneb paljudest üksteisele kindlas järjestuses järgnevatest ülesannetest. Nii hoitakse poisi vaim pidevalt tegevuses ja pole karta ka üleväsimust, sest jõud ja võimed kasvavad käsikäes." (17:11 13).

Nüüd Ewersi sissejuhatuse juurde. Aabitsa-osa (Fibel) on koostatud nii, et jätab õpetajale võimaluse valida vana tähe- või uue hääliku-meetodi vahel, kuidas kellelegi rohkem sobib, kusjuures oluline polegi meetod, vaid tulemus, s.t. et laps õpiks lugema. Lugemispalades on kasutatud vaheldumisi gooti ja ladina šrifti. Vajadust omandada algusest peale mõlemad põhjendab Ewers sellega, et kohalikud rahvad – eestlased ja lätlased – kirjutavad

oma keelt ladina tähtedega, saksa noortel tuleb aga nendega elus tihti kokku puutuda. Lugemispalad on koostatud põhimõttel kergemalt raskemale, kusjuures kõik tuleb omandada, sest nende eesmärk on "toita ja valgustada noorte mõistust ning soojendada nende südant." Piiblilugudest on loobutud, sest neid on niigi kättesaadavad. Ratsionalistina ei pea Ewers üldse kasulikuks, et lapse ainsaks lugemisvaraks on piibel. Kuna võõrkeeli tuleb hakata õppima varakult, on kasulik tutvust teha grammatika põhimõistetega. Õpetaja peab siin leidma sobivad näited ja liikuma üksikult üldisele, mitte vastupidi (15:III-VII).

Mõtted kõlavad ilusasti kokku eespool toodud Asmusse-Pestalozzi omadega, kusjuures peab siiski märkima, et Ewers on vaba fanaatilisest ühe teooria pooldamisest, rõhutades, et meetodist olulisem on tulemus.

Peatume ka õpiku sisul. Oma olemuselt on see väike teatmik. Lisaks lugemispaladele on siin ca 1500 võõrsõna, arvutusõpetus (selle osa autoriks on prof. Struve), tabelid Läänemere provintsidest käibivate mõõtude, kaalude ja rahaühikute nimetuste ning omavaheliste suhete kohta. Tol ajal kohustuslik ja möödapääsmatu religiooniõpetus "on üsna põhjalik, sest paljud lapsed ei saa enam kunagi ühtki õpikut rohkem kätte ja ei käi üheski koolis peale elementaarkooli." Õpiku see osa – Martin Lutheri väike katekismus – , mille Ewers varustas kommentaaridega, on välja kannatanud mitu kordustrükki ja viidi 1830. aastast kohustuslikuna sisse kõigis Vene impeeriumi luteriusu koolides (18:78).

Nüüd lugemispalade sisust. On iseloomulik, et pärast esimese osa silbilugemisharjutusi (bi, ba, bo, pim, pam, pum) raamatus tühja teksti enam pole. Esimene lause kõlab nii: "Mina tahan hea olla!" Õpiku alguses olevad lühemad lood

kujutavadki endast heatahtlikku ja lapsele arusaadavat moraali- ja käitumisõpikut, igas lookeses peitub mingi õpetlik iva. Sageli on see välja toodud küsimuse vormis ("Kas tal on õigus?"), jättes nii ka lapsele endale mõtlemisruumi.

Kooliraamatu teise osa lugemispalad moodustavad loodusloo õpiku. Siin on juttu loomadest, lindudest, taimedest, nende eluviisidest ja mille poolest nad inimesele kasulikud on. Kõik see on valgustusajastu vaimust kantud koolilugemikele tegelikult üsna tüüpiline.

Õpikut kavandades ütles Ewers, et enim isikupäraseid mõtteid tahab ta panna riiki ja ühiskonda puudutavasse osasse. Siin on ta tõesti järginud omaenese arusaama ühiskonna sisemise arengu skeemi (mis oli tolleaegses teaduses uus sõna): "Inimene ehitas maja ja nimetas seda omaks, istutas puu ja ütles: "See on minu." Kas ta tohtis nii teha? – Jah, sest inimesi oli veel vähe ja nad hulkusid metsikuna ringi (looduslik olek!). Inimene sai omandi töö ja vaevaga. Kui rajati majad ja aiad, tekkis paikne asula. Et inimestele meeldib elada koos, tekkisid linnad. Seniajani oli igas perekonnas olnud oma perekonna-pea, kui aga inimesed niimoodi kõrvuti elasid, nägid nad peagi, et neile oleks vaja valitsejat: põlde tuli kaitsta metsloomade eest ja ka omavahel tekkis tülisid, mis tahtsid lahendamist" Sel kohal tekib sise-mist arengut rõhutavas skeemis ebakõla – täiesti ilmne lõiv tsensuurile ja üldkehtivale ühiskondlikule arvamusele – "nii polnud rahu ega kindlust, kuni jumalik ettenägemine neile ülemvõimu andis koos käsuga "Igaüks peab võimule kuuletuma!" ja sealtpeale moodustati suur kodanlik ühiskond e. riik ja tunti peagi selle uue seisundi eelseid." (15:57–62). Teaduslikus töös tuli Ewers toime ilma jumaliku sekkumiseta.

Valgustusajastu inimesena uskus Ewers, et kõik inimesed on võimelised õppima ja peavad õppima. Siit tuleneb loogiliselt vajadus õpetajate järele. Tartu ülikooli koolikomisjon, mille ülesandeks oli organiseerida õpperingkonna koolide tööd, rajas juba 1823. a. Elementaarkooli Õpetajate Seminari, kuid see ei saanud õieti tööle hakata sobiva juhataja puudumise tõttu. Martin Asmuss, kes algul sellele kohale kinnitati, loobus tervislikel põhjustel. Ewers tegi uue inimese leidmiseks suuri pingutusi. Vastuolu tekkis religioosel pinnal, kuna enamik kõne alla tulnud kandidaate olid vennastekoguduse liikmed. Tolleaegsele kuraatorile Karl Lievenile see meeldis, kuid ratsionalistlike vaadetega Liivimaa kindralsuperintendent Karl Sonntag väljendas muret, et hernuutlane pannakse niisugusele kohale. Ewers kaitses kull kuraatori ees oma väljapakutud kandidatuuri, kuid aeg venis ja viimane (Kümmer) pöördus ametikinnitust saamata Saksamaale tagasi. Pärast veel paari kandidaadi läbiproovimist õnnestus seminar lõpuks 1828. aastal tööle panna, juhatajaks eesti päritolu teoloogiastudent Dietrich Heinrich Jürgensohn (19:94, 96, 122). See lugu näitab ühelt poolt, kui tähtsaks pidas Ewers kooliõpetajate harimist, teisalt aga ka tema religioosset tolerantsi, omadust, mis lubas tal olla ühtaegu sõber nii pietistist kuraator Lieveniga kui ratsionalistist kindralsuperintendent Sonntagiga. Tartu Elementaarkooli Õpetajate Seminar oli esimene riiklik õpetajate seminar Vene impeeriumis, selle rajamist on nimetatud ülikooli koolikomisjoni suurimaks saavutuseks.

Kui püüda eelnevat mõne lausega kokku võtta, siis võib öelda, et G. Ewers on olnud tuttav moodsate kasvatusteooriatega (tema koduses raamatukogus olid olemas Pestalozzi, Schleiermachi jt. omaaegsete pedagoogika teoreetikute teosed),

kuid kriitiline mõistus ei lubanud tal midagi üle võtta omapoolse väärtustamiseta. Ta ei ole välja mõelnud mingeid uusi kasvatusteooriaid, ta lihtsalt armastas noort inimest koos tema puudustega, "mis päev-päevalt vähenevad", nagu Ewers ise on naljatanud. Ewers uskus kindlalt, et inimest on võimalik kasvatada ja kujundada ning et see on vajalik. Vahetus pedagoogilises tegevuses näitas ta üles huumorimeelt ja leidlikkust, teisi õpetades oli ta ka ise valmis õppima ja saavutas sellega oma kasvandike vaimustunud lugupidamise nii koduõpetajana kui ülikooli professorina. Ametiisikuna on ta omalt poolt püüdnud luua tingimusi, et haridus jõuaks võimalikult paljudeni, ja teinud seda tulemuslikult. Ewersi surma-aastal (1830) oli Tartu ülikool Vene riigi suurimaid, selle juures veel rida abiõppeasutusi, aktiivselt tegutses koolikomisjon. Ühelgi teisel perioodil pole Tartu ülikool andnud nii palju silmapaistvaid isiksusi.

ALLIKAD:

1. G. v. Pistohlkors (Hrsg.) Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder. Berlin, 1994.
2. Erinnerungen des Oberlehrers K. Th. Hermann. 1796-1837 // Fr. Bienemann. Altlivländische Erinnerungen. Reval, 1911.
3. Kirjades on mainitud veel kahte nooremat tüdrukut. Anette'i on nimetatud ainult paaril korral ja jääb ebaselgeks, kas ta ikka oli pereliige. Kindlasti oli seda aga pesamuna Alexandra.
4. R. Dohmann. Geschichte aus und um Beverungen. // Heimatkundliche Schriftenreihe 2/1986. Volksbank Beverungen.
5. St. Wolle. Die wissenschaftliche Korrespondenz zwischen Gustav Ewers (1781-1830) und Philipp Krug (1764-1844) // Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europas. Bd. 28. Berlin, 1984.
6. EAA. 1388-1-1131.

7. *L. Morgenstern*. Die Frauen des 19. Jahrhunderts. Berlin, 1888.
8. Ewers oli just enne Moskvasse sõitmist avaldanud oma esimese teadusliku töö (Vom Ursprunge des Russischen Staats. Ein Versuch, die Geschichte desselben aus den Quellen zu erforschen. Riga u. Leipzig, 1808), milles kritiseeris normanniteooriat ja pakkus välja oma idee, et Vene riigi rajasid hoopis Mustalt merelt tulnud kasaarid. Kuna see oli teravas vastuolus tunnustatud autoriteedi A. L. Schlözeri vaadetega, siis ründas tema poeg, Moskva ülikooli professor, Ewersit väga teravalt. Ka Richterid leidsid peagi, et noor Schlözer on halb inimene, kuid manitsesid Ewersit jääma viisakaks vana Schlözeriga.
9. N. Karamzin oli vene riigihistoriograaf ja aitas Ewersil pääseda Vana-Vene ajaloo allikate juurde. Kuna pole säilinud Ewersi kirja, ei saa lahkkelide olemuse kohta midagi täpsemat öelda, Ewersi esialgsed muljed temast on küll väga head olnud.
10. Alexandra oli umbes 7-8. aastane.
11. *St. Wolle*. Die Wissenschaftliche Korrespondenz zwischen Gustav Ewers (1781-1830) und Philipp Krug (1764-1844). // Jahrbuch für die Geschichte der sozialistischen Länder Europas. Bd. 33. Berlin, 1989.
12. Otto Friedrich von Richters Wallahrten in Morgenlande. Aus seinen Tagebüchern und Briefen dargestellt. Berlin, 1822.
13. *A. Albanus*. Livländische Schulblätter. Nr. 10. Riga, 1814. Auszug aus einem Briefe an den Herausgeber.
14. *G. Ewers* K. G. Sonntagile 6.7.1814 // *L. Leppik*. Tartu ülikooli professor Johann Philipp Gustav Ewers. Diplomitöö. Tartu, 1987. Lisa: G. Ewersi kirjad K. G. Sonntagile (1813-1825).
15. *G. Ewers*. Erstes Schulbuch für die deutsche Jugend im Lehrbezirke der kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat, 1824. Auf Befehl der Oberschulverwaltung neu herausgegeben. Mitau, 1825.
16. Eesti kooli ajalugu. Tallinn, 1989.
17. TÜ TR KHO. 17-3.
18. RAKA L. 733-56-232.
19. EAA. 403-2-93.

Johann Philipp Gustav Ewers
(1779–1830)

HELLIND LAINE

Pomoori Ülikooli (Arhangelsk)
soome ajaloo ja kultuuri lektor

SOOME KOOLIOLUDEST AASTAIL 1870-1890 OULU LINNA NÄITEL

Enamus Euroopa väikerahvaid on püüelnud kõrge vaimsuse ja harituse poole. Jakob Hurda tõdemus: "Kui me ei saa suureks arvult, saagem siis oma vaimult, oma kultuurilt", kehtib paljude väikerahvaste puhul. Ka meie põhjanaabrid, soomlased, hakkasid 19. sajandi teisel poolel üha enam arutlema soomekeelse haridus- ja kultuurielu arengu üle. Arutelu võimendas veelgi 1860. aastal hoogustunud fennomaanlik liikumine, mille ideoloogia sidus üksteisega tihedalt keele ja mõtlemise ning mille järgi keel määras kogu kultuuri ja riigi saatuse.

Erilist tähelepanu pöörasid fennomaanid soomekeelse hariduse arengule. Pärast 1866. aastal vastu võetud kooliseadust hakati eelkõige fennomaanide eestvedamisel asutama soomekeelseid alg- ja keskkooli. Pole ka juhus, et esimesed soomekeelsed modernsele maailmapildile vastavad õpikud ilmusid peamiselt fennomaanide sulest.

Alljärgnev käsitleb Soome koolielu ja hariduspoliitikat Põhja-Soome linna Oulu näitel. See valik ei ole suvaline. Eestlaste kontaktid oma põhjanaabritega on piirdunud eelkõige Lõuna-Soome – Helsingi, Turu, Tampere – linnadega. Põhja-Soome geograafiastki, rääkimata siis selle ala kultuuri- ja hariduselust, teatakse vähe. Autori eesmärgiks on olulisimate arengutendentside kõrval esile tuua tavalise põhja-soomlase hoiakuid ja suhtumist koolidesse.

Soome ajaloolased on põhjalikult ja mitmekülgsest uurinud Soome

kooli arengulugu. Erilist tähelepanu on pööratud 19. sajandi koolile, mil see noor institutsioon pidi tõestama oma eluõigust nii rootslastest skeptikute kui ka vene bürokraatide silmis. Tänuväärsema töö kooliloo uurimisel on teinud Aimo Halila, kelle populaarteaduslik teos "Soome algkooli ajalugu" toob lugejani riigi hariduspoliitika, kõrvale jätmata ka koolielu argipäeva (1).

1860. aastad tähistavad Soome ajaloos murrangut nii ühiskonna-, majandus- kui ka kultuurielu vallas. 1863. aastal – peale 53-aastast pausi – võtsid kokkukutsutud seisused vastu mitu märkimisväärset otsust. Sätestati omavalitsuste seadus, loodi koolivalitsus, jõustus elukutsevabaduse seadus, anti õigus asutada aktsiaseltsi ja pankasid ning võeti vastu uus sõjaväekohustuse ja kirikuseadus.

1863. aastal Aleksander II poolt välja antud keelemanifest pani aluse soome keele kui riigikeele staatuse kujunemisele. Riigipäevast kujunes tõeline esindusorgan ja senat omandas modernsele valitsusele omaseid jooni. Ülalnimetatud seadused viidi ellu 1870-80. aastatel ning just siis omandasid need oma tegeliku sisu ja vormi.

Maailemapildi areng Soomes aastail 1860-1870

19. sajandil oli Soomes levinud kaks poliitilis-kultuurilist mõtteviisi:

a) hegellik mõtteviis, mida järgisid oma poliitikas fennomaanid ning

liberalism, mida toetasid eeskätt noored soome haritlased (2:56).

Fennomaanide hegellik mõtteviis väljendus ka nende suhtumises urbaniseerumisse ja arenevasse industriaalühiskonda, mis oli kaasa toonud mitmed senitundmatud sotsiaalsed probleemid ja ühiskonna eri kihtide vahelised vastuolud. J. V Snellmann leidis oma teoses "Õpetus riigist" et soome tööliste päästab viletsusest ainult haridus, st. et ühiskonna varjukülgi võib parandada rahva harimise kaudu (3:82). Lisaks koolidele pidid seda ülesannet täitma ka teatrid, orkestrid, koorid, raamatukogud, ajalehed, mitmesugused seltsid ja ühingud.

Kujunes välja arusaam, mille kohaselt (tulevane) kodanik pidi saama võimalikult mitmekülgse hariduse. Hariduse pidi kodanikule andma riik. Tulenevalt sellest arusaamast lahutas 1866. a. kooliseadus kooli seni rahva vaimuvara eest hoolitsenud, sisuliselt aga ainult lugemisoskuse andnud kirikust. Nüüd pidi iga linn või vald riigi toetusel hakkama koole asutama. Seadus kutsus vaimulikes ringkondades esile nõrdimuse. Lääne-Euroopast olid Soome jõudnud uued ideed ja vaated. Kristliku liberalismi taandumine ja darvinistliku maailmapildi levik tekitasid vaimulikes ebakindlust. Kirik soovis uute loodusteaduslike õpetuste vastu astuda, kasutades kooli võitlusvahendina. Soome vaimulikkonnale tundus, et neid on kõrvale lükatud.

Nüüd hakati eelkõige fennomaanide eestvedamisel asutama soomekeelseid alg- ja keskkooli. Anti välja esimesed soomekeelsed modernsele maailmapildile vastavad õpikud ning hakati uurima kohalikku ajalugu. Tõsi küll, 1870. aastate alguses elas Soome haridus- ja kultuurielu üle teatud tagasilöögi. Pariisi Kommuun tekitas hirmu vene bürookraatide hulgas. Arvati, et kasulik on rahvale vaimuvalgust mitte

jagada (4:516). Koolidele antav abi vähenes, ent õnneks ei kestnud see kaua. 1880. aastatel asutati soomekeelseid õppeasutusi üha rohkem.

Kirik püüdis oma kaotatud positsioone tagasi võita. 1871. aastal Porvoosse kogunenud vaimulikud arvasid, et kirikul peaks siiski olema õigus "koole katsuda" (5). Kirik leidis, et "kool õpetab maailma loomist valesti, õpetajad soovivad näidata endid kõiketeadjatena ning äratavad vaid ninakust" Ka kuritegevuse kasv aeti kooli süüks. Kiriku ja kooli vahelised suhted soojenesid alles 1890. aastate alguses (1:17).

Seevastu noor soome haritlaskond tervitas kooli kui iseseisva institutsiooni loomist. Nende arvas oli kirik jõudnud lõpututesse dogmadesse ning ainult takistas modernse maailmapildi arengut (6:301).

Rahvas suhtus koolidesse esialgu üsna umbusklikult. Usuti, et haridus teeb lapsest tööd põlgava härra. Vastavatud koolides võtsid sageli lapsevanemadki tundidest osa, ja kui õpetaja seletas midagi vanemale põlvkonnale seni ennekuulmatut (nt. tähtede veerimine), siis "olid nad suures hämmingus ja vaatasid õpetajat kahtlustavalt", märkis Oulu ajaleht "Pohjois-Suomi" (7).

Soomlase maailmapilt muutus üsna oluliselt. Hakati mõistma omakeelse kultuuri arengu tähtsust ja levis arusaam iga inimese õigusest haridusele. Kool ei olnud enam kodust kasvatust toetav ja abistav asutus, vaid riigikodanikku ettevalmistav institutsioon.

Kuigi kontroll hariduse üle ei lasunud enam kirikul, nõuti koolilt oma kasvandikele moraali õpetamist. Eesmärgiks kujunes maapealse (rahvusliku) jumalariigi loomine, kus "valitseksid rahu ja armastus" (6:301).

Oulu

Oulu linn paikneb Botnia lahe ääres samanimelise jõe suudmes. Püsiv laadaplats oli tulevase linna kohal välja kujunenud juba 14. sajandiks, ent linna tõeline sünd ja areng algas aastal 1590, mil ehitati Oulu kindlus. 1610. aastal omistati Oulule linnaõigused. Oulu soodne asend muutis ta kiiresti Rootsi riigi põhjaosa suurimaks kaubanduskeskuseks.

19. sajandil võis Oulut õigusega nimetada Põhja-Soome pealinnaks. Seda enam, et halduslikult kuulus 1775. aastal moodustatud Oulu lääni alla kogu Põhja-Soome, so. pool Soome riigi tollasest pindalast.

19. sajandi II poolel sai Oulust puidu- ja tõrvatööstuse keskus. Linna rajati Põhjamaade suurim, vendade Åströmide nahatehas. Tööstuse arengut elavdas veelgi raudtee jõudmine linna 1866. aastal ja ühenduse loomine Rootsiga. Tekkis rohkesti püsivaid töökohti ja elanikkond kasvas jõudsalt. Sajandi keskpaiku elas Oulus 6 000 elanikku, 1890ndal juba 10 589. (8:132). Oulu oli suuruselt neljas Soome linn.

Oulu oli soomekeelne linn. Aastal 1870 moodustasid soomekeelsed 81,4% linna elanikest, 1890 oli neid juba 86,1%. Linnas elas ka rootsikeelne kogukond. Selle moodustasid peamiselt kaupmehed, kellel olid tihedad sidemed Stockholmiga. Väga hea rootsi keele oskus tuli ärile arusaadavalt kasuks. Lisaks kaubanduslikule läbikäimisele pidasid Oulu kaupmehed ja kodanlased heaks tooniks saata oma poegi Stockholmi õppima, kes kodus käieski suhtlesid rootsi keeles ja enamjaolt oma nimegi rootsistasid. Tegelikult oli see elanikkonna rühm soome päritolu. Oulu rootslastest rääkides võib Oulu ajaloolaste arvates kasutada jutmärke (9:8).

Oulu asend oli soodne ka kultuuri arengu seisukohalt. Linn ja selle

ümbruskond erines selgelt ülejäänud Soomest. Stockholmist jõudsid Oulu mitmed kultuurivoolud ja -mõjutused. Lisaks sellele omandasid varakamad oululased hariduse Rootsi ülikoolides. Sellel oli oma mõju linna kultuuripildile. Kui Lõuna-Soomest pärit noormehed õppisid ülikoolides enamasti õigusteadust, pürgides nõndaviisi riigiametitesse, siis Põhja-Soome tudengid omandasid teoloogi hariduse ja naasesid peale ülikooli lõpetamist kodukohta (10).

Soome rahvuskultuur leidis Oulus oma arenguks soodsa pinnase. Maa kolmandat soomekeelset ajalehte hakati välja andma Oulus. Siin sündis ka E. Lönnroti toimetamisel soome esimene kultuuriajakiri "Mehiläinen" (Mesilane).

Eelkõige F. M. Franzeni kodulinna tuntuks saanud Oulu kinkis 19. sajandil Soomele mitmeid välja-paistvaid kultuuri- ja ühiskonnategelasi, nagu soome esimese naiskirjaniku S. Wacklini, ajalooprofessori ja Helsingi ülikooli rektori Z. Topeliuse, kirjanikud T. Pakkala, I. Kianto ja E. Leino ning Soome Vabariigi presidendi K. Kallio.

Oulu varasemad kooliolud

Oulu oli sajandeid olnud Põhja-Soome hariduskeskuseks. Oli koguni kombeks öelda: "Kes läheb Oulu, see läheb kooli"

1860-70. aastate majanduse, parlamentarismi ja omavalitsuste arengu perioodil omandas Soome ühiskonnas uue tähenduse ka haridus. Jõuti arusaamisele, et Soome riigi-aparaat vajab hea soome keele oskusega ametnikke. Siingi oli oma osa fennomaanlikul mõttelaadil, kuna kardeti, et rahvas võib võõrkeelsest riigist võõrduda. Seetõttu hakatigi suuremat tähelepanu pöörama koolioludele.

Siinkohal on põhjust lahti seletada mõningaid termineid. Tavaline soomlane sai pärast 1866. a. kooli-

seaduse sätestamist hariduse kohaliku valla või linna poolt riigi toetusel loodud õppeasutuses, mida nimetati *kansakoulu* ehk rahvakooliks. Eesti keelde on see tõlgitud kui algkool. Kuigi tänapäeval leiavad soome kooliloolased, et sisuliselt oli tegemist põhikooliga, võiksime jääda eestikeelse termini "algkool" juurde. Olgugi, et koolis käimise pikkus oli tollal ebamäärane. Linnas kestis lapse koolitee tavaliselt 5-6 aastat, aga maalapsel ainult 3-4 aastat. Algkooli esimesi klasse nimetati mõnikord alamastmeks ja vanemaid klasse ülemastmeks.

Keskkoolid kogesid 19. sajandil arvukalt ümberkorraldusi. Neist olulisim oli 1862. a. jõustunud seadus, mille kohaselt hakati asutama keskharidust andvaid lütseume, reaalkoole ja tütarlastekoole. 1872. a. määruse kohaselt nimetati keskkoollideks 4- või 8-klassilisi lütseume või 2- ja 5-klassilisi reaalkoole, ent vaid esimeste lõpetamine andis õiguse ülikooli astuda. Seetõttu jäid reaalkoolide klassiruumid tühjaks. Valitsus leidis, et mõttekam on asutada vastloodud reaallütseumide juurde paariklassilisi ettevalmistavaid reaalkoole. Seega oli lütseume kahte liiki:

- a) klassikaline lütseum, kus pandi rõhku humanitaarharidusele ja
- b) reaallütseum, kus õpetati enam loodusteadusi, matemaatikat ja joonistamist.

Enne 1874. aastat täitsid põhikoolide aset linlaste ülalpeetavad, nii poistele kui tüdrukutele mõeldud väikelastekool ja nn. üliõpilaste kool, mida pidasid puhkusel viibivad tudengid (11:3-5).

Pikka aega oli Põhja-Soome ainukeseks ülikooli viivaks kooliks Oulu triviaalkool (11:3). Linnas tegutses ka nn. pühapäevakool, mis polnud mitte kiriku juures tegutsev piibli- ja kirikulugu õpetav kool, vaid sellidele mõeldud õppeasutus (12).

Varakam oululane oma last linna-

kooli ei pannud. Tavaliselt kogunesid rikkamate perede lapsed kellegi samast seisusest naise juurde, kes õpetas neile rootsi ja soome keelt, usuõpetust, arvutamist ning kirjutamist. Leidus ka nn. mampselikoole (*mamsellinkoulu*), kus tüdrukutele õpetati käsitööd, prantsuse keelt, laulmist, tantsimist ja klaverimängu.

Põhimõtteliselt pidi iga leeriskäinud soomlane oskama lugeda, ent praktikas oli lugemisoskus nõrk. Alles 1870. aastatel tõhustatud algharidus tõi kaasa lugemisoskuse paranemise.

Haridusolud aastail 1870-1890

Algkool alustas Oulus oma tööd suhteliselt hilja, 1874. a. septembris. Kooliseaduse vastuvõtmisest oli möödunud juba kaheksa aastat. Viivitus oli tingitud linna üldsuse seas valitsevast arvamusest, et Oulus tegutseb juba niigi väikelastekool. Varakamad oululased andsid oma lastele hariduse kodus ja seega ei nähtud kooli loomises erilist mõtet. Vähemvarakatel jäi kooli asutamiseks vajaka reaalsetest võimalustest ja omapoolsest initsiatiivist.

Oulu linna algkooli asutamise algatas lääni tolleaegne kuberner G. von Alfthan, keda on iseloomustatud energilise ja andeka inimesena (13:12). Esimese ettepaneku kooli asutamiseks tegi von Alfthan kaks päeva pärast kooliseaduse jõustumist (14:10). Soome elas neil aegadel üle raskeid ikaldus- ja nälja-aastaid. Seetõttu oli ka Oulu linnavalitsuse tähelepanu hõivatud hoopis elulisemate probleemidega. Oma osa oli muidugi oululaste endi eelarvamusel: kes käib koolis, sellest saab härra ja kui ei saa härrat, siis saab lihtsalt narr (15:28).

Kohalik ajaleht "Oulun Wiikko-Sanomat" (OWS) leidis, et on lausa häbiväärne, kui lääni pealinnas puu-

dub korralik algkool (14:15). Leht kutsus oululasi üles toetama koolide asutamist ja tegevust, sest "vaimses pimeduses ja viletsuses vaevlejaid on palju ja ainult haridus suudab nende häda leevendada" (16:3).

Oulu algkooli asutav koosolek peeti 1871. a. novembris. Otsustati, et õpetus saab linna algkoolis olema tasuta ja soomekeelne (17:531). Kooliruumide pärast tekkis peagi riid ja seetõttu lükkus õppeasutuste avamine edasi. Kool alustas oma tööd 1. septembril 1874 viie õpetaja ja 190 õpilasega. 1890. aastal õpetas õppeasutuse 932 õpilast 21 õpetajat (18:4). Kuna algkooli võeti rahva õppeasutusena, siis istusid klassides meremeeste, teenijate ja tööliste lapsed.

Alustati vägagi tagasihoidlikes tingimustes: polnud toole, pinke, õpikutest rääkimata. Lisaks mööblinappusele võitles kool oma esimestel tegutsemisaastatel ka ruumikitsikusega. 1876. aastal valmis uus koolihoone, mis oli oma aja kohta niivõrd silmapaistvalt projekteeritud, et selle ehituse joonised saadeti Moskvasse näitusele (14:30).

Õppeprogrammid olid esialgu üsna segased ja ebaühtlased. Iga õpetaja õpetas seda, mida ta ise tähtsaks ja oluliseks pidas.

Alles pärast 1881. aastat, kui koolivalitsuse poolt olid välja töötatud kindlad õppekavad, ühtlustus koolides antava hariduse tase.

Kooli tulles tundis laps eelnevalt kõige paremini usuõpetust. Koolis täiendati tema teadmisi eelkõige piibli- ja kirikuloos. Usinalt harjutati ka peast arvutamist ja arvelaua kasutamist. Maateaduse ja looduse loo õpetamisel pandi rõhku oma kodukandi maastiku ja floora-fauna tundmaõppimisele.

Soome keele ja kirjanduse järel oli teiseks tähtsaks õppeaineaks ajalugu. Õpetaja ülesandeks oli õpetada lapsi "vaatlema ja hindama maailmas toimuvat rõõmsalt ja innukalt,

jäädes samal ajal siiski tõsisele ja alandlikule seisukohale" Laps pidi uskuma jumalasse, "kelle käes ju maailma ohjad on ja innustuma oma isamaa ülesehitamisest ning osutama truudust seaduslikule valitsejale" (1:265). Praktikas kujunes ajaloost nii õpilastele kui õpetajatele keerukaim õppeaine. Pahatihti polnud õpetajal vastavat ettevalmistust ja küllaldaselt materjali, et möödunud aegadele "hinge sisse puhuda" (1:268). Õpilastele jäi aine seega kuivaks ja igavaks.

Õpetaja tööd jälgis avalikkus teraselt. Õpetaja pidi rangelt järgima kristlikke moraalinorme. Väiksemgi eksitus võis ta tööst ilma jätta (18:69).

Rahva esialgne umbusk koolide ja õpetajate vastu kasvas varsti üle siiraks poolehoiuks. Peagi suhtuti algkoolidesse kui rahva oma kõrgkooli, mille haridust "peeti peeneks, isegi ehk liialt peeneks" (1:99). "Rahvakoolist" kujunes tõeline rahva kool.

Oma korrektiivid tegi ka elu ise. Üha sagedamini eelistas tööandja koolis käinud töölist harimatule. Raudteele võeti ametisse vaid neid mehi, kes olid omandanud alghariduse. 1878. a. sõjaväekohustuse seaduse järgi lühendati algkooli lõpetanud noormeeste teenistusaega aasta võrra.

Oma osa hariduse väärtustamisel oli kohalikel fennomaanidel. "Haridus õilistab hinge", kinnitati ajalehe "Kaiku" veergudel. "Haritud inimene oskab oma käekäiku ja saatust vääriliselt hinnata ning haridus muudab igäühe meist rahulolevaks ja õnnelikuks" (19).

Keskkoolid. Käsitletava perioodi algul tegutses Oulus elementaarkool, mille lõpetamine andis õiguse astuda ülikooli. Ägedad keele- ja koolitülid puhkesid Oulus just nimetatud õppeasutuse ümber. Need tõid linna hariduselus kaasa murrangulise pöörde.

Elementaarkoolis õpetati mõningaid õppeaineid soome ja mõningaid rootsi keeles. 1871. a. kevadel õppeasutust inspekteerinud C. Synnerberg märkis, et kakskeelne õpetus on märgatavalt aeglustanud õpilaste edasijõudmist (20:64). Inspektor pakkus lahendusena välja, et esimeses kolmes klassis võiks õppekeelena kasutada mõlemat keelt. Alates neljandast klassist peaks siirduma rootsikeelsele õpetusele. Soome keele määramine ainsaks õpetuskeeleks tundus C. Synnerbergile enneaegsena. Pealegi oli rootsi keel linna haritud kodude suhtlemiskeeleks (21:113).

Kooli soomemeelne õpetajaskond leidis, et Oulu on soomekeelne linn ja õppekeelena tuleks kasutada siiski soome keelt. Seda enam, et ainult veerand õpilastest olid nõ. rootslased (21:114). Oma seisukoha esitasid nad ka koolivalitsusele. Ometi otsustas senat 1873. aastal rootsi keele kasuks viidates 1871. a. määrusele, mille kohaselt võis koolis kasutada vaid üht keelt (17:497). Oma osa õppeasutuse rootsikeelseks muutmisel oli kindlasti 48 (!) oululase poolt senatile saadetud palvekirjal.

Fennomaanlikud ringkonnad panid koolivalitsuse otsust pahaks. Isegi mõjukas "Helsingfors Dagblad" leidis, et koolivalitsuse otsus oli põhjendamatult (21:116). Seda enam, et tulevikus võis õppeasutusest kujuneda vaid ühe ühiskonnakihi kool. Oulu ajaleht "OWS" aga lausa pakatas nõrdimusest. Oli ju lehe veergudel avaldatud lootust, et "küllap koolivalitsuses leidub soome rahva sõpru, kes probleemi õiglaselt lahendavad" Lehe toimetuse püüdis koguni jälile saada, kes saatsid senatile palvekirja ja lubas, et "soomlased asja niisama ei jäta" (22).

Nüüd, kus lääni ainus keskhari- dust andev õppeasutus oli muudetud rootsikeelseks, tekkis Oulu

fennomaanlikul haritlaskonnal mõte asutada linna soomekeelne eralütseum. Linna avalikkus oli veendunud, et soomekeelse keskhariiduse andmine linnas ei tohi katkeda.

1874. aastal toimus Soome Eralütseumi asutav koosolek. Tulevases õppeasutuses lubasid õpetada endise elementaarkooli ehk nüüdse Rootsi Riigilütseumi õpetajad, ja seda esialgu tasuta. Valitsus andis loa kooli asutamiseks, ent rahalist toetust, mida oli loodetud saada, ei mainitud (17:502). Et vastne kool vajas hädasti raha, otsustati teha korjandus.

Kooli asutamisse haarati kogu Oulu lään. Kõige enam saadi toetust sügislaadal korraldatud loteriiga, milles rahvas innukalt osales. Kui varasemate loteriide lahutamatuks osaks olid olnud lobajutud ja mõnikord kähmlusedki, siis nüüd valitsenud rahva seas tahe noort kooli aidata (23:42). Millest selline huvi kooli vastu võis johtuda? Üheks põhjuseks oli kindlasti see, et oululastel oli esimest korda võimalik tunda, et nad on osalised millegi ääretult tähtsa asutamises. Tavaliselt oli ju heategevusüritusi korraldatud linna koorekihile, ent nüüd võis igaüks kaasa aidata linna omakeelse kooli loomisele. Oululaste hulgas leidis neidki, kes annetasid noorele koolile õppevahendeid: kas siis vanu münte, Rootsi kuningate portreid, kollektsiooni eesti taime- dest või hoopis delfiini alumise lõualuu (24). Oma osa oli kindlasti ka rahvuslikromantilisel aatel, mis elas eriti haritlaskonna keskel.

Õppeasutuse esimestel tegutsemisaastatel valitses rahva hulgas siiski veel arvamused, et lütseum on härrade kool. Lütseumi poisid, keda kutsuti "rottideks", ja "krantsid" ehk töölisperede poisid pidasid maha ägedaid kaklusi, kus kasutati koguni nahkrihmu (25:84). Peagi kasvas lütseumis töölisperede laste arv ning endine vihavaen kadus. Oululaste

lootus, et kool suudab ületada seisusevahesid, täitus (26).

Eralütseumis kasutati samu õpikuid ja õppekavu, mida riigilütseumiski. Eeskuju oli võetud Helsingi Normaali-Lütseumist, kus mitmed kooli õpetajad ise olid õppinud (27).

Lütseumis valitsesid kindlad käitumisreeglid ja neid tuli õpilastel hoolikalt järgida. Koerustükile järgnes karistus. Soome Lütseumi poisse karistati kõige sagedamini müramise ja õppetunni häirimise pärast ehk siis "sobimatu käitumise ja sõnakuulmatuse eest", mille tõttu jäeti tavaliselt pärast tunde (27).

Klassis istusid õpilased õppe-
edukuse järgi: parimad esimestes, vähem edukad tagumistes pinkides. Klassiruumi viimastes pinkides istumist peeti häbistavaks ja alandavaks.

Õpetajad tundusid õpilastele lausa ebamaiste olenditena: "Nad olid saavutanud eesmärgi, mida meie endi arvates kunagi ei suuda saavutada" (28:107). Seega oli õpetaja isik poistele kui isa, kasvataja ja suur eeskuju, kelle haridusteed taheti korrata. Teisalt jäi õpetaja poistele kaugeks ja võõraks just oma harituse ja kõrgema sotsiaalse asendi tõttu.

Lütseumi õpetajad vahetusid sageli ja loomulikult ei tulnud see kasuks. Juhtus sedagi, et ametisse võeti inimene, kel polnud vastavat eriharidust, pedagoogilisest ettevalmistusest rääkimata. Kooli kunagine õpilane N. Liakka meenutab, kuidas kord vene keele tunnis viibinud inspektor oli üllatunud kuuldes, kui halvasti õpilased loevad venekeelset teksti. Kui ta palus õpetajat teksti kõva häälega ette lugeda, selgus tõde – õpetaja ei osanud vene keelt. Seevastu 1870. aastatel looduslugu õpetanud A. J. Mela suutis õpilastes äratada bioloogia vastu sellise huvi, et poisid käisid koguni öösiti taimi otsimas (25:25).

1883. aastal alustas Oulus tööd Soome Riigilütseum ning samal sügisel lõpetati vastuvõtt eralütseumi I klassi. Eralütseum lõpetas oma tegevuse klass-klassilt vastavalt sellele, kuidas riigilütseum kasvas. 1890. a. kevadel lõpetas kool töö. Kuni oma tegevuse lõpuni jäi Soome Eralütseum avalikkuse tähelepanu alla. Õppeasutuse töödele-
tegemistele elati kaasa ja probleemidele otsiti ühiselt lahendusi. Rahvas pidas lütseumi niivõrd palju "enda omaks", et soovis õppeasutuse juhtkonnaski näha lütseumi "toetajate ja sõprade esindajat" (29).

Lütseumi heaks viidi läbi arvukaid tuluõhtuid ja heategevusüritusi, mis lisaks õppeasutuse materiaalse baasi suurendamisele tõstsid kogu lääni elanikkonna ühiskondlik-poliitilist aktiivsust.

Ka naiste haridusele hakati tähelepanu pöörama. Siingi olid taustaks Soome ühiskondlikus mõtteviisis toimuvad muutused. "Emakeel" ja "isamaa" olid saanud olulisteks mõisteteks. Üha enam hakati tähtsustama perekonda kui tulevast riigikodanikku kasvatavat ja ühiskondlikku moraali tagavat institutsiooni. Oli ju naine see, kes hoolitses kodu, laste ja perekonna eest. Soome ühiskond küsis nüüd: kas soome naine on piisavalt haritud mõistmaks oma vastutust riigi ees? Samas rõhutati soomekeelsete tütarlastele mõeldud õppeasutuste vajalikkust.

"Nii kaua kui naiste haridus on rootsikeelne, on ka kodune keel rootsi keel", nentis "OWS" (30).

Oulu soomekeelne haritlaskond leidis peagi, et linn vajab soomekeelset tütarlastekooli. 1879. aastal alustas Oulu Soome Tütarlastelütseum oma tegevust esialgu küll erakoolina, ent 1886. a. võttis riik kooli oma hoole alla. Seegi õppeasutus võitles esimestel aastatel rahapuudusega. Kool sai toetust linna haritlastelt ja kodanluselt.

Nahatehase omanik H. Åström anetas 1879. aastal koolile koguni 1000 marka ning lubas toetust ka järgneva viie aasta jooksul (31). Rahva hulgas valitses siiski arvamus, et kõrgesti koolitatud naisi maa ei vaja ja kooli asutamine on olnud enne-aegne (32).

Täiskasvanute koolitus. Haritud tööliste väärtus hakkas 19. sajandi II poolel tõusma. Kooliõhku hinganud tööline leidis sagedamini soodsa koha ning tema palkki oli kõrgem. Seega on igati mõistetav rahva huvi tõus täienduskoolituse vastu.

Ka riik tundis kohustust tõsta kodanike haridustaset: "Igas kodanikus peab äratama soovi ja oskuse hankida teadmisi ja kasutada neid", kirjutas J. V. Snellman (15:28).

Juba 1842. aastast oli Oulus te gutsenud nn. pühapäevakool, mille eesmärgiks oli õpetada käsitöölitest noortele kirjutamist, arvutamist, joonistamist ja raamatupidamist (33).

1870. aastatel leiti, et linna tööliskond vajab tõelist kooli ja 1879. a. tegi magistrat ettepaneku asutada õhtukool. Samalaadseid samme olid astunud Oulu töölised isegi. Koostati koguni nimekiri õppeainetest, mida sooviti tulevases koolis õppida (17:521).

1881. a. alustas õhtukool tööd. Iga argipäeva õhtul anti pooleteise tunni vältel tasuta õpetust nii meestele kui naistele. Esialgsete plaanide kohaselt pidi kooli tegevust finantseerima linna hoiupank ja lääni majandusselts (17:521). 1887. a. "Oulun Lehti" andmetel kandis õppeasutuse kulutused nahatehase omanik H. Åström (34).

1885. a. keiserliku manifestiga muudeti pühapäeva- ja õhtukoolid käsitöökoolideks ja hakati toetust saama ka riigilt. Koolis õpiti joonistamist, arvutamist, looduslugu, maateadust ja ilukirja.

Tööandja pidi hoolitsema selle eest, et töölised saaksid soovi korral õppida. See aeg tuleb leida, sest haridus tasub end ära. Ja kui õpetajal on aega jalutada, siis põllumehel on aega õppida. /- -/. Nii keha kui vaim peavad tegema tööd. Haridusest kosunud vaimuga töömees teeb oma tööd rõõmsalt", selgitas oululastele "Kaiku" (35).

Ent mitte ainult koolid ei harinud tolleaegset oululast. 1870. aastatel kujunes Oulus traditsiooniks nn. rahvapäraste loengute pidamine. Leiti, et iga haritud inimese "kristlikuks kohuseks" on teistelegi oma teadmisi jagada (35). "Teadmised on parim kink, mida õppinud kodanik annab sellele, kel haridusest vajakas", leidis "Kaiku" (35). Teated esimeste sellelaadsete loengute kohta pärinevad aastast 1872, korrapäraselt hakati loenguid pidama 1876. a. sügiskul (36). Loenguid peeti esialgu reaalkooli aulas. Sisepääs maksis 10 penni ja osa loengute tuludest läks Soome Eralütseumi vaesemate õpilaste heaks (37).

Ära ei unustatud ka Soome ja Oulu ajalugu. Maailm avardus oululastele üha enam. Lektoritena esinesid tavaliselt Soome Eralütseumi õpilased. Oululased pidid tõdema, et loengud on linnarahva vaimuelu tublisti elavdanud (38).

Seltsid. Ka mitmed seltsid ja ühingud mängisid linna hariduselus olulist rolli. Eriti 1876. a. haritlaskonnale loodud Soome Klubi ja 1867. a. alustanud, ent juba 1870. aastatel lõpetanud Haridusselts. 1879. a. asutati Tööliste Õhtuselts, mille eesmärgiks oli tööliste haridustaseme tõstmine ja maailmapildi avardamine. Mõnda aega tegutses linnas ka nn. Ajaviiteselts, mille taotluseks oli kasulikult sisustada noorte vaba aega. Selts korraldas sageli ka peo-õhtuid, mille tulud anti tavaliselt mõne "isamaaliku ettevõtmise" heaks.

Kõik ülalnimetatud seltsid võtsid oma liikmeteks ka naisi.

Peab mainima, et mitte alati ei olnud linlased loengutest huvitatud. Juhtus, et tantsuõhtule eelnenud eeskavale nooremad oululased ei tulnud, sest neile tundusid seal peetavad ettekanded ja kõned igavatenä. Ei jäänud siis midagi muud üle, kui noorte liigse tantsukire vastu võidelda (39:6).

Ka riiud käsitöölise ja haritlaste vahel ei olnud harvad. Juhtus sedagi, et haritumad linnakodanikud viskasid töölistest seltsiliikmed lihtsalt tänavale (40). Arvatavasti jäi viimastel käitumisnormide järgimisest vajaka. Elati ajajärgul, mil seinete riputati silte: "Ära sülitada pörandale!" Mõnikord lisati kindluse mõttes samasisuline rootsikeelne tekst (41:60). Ebameeldivateks harjumusteks olid ka piibu popsutamine koosolekuruumis või siis saalist sisse-välja jooksmine, mis häirisid loenguid ja etteasteid.

Raamatukogud ja lugemisaalid etendasid Oulu hariduselus olulist osa. Raamatukogud asutati eelkõige lihtrahva jaoks. Seega olid nende kasutajad madalamatest ühiskonnakihtidest. Raamatukogude asutajateks olid kirikuõpetajad, köstrid ja kooliõpetajad.

Oulus asutati esimene rahvaraamatukogu 1854. aastal. Kui usinalt seda asutust tollal kasutati, on teadmata. Igatahes 1870. aastatel oli raamatukogu linlaste hulgas populaarne. Loodi ka lugemissaal, kus lugejatest puudust ei tuntud. "Rahvas on hakanud üha rohkem raamatuid lugema", märkis "OWS". "Rõõmsal meelel näeme, kuidas Soome rahva vaimsel viljaväljal kasvavad uued võrsed; kuidas meie kirjanikud jutustavad rahva keeles meie maa endistest ja praegustest aegadest. /- - /. Raamatu lugemine ei ole aja "surnuks löömine", rõhutas ajaleht (42).

Ka mitmetel seltsidel oli oma raa-

matukogu ja lugemissaal. Kui selts lõpetas tegevuse, siis "pärandati" raamatukogu mõnele teisele seltsile.

Asjatult ei kutsutud raamatukogu "rahva ülikooliks". "Raamatud õpetavad armastama ja tundma oma maad ning inimesed hakkavad nende abil arutlema ühiskonnas toimuvate nähtuste üle" (43). Nõnda arvati Oulus.

Kokkuvõtteks

Haridus avardas inimeste maailmapilti ning õpetas vaatama kodu-õuest kaugemale. Rahvahariduse osas ei jäänud eestlased oma põhjanaabritest sugugi maha. Julgen arvata, et lugemisoskuse protsent oli Eestis kõrgem kui Soomes. Samuti kujunes koolivõrk välja ja ühtlustusid õppeprogrammid varem kui Soomes. Samas olid soomlaste võimalused akadeemilise hariduse omandamiseks võrreldamatult paremad ja mitmekesisemad.

Venestuspoliitika puudutas mõlema maa kultuuri- ja hariduselu. Eesti õppeasutustele jättis see ajajärk raskema pitseri. Venestusaastatel omandasid mitmed eestlased akadeemilise hariduse Helsingi Ülikoolis. Üldtuntud on fakt, et O. Kallas kaitses esimese eestlasena doktorikraadi just Helsingi Ülikoolis. Soomes seostati rahvahariduse arengut otseselt riigi tulevikuga, Eestis seevastu rahvuse kui sellise püsijäämisega. Põhja-Soome jäi eestlastele siiski tundmatuks alaks. Lähikäimise kahe maa vahel oli haaratud eelkõige Lõuna-Soome haritlaskond. Eesti ajalehtedesse jõudsid uudised peamiselt Helsingist, Turust, Tampereist või Viiburist.

Kuigi käesolev artikkel vaatles Oulu hariduselu aastatel 1870-1890, ei tähenda see seda, et pärast vaadeldavat ajajärku oleks linna vaimu-elu tabanud allakäik. Oulu jäi ka edaspidi Põhja-Soome keskseimaks hariduslinnaks. Teistesse Põhja-Soome linnadesse jõudsid keskkoolid al-

les 19. sajandi lõpus.

Olgu veelkord rõhutatud, et nendel aastatel seostati Soome hariduselu arengut riigi arengu ja tulevikuga. Kodanikuta ei eksisteeri riiki ja riik kasvatab kodanikku. Seega leidis Soome riik, et tema üks

olulisematest ülesannetest on koolide asutamine ja nende töö edendamine. Oleks ääretult meeldiv, kui valitsused siin- ja sealpool Soome lahte lülitaksid selle ammu ununenud põhimõtte taas oma (olematusse?) hariduskontseptsiooni.

KIRJANDUS JA VIITED

1. Halila, A. Suomen kansakoululaitoksen historia. I-II. Turku, 1949.
2. Kansa liikkeessä. Toim. Alapuro, L., Liikanen, L., Smeds, K. Vaasa, 1989.
3. Haapala, P. Tehtaan valo ja varjo // Eurooppalainen ihminen. Toim. Lehtonen J.-P. Pieksämäki, 1994.
4. Suomen historian pikkujättiläinen. Toim. Zetterberg, S. Porvoo-Helsinki, 1987.
5. Oulun Wiikko-Sanomat (OWS) 30.IX 1871.
6. Murtorinne, E. Suomen kirkon historia III. Porvoo-Helsinki, 1992.
7. Pohjois-Suomi (PS) 9.I 1878.
8. Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historia. Toim. Julku, K. Rovaniemi, 1987.
9. Oikarinen, O. Kaunokirjallisuuden arvostelu ja esittely Kaiku-lehdessä vuosina 1878-1905. Jyväskylän Yliopiston kirjallisuuden laitos, pro-gradu-tutkielma. Oulu, 1972.
10. Halila, A. Oulun nousu kulttuurikeskukseksi // Kaltio, 1962, nr. 6.
11. Kalajoki, A. A se aapisenki avaapi... Oulun kouluista 360 vuoden ajalta. Oulu, 1972.
12. Oulun Maakunta-Arkisto (OMA). Oulun Sunnuntaikoulun arkisto.
13. Pentzin, L. Kansaopetuksen vaiheita Oulussa. Oulu, 1918.
14. Huttunen, P. Oulun kaupungin kansakoulu 1874-1974, I. Oulu, 1974.
15. Valtakorpi, M. Kielikysymys Oululaisissa sanomalehdissä vuosina 1863-1891. Oulun Yliopiston pro-gradu-tutkielma. Oulu, 1989.
16. Oulun kaupungin kansakoulujen 50-vuotismuistojulkaisu 1874-1924.
17. Hautala, K. Oulun kaupungin historia III-V Oulu, 1975.
18. Pirttiniemi, J. Oulun kaupungin kansakouluopettajisto 1874-1917 Oulun Yliopiston pro-gradu-tutkielma. Oulu, 1978. Kaiku 17.IV 1880.

19. Hytönen, N. Suomalaista sivistystaistelua 1858-1908. Suomalaisten oppikoulujen 50-vuotiseksi muistoksi. Helsinki, 1908.
20. Härkönen, M. Kouluhallituksen ensimmäisen päällikön Casimir von Kothernin koulupolitiikka. Taustaa. Tavoitteita. Tuloksia. Helsinki, 1982.
21. OWS 31.XII 1870.
22. Lindstedt, W. Oulun suomalaisen yksityislyseon synty ja sen ensimmäiset vaiheet. Tampere, 1907.
23. Kaiku 8.VI 1878, 31.VIII 1878, 26.X 1878.
24. Liakka, N. Oulun suomalainen yksityislyseo. Porvoo, 1941.
25. PS 19.III 1879.
26. OMA, Oulun Suomalaisen Yksityislyseon arkisto Db:1.
27. Kiuasmaa, K. Oppikoulu 1880-1890. Oulu, 1982.
28. Kaiku 21.IV 1883, 30.VI 1883.
29. OWS 12.IV 1879.
30. Kaiku 18.X 1879.
31. Kaiku 12.III 1881.
32. OMA. Oulun Käsityökoulun arkisto.
33. Oulun Lehti 21.V 1887.
34. Kaiku 17.IV 1880.
35. WS 5. X 1872.
36. OWS 16.XII 1876.
37. PS 12.XI 1879.
38. Kallio, A. Kertomus Oulun Työväeyhdistyksen 25-vuotisesta toiminnasta 1886-1911. Oulu, 1911. OWS 19. IV 1873.
39. Murhu, R. Sata vuotta nuorisseyratyötä Pohjois-Pohjanmaalla. Oulu, 1988.
40. OWS 7.X 1876.
41. OWS 3.II 1877.

FERDINAND EISEN

B. G. Forseliuse Seltsi nõunik

PÕLINE RÕUGE KOOLIMEES ADOLF ASSOR

Meie kooli ajalugu on rikas teenekate koolmeistrite poolest, kes oma pikaajalise elutöö on koolile ja kohaliku seltsielu edendamisele pühendanud. Iseäranis suurt osa on siin etendanud omal ajal kihelkonnakoolid eesotsas oma auväärsete juhatajate ja õpetajatega, kes aastakümneid ühes koolis on töötanud ja mitmele põlvkonnale haridust ning esimest elutarkust jaganud. Kihelkonnakooli lõpetanud olid talurahva haritumad pead, nende hulgast pärines vallakoolmeistreid, kohalike koori- ja orkestrijuhte, vallasekretäre ja teisi ametimehi. Mitmed kihelkonnakoolid kujunesid silmapaistvateks haridus- ja kultuuri-asutusteks maal. Üheks selliseks kujunes Rõuge kihelkonnakool, mis küll ei kuulunud omataoliste vanimate hulka meie maal.

Rõuge kihelkonnakool on asutatud 1846. aastal selleaegse Rõuge pastori Rudolf Hollmanni poolt (EAA, f. 1427, nim. 1, s. 58, l. 284). Kihelkonnakoolide kui teise astme talurahvakoolide asutamine oli ette nähtud Liivimaa 1819. a. talurahva seadusega, kuid talurahva vaesuse ja mõisnike üldise hoolimatuse tõttu nende koolide loomine hilines kihelkonniti aastate viisi. Kihelkonnakooli asutamise kohta Rõugesse on teinud ettepaneku pastor R. Hollmanni eelkäija Carl Gottlieb Reinthal juba kümmekond aastat varem, kuid mõisnike vastuseisu ja talurahva äärmise vaesuse tõttu jäi see

teostamata. Rõuge oli Liivimaa vaesemaid nurki ja kannatanud palju 1840ndate aastate ikalduse all. Rudolf Hollmann, kes oli Rõuge pastor 1844-1858, oli pärit maa-rahva hulgast. Tema vanaisa Jaan oli Sännas kõrtsmik, isa Leonhard aga jõudis Karula ja Äksi köstriametini. Ta ise oli saksastunud, aga pidas väga tähtsaks talurahvale hariduse andmist. Rõuge kihelkonnakooli asutamise puhul esines R. Hollmann 16. jaanuaril 1847 ettekandega Õpetatud Eesti Seltsis, mille üks asutajaid ta oli. Ettekandes pidas ta kihelkonnakoolide asutamisega viivitamist võlaks talurahva ees 1819. aastast alates. Tema veendumuse kohaselt tuli talurahva lapsi õpetada selleks, et talurahvast päästa viletsusest ja toorusest, kuid nii, et nad ei võõrduks oma seisusest ("Inland", 1847, nr. 5).

1846. aastal asutatud Rõuge kihelkonnakool ei olnud ju esimene kool Rõuge kihelkonnas. Seal on juba 17. sajandi lõpust, esimesi teateid koolidest, kus võisid õpetada ka Forseliuse seminari kasvandikud. Need kiriku visitatsioonaktides mainitud koolid olid lugemise või siis ka arvutamise õpetamise või lihtsalt leeriopetuse koolid, kuid Rõuge kihelkonnakool asutati juba teise astme talurahvakoolina.

Rõuge kihelkonnakoolile leiti peavari ühekorruselises õlgkatusega kõrtsimajas. Tööd alustati 25 koolipoisiga ühe õpetaja, Haanjast pärit

Johann Banhardti hoole all, kes oli ühtlasi koguduse köstriks. Kihelkonnakoolis oli õpetatud mõistusega lugemist, kirjutamist, rehkendamist, usuõpetust ja kirikulaulu.

Peale J. Banhardti lahkumist Rõugest asendas teda kihelkonnakooli juhataja kohal 1863. aastal Michael Sperrlingk, kes oli Rõngust pärit. Michael Sperrlingki kohta on kirikuaruandes märgitud, et ta oli koolmeistri kutses eksamineeritud. Õpetajaametis oli ta olnud juba 1849. aastast, Rõugesse tuli ta 1861. aastal ja sai sinise kihelkonnakooli juhatajaks 1863. aastal. Tema ajal andis koolis tunde ka tema vend Carl Sperrlingk, kes oli Valga (Cimze) seminari haridusega. Michael Sperrlingk suri Rõuges 21. veebruaril 1890 kopsupõletikku ja on tõenäoliselt maetud Rõuge vanale surnuaiale. Peale Michael Sperrlingki surma asus Rõuge kihelkonnakooli juhataja kohale Adolf Assor.

Adolf Assor sündis 12. septembril 1857. aastal Koljo talus Ilmjärve vallas Otepää kihelkonnas Ilmjärve vallakooli õpetaja Hermann Asori pojana. Otepää koguduse kirjadesse on ta kantud Ado Asori nime all. A. Assor õppis algul Ilmjärve vallakoolis, selle järel Otepää kihelkonnakoolis, siis oli üle läinud Rõngu kihelkonnakooli. Selle lõpetamise järel õppis ta ühe aasta Tartu kreiskoolis ja astus 1876. aastal Valga J. Cimze juhitud seminari, kus õppis kuni 1879. aastani. Cimze seminarist tõi Assor kaasa hea muusikalise hariduse, aiatöö ja põlluharimise oskused. 1879. aastal suri isa Hermann ja Adolf oli peale seminari lõpetamist kaks aastat Ilmjärve vallakoolis õpetaja ja kodutalu hooldaja.

1881. aastal tuli A. Assor Rõugesse kihelkonnakooli õpetajaks. See tulek toimus tõenäoliselt Rõuge kihelkonnakooli juhataja M. Sperrlingki kutsel, kes oli Rõngust pärit ja

võis Assorit tunda tema õppimise ajast Rõngu kihelkonnakoolis.

A. Assori Rõugesse asumise ajal oli Rõuge koguduse pastoriks Eestimaaale rännanud sakslane Traugott Eliaser Hahn, kes oli siia tulnud peale Friedrich Hollmanni lahkumist Rõugest talurahvakooli õpetajate seminari juhatajaks Tartusse. T. Hahn oli õppinud Tartu Ülikoolis teoloogiat ja pidanud prooviaastat Põltsamaal, kus oli hoolega õppinud ka eesti keelt. Ta oli Rõuges kirikuõpetajaks 1874-1886 ja siirdus siis Tallinna Oleviste koguduse pastoriks. Rõuges olles oli ta ära õppinud võru keele ja selles keeles ka jutlustanud. T. Hahni Rõuges olles ja Rõuge mõisa paruni Oscar v. Samsoni toetusel asutati Rõuges Jaani-Peebul 1875. aastal ka tütarlaste kihelkonnakool, millised koolid olid enne Rõuget juba varem avatud nt. Põlvas (1857), Paistus (1871), Põltsamaal (1873) ja hiljem veel mitmel pool. Tütarlaste kihelkonnakoolide loomist põhjendas v. Samson oma brošüüris "Zur Frage der Errichtung von Mädchenparochialschulen in unserem Lande" vajadusega kasvatada õiget arusaamist naise ülesandeist kodus, lastekasvatamisest ja majapidamisest, naise mõjust kõlblusele ja usuelule ning korrale, aga samuti naise suurest tähtsusest koduõpetusele. Õppetöö kestis seal kaks aastat. Tütarlaste kihelkonnakooli juhatajaks oli Johannes Treu (Trei), kes oli õiendanud vastava koolmeistri eksami ja täitis ühtlasi vallakirjutaja kohuseid. Kooli teine peamine õpetaja oli Johannes Treu abikaasa Marie Elisabeth. Treude tütar Alice Annette oli A. Assori esimene naine, kes aga varsti suri. A. Assor abiellus paar aastat hiljem Tartu tuntud klaverimeistri sakslase Moritzi tütreaga; kodukeeleks sai nüüdsest saksa keel.

Varsti peale A. Assori Rõugesse asumist. 1863. aasta veebruaris

põles maha poeglaste kihelkonnakooli vana kooli- ja köstrimaja, mille kohta juba Rõuge kihelkonna 1876. aasta kooliaruandes on mainitud, et see on vana ja vähekõlbulik. Pastor T. Hahni energilisel eestvõttel organiseeriti kohe uue koolimaja ehitamine. Sama aasta oktoobris valmis uus telliskivist koolihoone, mille projekteeris ja ehitas T. Hahni Põltsamaal oldud aastaist talle tuttav Põltsamaa kihelkonnakooli juhataja Gustav Beermann (1832-1917), kes suviti ehitas mitmel pool kirikuid, koolimaju, veskeid ja elumajugi. (Beermann sai kord "Sakalas" see pärast hurjutadagi, et ta oma rohete ehitustööde kõrval jätab kooli hooletusse.) Uus koolimaja õnnistati sisse 19. oktoobril 1883. aastal. (Milline rutt kooli eest hoolitsemisel!)

Pärast M. Sperrlingi surma valiti A. Assor 1891. a. septembris Rõuge koguduse köstriks ja ta sai ühtlasi poeglaste kihelkonnakooli juhatajaks. Rõuge pastoriks oli siis rahvusliku ärkamisaja üks tegelasi, Jannseni-suuna pooldaja koolikirjanik Rudolf Kallas, kes enne Rõugesse tulekut oli olnud Valgas eesti koguduse abiõpetaja ja ühtlasi Cimze seminaris õpetajaks aastatel 1884-1887. Rõuge koguduse köstri ametis oli A. Assor kuni 1923. aastani, mil teda vallandas äsja Rõugesse tulnud pastor Valter Viks, kellega Assor oli sattunud teravasse vastuollu. Assoril oli selleks ajaks juba välja kujunenud mõningane sõprus viinaga, ilmselt köstri rohete ametitalituste (ristimised, matused) tulemusel, mille tõttu ta oli mõnikord lasknud kiriku orelil jumalateenistuse ajal mitte viisipäraselt üürata. Aga ka pastor Viks olnud järsuloomuline praalija, kes tavatses pühapäevadel kantslist rahvast küll pattude, küll kirikumaksude pärast kõvasti hurjutada, ja kes ei pälvinudki eriti rahva poolehoidu. V Viks sunniti kui ak-

tiivne vapslik tegelane 1935. aastal Rõugest lahkuma. A. Assor jätkas tööd Rõuge koolis, mis kandis pärastpoole kõrgema algkooli ja siis lihtsalt Rõuge 6-klassilise algkooli nimetust. Üldse töötas A. Assor Rõuges koolipõllul 1881. aastast kuni 1929. aastani, sellest koolijuhatajana 1891-1928. A. Assor lahkus Rõugest 1929. aastal Tartusse, kus veetis oma vanaduspäevad. Veel kord, nimelt 1931. aasta suvel külastas ta Rõuget, kus teda võeti rahva poolt austusega vastu. A. Assor suri 11. juunil 1934. aastal ja on maetud Tartu Maarja koguduse kalmistule.

A. Assori pedagoogilised töökspidamised pärinesid Valga J. Cimze juhitud seminaris saadud õpetusest, milles suurt osa etendasid Pestalozzi ja Diesterwegi ideed. Teatud määral mõjutas tema pedagoogipraktikat, vähemalt esimesel õpetajaameti aastakümnel, tema eelkäija Rõuge kihelkonnakoolis M. Sperrlingi eeskuju, kes olnud väga vali õpilaste vastu, kasutanud sageli ka vitsahirmu ja tutistamist. Kuuldavasti olevat ka Assor selliseid karistusviise Rõuge kihelkonnakooli aegadel kasutanud, kuid Eesti Vabariigi ajal ei ole seda Rõuge 6-klassilises algkoolis enam ette tulnud. Aga Assor tavatses küll kasutada süüdlaste ja eksinute karistamiseks taolisi viise, et andis õpilasele kohustuse õppida pähe mõni vaimulik laulusalm ja tulla seda temale "üles ütleva" või siis kohustas üht õpetlikku lauset mitukümmend korda ümber kirjutama. Näiteks "minu kuuend peavad kõik nõöbid ees olema", kui keegi juhtus pärast vahele jääma. Tema alatine kirumissõna oli "donnerwetter" nii klassis kui seltskonnas.

A. Assor ise on kihelkonnakoolis õpetanud maateadust, ajalugu, usuõpetust, laulmist ja saksa keelt. Mul on olnud võimalus olla kaks aastat tema õpilane (1926-1928). Mäletan hästi, kuidas me maateaduse tundides õppisime täpselt pähe maade,

saarte, merede ja jõgede nimetusi, reisisime kaardikepi abil kaardil ühelt maalt teise, ajalootundides jutustas ta meile Kreeka eeposte kangelaslugusid, saksa keele tundides andis pähe õppida Goethe, Schilleri luuletusi, laulmise tundides õpetas ja nõudis nootide tundmist. Kuid kahekümnendatel aastatel toimunud kooliuuenduse ideed tema pedagoogilisse praktikasse ei ulatunud, ega ei ulatunud need õieti ka tema kaasaegsete kolleegideni Rõuge koolis.

A. Assor oli Rõuges samuti aktiivne seltsitegelane. Ta oli tegev põllumeeste seltsi esimehena, tegeles ise aianduse ja mesindusega ning propageeris seda kohapeal, oli kohaliku tuletõrje seltsi asutajaid ja selle esimees. Olles saanud Valgas Cimze seminaris oma aja kohta hea muusikalise ettevalmistuse, jätkas ta Rõuge vana koorilaulu traditsiooni. Oli ju Rõuge koolmeistrite meeskoor kihelkonnakooli koolmeistri Peeter Oru (Org) juhtimisel osa võtnud I Üldlaulupeost (1869). Rõuge koolmeistrite meeskoor võttis osa ka II Üldlaulupeost (1879),

seekord Rõuge tütarlaste kihelkonnakooli juhataja Johannes Treu juhtimisel. Assor juhatas Rõuges laulukoori ja võttis oma kooriga osa laulupidudest. Valga seminarist J. Cimze õhutusel ja eeskuju järgi on Assor 1906-1907 aastatel kogunud rahvaviise ja neist mõned laulukoorile seadnud. Tartus kirjandusmuuseumis on säilinud Assori kirju erinevatest aegadest C. R. Jakobsonile, A. Grenzsteinile, M. Veskele, J. Hurdale, A. Jürgensteinile, O. Kallasele, Villem Reimanile jt. A. Assor oli Eesti Kirjameeste Seltsi liige, kuid lahkus sealt 1881. aastal. A. Assor on kohtunud Fr. Tuglasega, kes oli 1921–22. aastal Võrumaal Kasaritsa-Puigal suvitamas. Samuti on ta kohtunud Sännast pärit A. Adsoniga, kes on oma mälestustes temale ridu pühendanud.

Adolf Assori näol on tegemist omanäolise teeneka koolmeistri-õpetajaga ja mitmekülgse seltskonnaning kultuuritegelasega, kes on jaganud haridust, kasvatust ja esmast elutarkust kolmele põlvkonnale.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKMATERJALID

1. Peeter Org. Minu mälestused. – "Eesti Kirjandus" 1909, lk. 272.
2. Martin Ottov u. Wilhelm Lenz. Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918. Köln-Wien, 1977, lk. 90.
3. Rudolf Põldmäe. Kaks laulupidu. Tallinn, 1976, lk. 133.
4. Rõuge koguduse arhiivmaterjalid. EAA, f. 1268, 1-3 nim.1-3.
5. Das ritterschaftliche Parochiallehrer-Seminar in Walk. Riga, 1898.
6. Ajalehed "Võru Teataja" 24.VIII 1929, "Võrumaa Elu" 4.IX 1929, "Rõuge Teataja" 1931, nr. 2,3.
7. Artur Adson. Kadunud maailm, "Orto", Toronto, 1954.
8. Ants Udras. Koduarhiiv. [Arhiividest ja koguduste arhiividest kogutud materjalid.]

KASVATUSTÖÖ JA HINDAMINE VÕRU ÕPETAJATE SEMINARIS

Õpilaste on kasvatus- ja õppetöös tähtsaks ja üsna raskeks probleemiks.

Võru seminaris peeti haritud inimeseks väljakujunenud isiksust, kel ei puudu orienteerumisoskus ühiskonnas, kes näeb õigesti ümbritsevat elu, leiab elus õige tegevusala, kuid kellel ei puudu ka kultuuriliste ürituste suhtes vastuvõtu- ja kaasaráärmismeel.

Et kasvatada niisugust inimest, peab teda põhjalikult tundma, jälgima tema arengut ning suunama teda, et ta õpiks ennast tundma ja kasvatama. Kõige selle saavutamiseks töötati õppenõukogus välja uuetüübiline hindamisleht, mis kajastas õpilaste teadmiste ja oskuste kõrval ka tema tundmusi ja kõlblaid omadusi, käitumist ühiskonnas, tema tervislikku seisundit. Üheselt öeldes – hindamisleht andis igakülge iseloomustuse õpilase kohta.

Mul on alles oma I kl. esimese poole hindamisleht, mille sain seminaris 21. dets. 1927 a.

Peale tunnistuse pealise, klassi, õpilase nime ja õppeaasta kajastas tunnistus järgmist:

1. Kehaline arenemine:

Pikkus, kaal, rinnamõõt, kopsud, toitlus, süda, ergud, nägemine, kuulmine, kehaehitus.

2. Vaimline arenemine:

A. Intellektuaalne arenemine.

Vaatlusvõime, tähelepanu, mälu, fantaasia, teadlik omandamisvõime (apertseptsioon), otsustused, arvustusevõime, kujutlused, loogiline mõtlemine, vastupidavus vaimses töös.

B. Hingelised omadused.

Meelelaad, tundelaad, esteetiline

tunne, tahtmused, tõearmastus, õiglustunne, autunne, egoistlikud tunded, erilised omadused.

D. Tegutsemine kooliühiskonna liikmena.

Elukombed klassis, vabal ajal; viisakus; käitumine kaasõpilaste vastu, vanemate inimeste vastu; enesevalitsemine, kohusetunne, korraarmastus, algatus- ja organiseerimisvõime, iseseisvus, erilised omadused.

3. Edasijõudmine koolitöös

A. Oskused ja kunstained.

Lugemine, õigekirjutus, käekiri, väljendusvõime – sõnaline ja kirjalik, joonistamine, voolimine, käsitöö, võimlemine, laulmine, muusika, õpetamisoskus.

B. Teadmised.

1. Emakeeles: kirjandus
grammatika
2. Võõrkeeltes: saksa keel
inglise keel
3. Mõtte- ja kasvatusteaduse ainetes:
psühholoogia, loogika,
pedagoogika ja tema ajalugu
didaktika
metoodikad
4. Usuõpetuses,
ajaloos ja kodanikuõpetuses
5. Matemaatikas:
algebra, geomeetria
6. Loodusteaduse ainetes:
bioloogia, füsioloogia
tervishoid
füüsika, keemia
maateadus
7. Eriainetes.

Teadmiste hindamisel pandi ühine hinne ühes reas olevate õppeainete kohta (näit. füüsika, keemia).

Erandkorral – juhul, kui sellisel hindamisel tuli arvestada mitme aineõpetaja arvamusi ja ei lepitud keskmise kokkuvõttega – võis märkida ka üksikhindeid, näiteks: füüsikas rahuldav, keemias nõrk.

Oskused ja teadmised hinnati sõnadega: hea, rahuldav, nõrk. Muus osas kirjutati lühidalt vabas sõnas- tuses.

Näiteks: tähelepanu – aktiivne; mälu – kiire; fantaasia – elav, rikka- lik jne.

1928. a. sügisest muudeti hinda- misleht 8-leheküljeliseks vihikuks, milles oli lahtreid ja ruumi hinda- miseks kogu kooliaja vältel. Selline hindamisleht oleks õpilasele kuju- nenud huvitavaks dokumendiks, millest oleks olnud näha kogu tema üldine arenemiskäik ja edasijõud-

mine ning juhtinud teda enesekas- vatusale.

Täitmaks sellist hindamislehte, pidi klassijuhataja oma õpilasi väga hästi tundma, et mitte eksida. See valmistas aga raskusi, sest ei tundud küllalt hästi õpilaste psüühilist olemust. Leiti väljapääs. Klassiju- hatajad arutasid esialgselt täidetud hindamislehti koos õpilastega klas- sis. Õpilased suhtusid väga asja- likult arutlustesse ja tegid õigeid otsustusi. Kasu oli mõlemapoolne. Klassijuhatajad jõudsid selgusele nii mõneski ebaselges küsimuses, aga õpilased rakendati neile hiljem nii vajaliku tõsise kasvatusprobleemi “Keda kasvatad, seda pead tundma” lahendamisele.

SILVA KÄRNER

Järva-Jaani Keskkooli
huvialajuht

310 AASTAT HARIDUSELU ALGUSEST JÄRVA-JAANIS

1. september 1995 oli Järva-Jaani koolielus eriline päev. Kogu koolipere võttis osa tarkusepäeva aktusest, mille järel siirduti üheskoos koolimaja ette, kus avati mälestuskivi Christian Kelchi talurahvakooli auks, mis siinkandis alustas tegevust 1685. aastal.

310. aastapäeva puhul pidasid kõne Järva maavanem Arvo Sarapuu ning kooli uus direktor Toomas Põldma. Kohal olid ka Järva Maavalitsuse Haridusosakonna juhataja Janne Vink, Järva-Jaani vallavolikogu esimees Rein Köster ja vallavanem Raul Eenpuu. Mälestuskivi õnnistas sisse kohalik kirikuõpetaja Peeter Parts.

Järva-Jaani koolilugu ulatub aastasadade taha. On teada, et 1687. aastal asus siinkandis koolmeistrina tööle üks B. G. Forseliuse seminari kasvandikest, kes Ch. Kelchi andmetel olevat lubanud ametisse tulla ka järgneval aastal. Kahjuks ei ole järvaajaanilastel õnnestunud tänaseni täpsustada selle õpetaja nime, kes olevat alustanud umbes paarikümne poisi õpetamist uue kirjaviisi järgi. Pastor Christian Kelch ise kasutas vana kirjaviisi. Sajandi lõpu nälja- ja katkuaastad, mida on kirjeldatud Ch. Kelchi Liivimaa kroonikas, tekitasid tühimiku ka kohaliku kooliõpetuse arengus. Ajalooallikaist selgub, et pidev koolitöö sai Järva-Jaani kandis hoo sisse alates 1850. aastast, mil alustas tegevust Orina vallakool.

Tänane keskkool tegutseb aastast 1955 ning asub endise Orina vallakooli vahetus läheduses. Kui algusaastatel töötati kahes vahetuses ning õpilaste arv ületas 400 piiri, siis 1968. aastast õpivad kõik lapsed ühes vahetuses ning õpilasi on viimastel aastatel olnud 300 ringis.

Meie kool otsib uusi teid oma imidži loomiseks, kuid oleme püüdnud säilitada ka õppimise kõrval toimiva klassivälise töö. Koolitraditsioonid piirduvad tähtpäevade tähistamisega. Kooli juubelite aegu oleme kokku kutsunud oma vilistlasi ja pidutsenud üheskoos. Igal sügisel ja kevadel korraldame kooliruumides näitusi loodusandidest. Algklassiõpilased saavad osaleda sügise sünnipäevapeol, mille valmistavad ette 9. klassi õpilased. Keskkooli X klassi astujad peavad mihklipäeva-aegu läbi tegema "oinakatsed", sest "igal oinal on oma mihklipäev"! Peetakse ka mardi- ja kadripäeva ning aasta lõpus on X klassi uueks katsumuseks jõulupidude korraldamine.

II poolaastal pööratakse rohkem tähelepanu olümpiaadidest ja konkurssidest osavõtule, korraldatakse mälumänge ning osaletakse vastlatrallis. III veerandil korraldab iga-aastane õpilaskogu omanäolise ürituse, milleks on olnud kas "kooli pulmad" või koolipiiga ja -misteri valimised, Tiina ja Valentini valimised või midagi muud.

Koolis tegutsevad ka mitmed huviringid, millest kõige märkimisväärsemaks on liikumisrühmade tegevus. Tänavu tegutsetakse juba 18. hooaega. Huvitatakse ka koorilaulust. Meie kooride laululapsed on osalenud laulupidudel, maakondlikel üritustel ja koolikontsertidel. Elavat huvi tuntakse klaveriõpetuse, joonistamise ja näiteringi tegevuse vastu.

Paaril viimasel aastal on meie õpilased end näidanud ka vabariiklikel võistlustel. Indrek Raig osales kirjandusvõistlusel "Euroopa koolis" ning sai esikoha – auhinnaks kahepäevane turismireis, aukirjaga märgiti ära Hanno Pevkuri ja Harry-Anton Talviku tööd. Politseiteemaliste kirjandite võistlusel jagas esikohta Kadri Põldsaar, kes käis vastuvõtul siseministeeriumis. Joonistusvõistlustel "Euroopa koolis" sai II vanuse-astmes I koha Kristjan Niilo, keda kutsuti haridusministri vastuvõtule ning autasustati medaliga. Vabariiklikul kodu-uurimiskonverentsil käisid 10. klassi õpilased Linda Virks ja Lairi Kender. Tublisid ja aktiivseid õpilasi on rohkemgi. Nende töid oleme püüdnud tunnustada.

1996/97. õppeaasta esimese võiduga tulid tagasi noorema astme jalgpallipoisid, kes said III koha sügisvõistlusel "Snickers Cup 1996"

Õppetöö ja klassiväline tegevus jätkub käsikäes, sest see muudab laste elu rikkamaks ja aitab leida uusi huvialasid. Soovime vääriliselt kanda Järvamaa vanima kooli nime.

Christian Kelchi talurahvakooli mälestuskivi
Järva-Jaani Keskkooli ees. Autor Peeter Alas

VILJANDI LINNA VALUOJA PÕHIKOOLI
SISEKORRA EESKIRI

Kolme asja pead Sa endale ja teistele soovima:

tervist

rõõmu

sõpru

Kolme asja pead Sa endale tahama:

töökust

arukust

vaimukust

Kolme asja pead Sa valitsema:

oma iseloomu

oma keelt

oma käitumist

Kolme asja pead Sa arendama:

julgust

headust

ligimesearmastust

Kolme asja pead Sa vältima:

julmust

ülbust

tänamatust

Kolme asja pead Sa imetlema:

looduse ilu

lapsi

vanu inimesi

Kolme asja pead Sa austama:

oma vanemaid

oma emakeelt

oma isamaad

Kooli lippu hoiavad direktor Toivo Luik ja õppealajuhataja Ene Savi. Lipul on kasutatud B. G. Forseliuse Seltsi sümbolikat

KRISTI KÕIV

Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna
lektor/doktorant

PROBLEEMNE ÕPILANE '96

Nii nagu heal lapsel olla mitu nime, on ka

halval lapsel mitu nime.

“Halva lapse” tähistamiseks psühholoogia-, pedagoogika-, meditsiini-, sotsioloogia- ja kriminoloogia-alases kirjanduses on käibel mitmed erinevad terminid: probleemne laps, probleemlaps, käitumishäiretega laps, raske laps, delikvent, raskesti kasvatatav ja kõurik. Kuid vaatamata sellele, et “halba” last on erinevate erialade esindajad nimeanud mitmeti, on kõikidel nendel mõistetel enam-vähem üks sisu – nimelt, tegemist on lapse käitumises esinevate kõrvalekalletega e. deviantse käitumisega.

Käitumishäire e. deviantne käitumine on kõrvalekaldumine inimestevaheliste suhete normist antud ühiskonnas, kuid samal ajal on deviantne käitumine tihedalt seotud lapse või nooruki isiksuseomadustega (1:11-14).

Käesoleval juhul lähtume arengupsühholoogias ja pedagoogikas kasutatavast terminist “probleemne laps/õpilane” ja peame probleemse käitumise all silmas sellist käitumist, mis häirib õppeprotsessi.

Selleks, et välja selgitada probleemset õpilast iseloomustavaid jooni, probleemse käitumise ulatust ning faktoreid, mis seda tingivad, viidi 1996. a. veebruaris läbi

küsitlus B. G. Forseliuse Seltsi kuuluvates koolides. Vastuseid laekus 34 koolist. Uuriti nii alg-, põhi- kui ka keskkoolis õppijaid.

Alljärgnevalt analüüsiksime ankeedis esitatud küsimustele antud vastuseid.

I. Probleemse käitumise ulatus

Igasugune vahelesegamine klassi töös ei ole põhjustatud ainult krooniliste käitumisprobleemidega õpilaste poolt, vaid ka nende õpilaste poolt, kelle käitumisprobleemid on mööduva iseloomuga. Selle tõttu oleks otstarbekas vaadelda probleemse käitumise ulatust lähtudes probleemsete õpilaste jaotamisest kahte kategooriasse: 1) krooniliste käitumisprobleemidega õpilased, kes vajavad kliinilist ja spetsiaalset abi ning 2) spetsiaalset tähelepanu ja abi vajavad õpilased, kellel ilmnevad käitumishäired vahete-vahel.

Küsitlusest ilmnes, et neid õpilasi, kes olid krooniliste käitumisprobleemidega, oli 3,4 % uuritavast kontingendist ja neid, kes vajasisid spetsiaalset tähelepanu ja abi vahete-vahel, oli 17,4 %.

Uurimistulemustest lähtudes võib väita, et krooniliste käitumishäilvetega on keskmiselt üks õpilane klassist ning 2-3 vajavad abi ja tähelepanu vahete-vahel.

vad – antidistsiplinaarsest käitumisest kujuneb välja alaealiste delikventne käitumine.

Käitumishäired on üldjuhul stabiilse iseloomuga, veelgi enam – mida ekstreemsemal kujul ja mida sagedamini nad esinevad, seda stabiilsemad kalduvad nad olema lapse vanemaks saades (3:1441-1446).

Analoogiliselt sellega, et inimese intelligentsuse tase muutub elu jooksul suhteliselt vähe, on suhteliselt stabiilne ka lapse käitumisprobleemide esinemise tase, kaasa arvatud agressiivne käitumine.

Selle tõttu on käitumisprobleemide ilmnemine lapse- ja varajases koolieas õpetajale märguandeks e. ohusignaaliks selle kohta, et probleemid võivad teiste negatiivsete faktorite koosmõju tulemusena hilisemas eas muutuda tõsisemateks ja ilmnedagi veelgi drastilisemal kujul.

Kokkuvõtteks sobiks vanasõna:

Väiksel lapsel väiksed mured, suurel lapsel suured mured.

III. Õpetajate kasvatusmeetodid käitumisprobleemide ilmnemisel kooliklassis

Iga õpetaja on püüdnud klassis toime tulla probleemse käitumise juhtudega, kasutades selleks erinevaid meetodeid – tõrelemist, “loengu pidamist”, sarkastilisi märkusi, klassist eemaldamist, pärast tunde jätmist, halbade hinnete panemist jne. Nendest on küsitluse andmete põhjal enamkasutatavad järgmised: probleemse lapse ära kuulamine ja vestlus (88% juhtudest); kontakti võtmine probleemse lapse vanematega (66% juhtudest); karistamine (52% juhtudest); kiitmine (46% juhtudest).

Efektivsemateks peetakse kahte esimesena toodud kasvatusmeetodit.

Kuigi õpetaja kasutab karistamist ligi pooltel probleemse käitumise juhtudel, on ta aru saanud, et karistamine võib olukorra veelgi keerulisemaks muuta ning ta kasutab sel

puhul efektiivsemat kasvatusmeetodit – vestlust, et välja selgitada ja muuta probleemse õpilase motiive, hinnanguid ja suhtumisi ning võtab kontakti õpilase vanematega. Selline lähenemine probleemse käitumise juhtudele on igati õige ja õigustatud, sest probleemse käitumise välised ilmingud ütlevad tavaliselt vähe õpilase tegelike käitumismotiivide kohta ning arusaamine ja siirus on võtmesõnadeks, et mõista probleemse õpilase käitumist sügavamalt.

Küsitluse andmetest selgus ka, et õpetajad pöörduvad õpilase probleemse käitumise ilmnemisel abi saamiseks:

95% juhtudest õpilase vanemate; 90% juhtudest kolleegide; 31% juhtudest psühhiaatri ja 24% juhtudest psühholoogi poole.

Niisiis kasutavad õpetajad karistamist õpilase käitumisprobleemide ilmnemisel ligi pooltel juhtudest, kuid samal ajal peavad nad seda kasvatusmeetodit ebaefektiivseks ning kalduvad pigem vestlema ja analüüsima õpilase käitumisprobleemi nii lapse vanematega kui ka kolleegidega.

Igati õige on õpetajatepoolne soov aru saada ja mõista probleemset käitumist selle ilmnemisel, sest

kerge on hukka mõista, kuid tarvis on mõista.

IV. Probleemsete laste vanemate kasvatuspraktika

Ankeedi vastustest ilmnes, et probleemsete laste vanemaid iseloomustavad järgmiste ebaefektiivsete kasvatusviiside kasutamine: puudujäägid laste järelevalves (89% juhtudest); puudused vanemate distsipliininouetes (66% juhtudest);

laste julm kohtlemine (57% juhtudest).

Nii eelpool toodud uurimistulemused kui ka arvukad selleteemalised teised uurimused kinnitavad vanasõna, et

hea laps mõistab sõrme näitamisest, pahale ei aita peksminegi, sest enamasti kõikidel lastel ilmnevate käitumisprobleemide juured peituvad eelkõige koduse kasvatuses puudujääkides.

Lõpetuseks ja üheks tähtsamaks lahendusteeks probleemse käitumise ennetamisel ning korrektsioonil oleks sobilik rakendada tuntud vanasõna:

Ei laideta last, vaid lapse kasvatajat

teisendatud kujul:

Et aidata probleemset last, tuleb aidata lapse kasvatajat.

Probleemse õpilase vanemate toetamine, aitamine ja õpetamine efektiivsemate kasvatusmeetodite kasutamisele võtmiseks on tähtsaks ennetavaks ja korrektiivseks faktori käitumisprobleemide ilmnemisel.

Kuid aitamis-, nõustamis- ja korrektsiooniprogrammide tõhusus oleneb lisaks sellele ka lapse vanusest – nimelt, mida varajases eas on probleemne laps, seda suuremad on lootused ja väljavaated edule. Eks kehti siingi eesti rahva vanasõna:

Mida varem, seda parem.

Kokkuvõtte asemel võiks välja tuua probleemse õpilase koondportree e. keskmist PROBLEEM-

SET ÕPILAST '96 iseloomustavad järgmised jooned ja näitajad:

*Valdava osa probleemsetest õpilastest moodustavad poisid – suhtarvuga neli poissi ühe tüdruku kohta.

*Probleemse käitumisega on keskmiselt üks õpilane klassis ning see moodustab uuritavatest õpilastest 3,4%.

*2/3 probleemsetest õpilastest on 11-14-aastased, st. murdeéalised.

*Probleemset õpilast iseloomustavad ühelt poolt käitumishäired: distsiplineerimatus, agressiivsus, väljakutsuv käitumine ja varas-tamine, teisalt isiksuse probleemid: laiskus, kangekaelsus ja depressiivne meeleolu.

*Probleemse lapse vanematele on iseloomulikud põhiliselt kaks ebaefektiivset kasvatusviisi – puudujäägid laste järelvalves ja distsipliininouetes ning laste julm kohtlemine.

KASUTATUD KIRJANDUS:

1. *Liivamägi, J.* Käitumishäired lapse- ja noorukieas. Haridus, 1986.
2. *Lewis, H. H.* A county guidance department looks at its problem children. Journal of Educational Research, 2, 1951.
3. *Loeber, R.* The stability of antisocial and delinquent child behaviour. Child Development, 53, 1982.

ANNE VILLSAAR

juhataja

PÄRNU LASTEABIKESKUS

Lasteabikeskus on Pärnu Linnavalitsuse Haridusametile alluv iseseisev eelarveline asutus. Keskuse ülesandeks on logopeedia-, defekto-logia- ja psühholoogia-alase tegevus-

se korraldamine.

Lasteabikeskuse loomise tingis asjaolu, et tavakoolides on palju probleemseid lapsi, kelle areng pole kulgenud tavapäraselt ja kes see-

tõttu vajavad spetsialistide abi. Neil lastel on õppimis-, suhtlemis- ja kohanemiskasvatused või käitumishäired. Iga selline laps kujutab endast kompleksset probleemi. Klasside täituvus on liiga suur, seetõttu on neis diferentseeritud ja individuaalne õpetamine väga raske. Uurimused kinnitavad, et iga kolmas õpilane ei tule programmi omandamisega toime. Põhikooli õpetajate enamusel puudub aga ettevalmistus probleemsete laste õpetamiseks. Praeguses keerulises majanduslikus olukorras on pingestunud ka peresisesed suhted ning see suurendab veelgi stressis laste hulka. Pahandused kodus ning õpiraskused koolis viivad tihti koolikohustuse mittetäitmiseni.

Seadus sätestab, et õpilane on koolikohustuslik põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni. Kohustuslik haridus ei ole aga kohustus õppida üle võimete. Kõigil lastel on õigus saada võime-tekohast haridust.

Et lapse areng on keeruline protsess, on võimalikud ka mitmesugused kõrvalkalduvused ealistest normidest. Häired võivad olla lühiajalised ja mööduda kõrvalise abita, kuid sageli vajavad need lapsed lisaabi.

Lasteabikeskuses töötavad spetsialistid (psühholoog, eripedagoog, logopeed, psühhiaater) püüavad välja selgitada nende probleemsete laste hädade põhjused ning pakkuda reaalselt abi lastele, nende vanematele ja õpetajatele.

Lasteabikeskus on töötanud juba kolm aastat. Huvitav on märkida, et peaaegu üheaegselt tulid üsnagi samalaadsete projektidega välja nii Pärnu linna *psühholoogid* kui ka *eripedagoogid*. Järelikult oli aastaid tunnetatud vajadus mingi kindla süsteemi loomiseks probleemsete lastega seonduvate küsimuste lahendamiseks küpseks saanud. Haridusametis liideti kaks projekti

ühteks tervikuks ja nii sündiski Pärnu Lasteabikeskus (15. X 1993).

Abi ja nõu saamiseks pöörduvad meie poole nii lapsed, lapsevanemad kui ka õpetajad. Kõige sagedasemaks abi otsimise põhjuseks on *õpiraskused* koolis. Tihti ilmnevad tõsised raskused juba esimeses klassis.

Laps läheb kooli 7-aastaselt. Selleks ajaks peab ta olema valmis vaimseks tegevuseks. Lastel vaimse arengu tase pole aga ühesugune. Ühte klassi satuvad väga erinevate võimetega õpilased. Õppeprogrammid on aga kõigile ühesugused ja sugugi mitte kerged. Kodu toetuseta ei jõuaks algklassides edasi tugevamadki õpilased. Kool on uuendamise teel. Õpetaja tähelepanu peab õppeainelt ümber lülituma õpilasele. Kooli uuendamise käigus tunnistatakse küll vajadust diferentseerida õppimise vorme, tempot ja mahtu, kuid õhku kipub jääma selle elluviimine.

Lasteabikeskuses on õpiraskustesse sattunud lastel võimalik saada parandusõppetunde psüühika-, tunde- ja tahtevalla korrigeerimiseks, kõneravitunde suulise ja kirjaliku kõne arendamiseks ning järeleaitamistunde erinevates ainetes. Kui pakutud lisaabi ei anna soovitud tulemusi, uurivad laste põhjalikumalt eripedagoog (defektoloog), logopeed ja psühholoog. Vajadusel konsulteeritakse psühhiaatri ja/või teiste arstidega. Uurimuse tulemustest lähtudes otsustatakse lapse erioppele suunamise vajadus või eriabi liik. Pärnu linnas ollakse praegu ühtsel seisukohal, et *vaimse alaarenguga lapsed* kuuluvad õpetamisele abikoolis (-klassis). Vastavad võimalused on Pärnus suudetud säilitada. Seaduse järgi on vaimses arengus mahajäänud lapsi lubatud õpetada eriprogrammi alusel ka tavaklassis. Praktika on aga näidanud, et enamasti jäävad nad siis õpetamata lasteks, sest tavakoolis

pole veel loodud eriõppeks vajalikke tingimusi.

Lapse abikooli suunamine on loomulikult võimalik ainult lapsevanemate nõusolekul. Nende veenmine selle vajalikkuses võtab tihti palju aega ja nõuab suurt kannatlikkust ning taktitunnet. Lasteabikeskuse töötajatel õnnestub eriõppele suunamise vajadus lapsevanematele tihti kergemini selgeks teha kui õpetajal koolis.

Kui vaimse alaarenguga laste õpetamisega on loodud üsna selged, siis *vaimse arengu peetusega* (õpivilumuste häiretega) lastele süstemaatilise abi pakkumise võimalused on kesised. 1994. aasta kevadel viisime algklasside õpetajate hulgas läbi küsitluse selgitamaks *tasandusklasside* vajadust. 49st küsitletust arvas ainult kaks õpetajat, et taolisi klasse pole vaja. Tõsiste õpiraskustega õpilasi oli 14% ja kolmele neljandikule neist oleks õpetajate arvates tasandusklassis õppimine probleemi lahenduseks, st. annaks võimaluse lõpetada klassikursust kordamata. Küsitluse tulemused võimaldasid haridusjuhtidele selgitada taoliste klasside vajalikkust. Uuel õppeaastal (1994/95) avatigi Niidupargi Põhikooli juures II tasandusklass. Aastaid tagasi olid tasandusklassid sama kooli juures olemas kogu põhikooli ulatuses. Nüüdseks on neid alles vaid kolm. Nendes klassides on täituvuse ülemiseks piirnormiks 15 õpilast. Tasandusklass on mõeldud lastele, kelle intellekt on normi piires, kuid kellel on suured tähelepanu kontsentratsiooni häired, ebaproduktiivne mõttetegevuse laad või kes on aeglased, ebakindlad, kartlikud ja madala töövõimega. Kui sellised õpilased õpivad tavaklassis lisaabi saamata, saadab nende õpinguid ülemäärane pingeline ja edutuse tunne. Õpitahe kaob.

Spetsiifiliste õpiraskustega lastele on seadusega lubatud rakendada

lisaks põhikooli õppekavale ka *parandusõpet* (I-IV klassis 4 tundi ja V-IX klassis 1 tund nädalas). Pärnus on vastavad kursused läbinud 21 õpetajat ja saanud õiguse anda koolis ka parandusõppe tunde. Kahjuks ainult ühes koolis on leitud võimalus nende tundide tasustamiseks.

Lasteabikeskuse töötajad jätkavad selgitustööd parandusõppe vajalikkusest.

Algklassides on emakeel kõige suuremat ebaedu põhjustavaks õppeaineks. Kirjutamis- ja lugemiskustest püütakse üle saada logopeedi abiga. Pärnu linna kolmes koolis on oma logopeedid, ülejäänud koole abistavad lasteabikeskuse logopeedid. Lapsi, kes saavad kõne-ravi, on lubatud vajadusel hinnata diferentseeritult. Kui kõnepuue ei korrigeeru eriõpetuse käigus, uurivad lasteabikeskuse spetsialistid õpilast põhjalikumalt ja püüavad leida järgneva adekvaatsema õpetamisviisi. Vastavalt vajadustele on võimalik soovitada teist koolitüüpi, jätkuvat tööd logopeedi juures või õpetaja kehtvat individuaalset abi logopeedi juhiste järgi. Sellisel puhul laieneb kõnehälviku diferentseeritud hindamise õigus ka lõpueksamile.

Kui kõige sagedasemaks lasteabikeskusesse pöördumise põhjuseks on õpiraskused koolis, siis järgmiseks suureks probleemide ringiks on lapse soovimatus koolis käia.

On raske kellelegi midagi õpetada, kui ta seda ei soovi. Algklassiõpilane tahab õppida. Põhjusti, miks õpisoov nii varakult kaob, on palju. Need põhjused võivad olla tingitud paindumatust koolikorraldusest või õpetaja poolt tehtud vigadest. Õpisoovi kadumise põhjused võivad olla välja kasvanud ka kodudest. Ema peab käima tööl ja nii satub laps juba üsna väiksena võõra tahte ja mõju alla. Kodu on tihtipeale lakanud olemast turvapaik. Lastega vesteldes selguvad perede pinged, mis neid häirivad.

Sageli on laps juba algklassides närviline või hirmunud. See loob ebakindluse koolielus. Ebakindlus omakorda tingib arusaamatusi klassikaaslaste ja õpetajatega. Tekivad kompleksid. Nooremas koolieas kujuneb sellisest lapsest tõrjutu. Ta muutub trotslikuks. Koos trotsiga süveneb vastumeelsus kõigi ja kõige vastu.

Algõpetus loob aluse kogu tulevasele elule. Algklassiõpilaste tegevuse jälgimine on viinud arusaamisele, et kõik, mis tunnis on huvipakkuv, mõtlemist ergutav, emotsionaalne, samas ka arusaadav, jõu- ja eakohane, paneb lapse õppima. Lapse suurim vajadus on uudishimu rahuldamine.

Mis innustab last õppima ja aitab hoida huvi õppimise vastu?

Positiivne tunnustus suurendab õpihuvi. Edu põhjustab uue edu saavutamise soovi. Ebaedu seevastu hakkab õpihuvi kustutama. Vestlusest edutute lastega on selgunud, et nad enam ei püüagi, sest arvavad, et nad ei saa nagunii aru või on kindlad, et saavad ainult halbu hindeid. Täiskasvanute etteheited ainult süvendavad kriisi. Õpilase koolirõõmus, tema edus ja ebaedus on hindel väga suur roll. Tihti on hinne ainsaks sidemeks kooli ja kodu vahel. Kahjuks on kodusid, kus halvale hindele järgneb karistus. Psühholoogi arukas sekkumine ja psühhoteraapia võivad aidata lapsel tagasi saada usu endasse. Laps ei tohi jääda oma murega üksi, sest tihti on nii, et edasijõudmatusest ja negatiivsetest emotsioonidest algklassides tulenevad käitumishäired ja avalik koolivaenulikkus keskastmes. Kool ei suuda neid noorukeid 17nda eluaastani kinni hoida. Kui selliseid õpilasi, kes ei käi koolis, oleks vaid mõned, siis poleks see ehk suur probleem. Neid õpilasi on kahjuks palju rohkem kui koolid seda avalikult tunnistada tahavad. Põhjus on

selles, et ei nähta seaduslikku võimalust kõnesoleva küsimuse lahendamiseks. Oluline on leida probleemile mõistlik lahendus, sest õpilastest, kes mitte midagi tehes peavad koolis istuma või lihtsalt 17nda eluaastani põhikooli nimekirjas olema, pole edaspidi loota ka töönimesi. Nad on ammu kaotanud harjumuse täita kohustusi, ületada raskusi.

Pärnu lasteabikeskus on küll linna haridusstruktuuri kuuluv asutus, kuid probleemid, millega tegeleme, on tihedalt seotud sotsiaalhoolkande ja tervishoiuga. Meie kesku funktsioonidesse kuulus algselt ka lastekaitsealane tegevus. Nüüdseks aga on kaks meie lastekaitsetöötajat ümber paigutatud sotsiaalosakonna koosseisu põhjendusega, et "abi viiakse lastele lähemale" (hr. Valter Parve). Ühest küljest on selline lahendus mõistetu, sest kogu riigis on see nii. Teisalt lõhkus see meie asutuse terviklikkuse taotluse. Seoses eeltooduga oleme kaalunud asutuse ümbernimetamist *Õpiabikeskuseks*.

Meie keskus tegutseb eelkõige suundades, mis aitavad leida igale õpilasele (lapsele) sobiva arenduskeskkonna ning tagavad võimete kohase hariduse saamise, mis omakorda aitavad ära hoida õpilaste varast koolist väljalangemist.

Lasteabikeskus realiseerib oma eesmärgi järgmiste tegevussuundade kaudu:

1. Selgitab välja õpilase edutuse põhjused.
2. Organiseerib õpiabi. Otsustab lapse eriõppele suunamise. Korraldab pedagoogilis-psühholoogilise ja meditsiinilise konsultatiivkomisjoni tööd.
3. Teenindab kõneravi vajavaid lapsi.
4. Nõustab õpilasi kutsevaliku küsimustes.
5. Otsib võimalusi suhtlemis- ja käitumisprobleemide lahendamiseks.

seks. Annab vajadusel eksperthin-
nangu.

6. Abistab koolikonfliktide lahenda-
misel.
7. Juhendab lapsevanemaid ja õpe-
tajaid eriõpetusega seotud küsi-
mustes.
8. Annab nõu kooliküpsuse küsimu-
ses.
9. Peab arvestust puuetega laste
kohta.
10. Konsulteerib ja juhendab puude-
ga sündinud laste vanemaid.
11. Teeb koostööd sotsiaaltalituse ja
tervishoiuasutustega puudega
laste probleemide lahendamisel.

Asutuse töös peame kõige olu-
lisemaks reaalse abi andmist lastele.
Me ei piirdu ainult uurimise,
nõustamise ja juhendamisega. Kui
pakutud lisaabist ei piisa raskuste

ületamiseks, alles siis püüame leida
sobiva eriõppevormi. Kõigi meie
töötajate – kaks logopeedi, eripe-
dagoog (defektoloog) ja 0,5 koor-
musega metoodik – nädala tunni-
koormus on juba sedavõrd suur, et
napib aega metoodiliseks tegevu-
seks, uute projektide käivitamiseks
ja selgitustööks, mis on seotud
ettevalmistusega hälviklaste integ-
reerimiseks tavakooli. Meie taot-
luseks on, et tulevikus oleks igas
koolis probleemlastele pakutava abi
süsteem.

Pärnu Lasteabikeskus asub Riia
mnt. 1b (tel. 244/ 40 133).

ÜLLE PIKMA

Pärnu Laste Hoolekandekeskuse
“Oliver” juhataja

VIIIE-AASTANE “OLIVER”

16. septembril 1996 tähistas
Pärnu Laste Varjupaik “Oliver” oma
5. sünnipäeva. Uus nimi – laste
hoolekandekeskus “Oliver” – on meil
küll juba alates 1. jaanuarist 1996,
aga tänaseni on raske harjuda selle
ametnike poolt väljamõelduga. Ise
tunneme end varjupaigana ja ta-
hame selleks ka jääda. Aga eks sisu
ole ju tähtsam, las tal siis olla
pealegi see uhke nimi.

Milline see varjupaiga sisu siis on
olnud ja milline on ta täna?
Alustasime praeguse Pärnu Linna
Sotsiaalhoolekande Ameti juhataja
Valter Parve juhtimisel. Tema on
inimene, kes ei püsi hetkegi paigal
ja eks selline oli “Oliveri” alguski. Ja
just sellist inimest, kellel on ideid ja

katsetamisjulgust, “Oliver” vajaski.
Oleme Valter Parvele tänu võlgu.

Esimene laps tuli nädal pärast
maja avamist. Olime jõudnud juba
muretsema hakata, kas lapsed üldse
tulevad. Sellest päevast alates pole
“Oliver” enam tühi olnud. Aastas
kasutab maja keskmiselt 500
inimest. Meie maja on kõigile lastele
avatud – alates vastsündinust 18-
eluaastani. Emadki võetakse vastu.
Vahel on mõni isa ka sekka sat-
tunud. Isade defitsiit paistab meie
laste puhul valusalt silma. Täna
saavad lapsed üldjuhul kaks kuud
“Oliveris” viibida. Esimesel aastal
elas mõni laps majas aasta või
kauemgi. Seda oli palju, aga see
tarkus on tulnud tagantjärele.

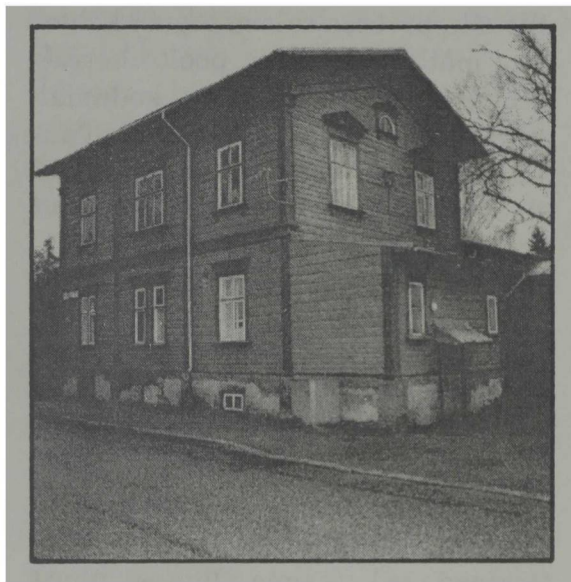
Uskusime algul ehk liiga kergelt, et lapsel on alati õigus. Päris alati ikka ei ole. Aga see tunne, et meie oleme need "head täiskasvanud", oli päris magus. Pilk on täna läinud selgemaks ja lapse ning vanema õigused-kohustused püüame tasakaalus hoida.

Varjupaiga töötajate töögraafik on ka tänu eelnimetatud kogemustele muutunud. Algul oli meil päeva- ja öökasvatajaid, abikasvatajaid ja turvamehi. Aeg näitas, et "Oliver" töötab kõige paremini siis, kui me sarnaneme võimalikult palju kodule – nii soojuse kui nõudlikkusega. Praegu on korraga tööl üks mees ja üks naine – isa ja ema. Nende vahetus kestab 24 tundi. Hommikul, kui lapsed alustavad uut päeva, saavad nad ka uue isa ja ema. Nii on tekkinud soodsam õhkkond. Kokku on varjupaigalastel viis isa-ema. Tööpäeviti abistab neid veel kuues kasvatajate paar. Selle paari ülesandeks on pärisvanemate ja laste vahel tekkinud probleemide sasipuntra lahtiharutamine.

Alates sellest aastast on Pärnu linn jagatud neljaks piirkonnaks, igaühes neist töötab kaks sotsiaalkonsultanti. Kui laps satub varjupaika, teatame sellest koheselt piirkonna või valla sotsiaaltöötajale, et tema saaks hakata lapse probleemiga tegelema. Kahjuks ei ole enam eraldi lastekaitsetöötajaid ja see annab end tunda. Loodame väga, et Pärnu Linnavalitsus rahuldab "Oliveri" taotluse saada juurde sotsiaaltöötaja ametikoht, kelle ülesandeks oleks ainult lastega seotud probleemide lahendamine. See on küll väike samm, aga pikemat me ilmselt ei jaksa astuda.

Peale varjupaigateenuse on lastel "Oliverist" võimalik saada ka tasuta toitu juhul, kui selleks vajadus tekib. Osa lapsi käib meil ainult päeval, sest neil tuleb pilk peal hoida. "Oliveri" kasvatajad on nõus jagama oma kogemusi ka tugi-

isikutena juhul, kui pere vajab tuge, et püsima jääda. Tugiisikuks valime inimese, kes sobib vastava lapsega kõige paremini. "Oliveris" viibinud lapsed leiavad tavaliselt endale ise majast "suure sõbra" ja üks temast saabki siis vajadusel tugiisik. Vahel on tugiisiku paarikuise peretöö kogemus ka selline, et lapsed tuleb vanematelt ära võtta, sest viimastel jääb puudu tahtmisest midagi muuta. See kogemus annab natuke kindlust juurde ka kohtus. Inimest saab ikkagi aidata ainult siis, kui ta seda ise tahab.

Pärnu Lastekandekeskus "Oliver"

Niisugune ta siis on, see viieaastane "Oliver". Olen siin töötanud esimesest päevast alates ja olen väga õnnelik, et selline võimalus on mulle antud. Olen väga palju asju oma elus ümber hinnanud. Mul on kolm last, eelkõige olen siit palju saanud kui ema ja abikaasa. Tolerantsust on ka kõvasti juurde tulnud. Ei tohi inimest tema mineviku pärast elu lõpuni süüdistada. Alati tuleb anda võimalus uuesti alustada, kui inimesel endal on selleks tõsine tahtmine. Mitte kunagi pole keegi liiga vana, et õppida. Igas inimeses on päike, see tuleb ainult üles leida – eelkõige inimesel endal.

JOHAN KÖPP

usuteadlane ja haridustegelane,
Tartu Ülikooli rektor 1928-1937

MÕNINGAID MÄRKUSI KOOLIDE EKSKURSIOONIDE KOHTA

Rahvuslik haridus peab õpetama kodumaad ja rahvast igakülgsest tundma, austama ja armastama. Millised vahendid ning teed selleks on olemas, selle juures ei taha ma praegusel korral pikemalt peatuda, tahaksin vaid teha mõned märkused ühe siin arvesse tuleva teguri kohta. Ma mõtlen koolide poolt korraldatavaid ekskursioone kodumaa mitmesugustesse kohtadesse. Tunustades seda hoolt ja vaevagi, mida nii õpetajad kui õpilased osutavad ekskursioonide korraldamisel, kerib kõrvalt vaadates mõnigi kord ometi küsimus, kas on siin kõik nii, nagu peaks olema ja võiks olla. Jõukulutust on küllalt – nii õpetajail kui õpilasil –, aga kui palju saadakse sellest kõigest tõesti kasu? Võib tihti näha, eriti kevadeti, tulpinud, väsinud õpilasi ühes õpetajatega salgakaupa linnas ühest asutisest teise käimas, ilma et oleks võimalik kusagil millessegi süveneda; samuti on kuulnud õpilasilt, kuidas maale korraldatud ekskursioonidel mõnikord roidunult rännatakse paigast paika, sest et tahetakse võimalikult palju kohti läbi käia ning näha. Aga kui palju nähakse tõesti seejuures, kuna ei ole aega ega võimalust kestmate muljete vastuvõtmiseks? Muidugi ei oleks õige alahinnata seesuguste ekskursioonide tähendust, ometi on ka õigustatud küsimus, kuidas võiksid õpilaste ekskursioonid omandada rohkem sisu ja suuremat tähendust rahvusliku kasvatuse huvides. Sellest seisukohast esitatagu siinkohal mõned juhtmõtted ning kaalutlused.

Kõigepealt on vajalik, et kooliõpilaste ekskursioonid korraldataks võimalikult kindla, üldiste vajaduste seisukohast väljatöötatud kava alusel. Viimase koostamisel tuleb arvesse võtta esiteks kohad, mis väärivad tähelepanu nii looduse kui ajaloo seisukohast ja teiseks asutused, mis on tihedamalt seotud meie ajaloo ja kultuuri arenguga ning vaimse loominguga minevikus või olevikus. Esimeste all tuleb mõelda kohti, mis suudavad anda tihedat ning mõjuvat kujutlust kodumaa looduse ilust ja mitmekesisusest; edasi tulevad need, mis on kuidagi seotud meie rahva muinasajaga, ajalooga, esmajoones XIII sajandi ning hilisemate võitlustega, iseäranis muidugi ka viimase vabadusvõitluse tähtsamate sündmustega; neile lisanduksid silmapaistvamate rahvajuhide ja vaimutegelaste asu- ning tegevuskohad jne. Asutustest seisavad esimesel kohal ülikool ning muuseumid Tartus ja Tallinnas, võimaluse korral ka suuremad tööstusettevõtted kodumaal. Muuseumidest mainitagu eraldi Eesti Rahva Muuseumi Tartus, Eesti Kunstimuuseumi ja Vabadussõjamuuseumi Tallinnas. Ei saa unustada ka kohalikke muuseume, mälestussambaid ja üldse mitmesuguseid asutusi nii pealinnas kui teistes linnades ja maakohtades, mis suudavad selles suhtes midagi pakkuda. Ekskursioonide kordaminek oleneb ühelt poolt ajakohasest ettevalmistusest ja teiselt – otstarbekast korraldusest. Ettevalmistuse alale laiemas ulatuses kuulub: 1) j u h e n d i t e k oostamine arvesse tulevate kohtade

ja asutuste kohta ühes iseloomustavate kirjeldustega, piltidega jne.; 2) juhitud ettevalmistamine, kes suudaksid elavas sõnas anda täpset, selget ning kujukat kirjeldust, mitte ainult teha mõningaid juhuslikke ja pealiskaudseid märkusi, ning avada vaatajate silma ja südant selle nägemiseks ja mõistmiseks, mis väärtuslik; need juhid asuksid tähtsamais kohtades või neid komandeeritaks sinna, kuhu vaja; 3) tarbekorral asutuste kordaseadmine, et nad võiksid tõesti olla ka õppe- ja kasvatusasutusteks sõna täielikumas mõttes. Mõtlen siin iseäranis ka meie Vabadussõjamuuseumile Tallinnas. Praegusel kujul, kus määratu hulk esemeid on koondatud kitsastesse ruumidesse, millede valgustuski jätab soovida, ei suuda Vabadussõjamuuseum anda seda, mis ta võiks ning peaks andma. Raske on sinna sisse viia suuremat hulka inimesi, veel raskem näib olevat korraldada seal pikemaid seletusi Vabadussõja mõttest ja käigust, vähemalt suuremale osavõtjate arvule, kes peaksid püstijalu seisma kitsastes ruumides kokkusu- rutud massina. Ruumide läbimisel jääb küll mulje paljude üksikasjade olemasolust, kuid on vähe võimalust sügavamate mõjude vastuvõtmiseks. Selleks puudub nimelt vajalik avarus, vabadus ja perspektiiv. Ka on raske eraldada üht eset teisest, sest kõik on tihedalt koos. Siin tuleks leida kohasemaid ruume, kus oleks võimalus muuseumi edasi arendada, rikastades seda muu seas ka Eesti varemajalugu – kõige vanemast ajast kuni Vabadussõjani – iseloomustavate ning kujutavate esemetega.

Mis puutub kooliõpilaste ekskursioonide korraldusse, siis oleks selle edasiarendamine mõeldav selles suunas, et ekskursioonid kuuluksid alalise nähtusena üldisse rahvusliku kasvatusüsteemi. Asi oleks teostatav järgnevalt: teataval päeval ja

kellaajal kogunevad mitme kooli – mõtlen siin esmajoones keskkool – vastavate klasside õpilased kindlaksmääratud kohta, kus neile asjatundjad juhivad peavad sissejuhatavaid ettekandeid ning annavad ka üksikasjalikke seletusi. Praegu, kus ekskursioonide hooaegadel mõningaid asutusi külastavad mitu kooli päevas, ei saa nõuda asutustes töötavalt isikult, et nad annaksid küllaldasi seletusi, peaksid ettekandeid jne. Tehakse ju küll, mis võimalik, kuid sagedasti ei jätku selleks lihtsalt aega, eriti kui üks ekskursioonirühm järgneb teisele. Edasi on vajalik nii praegu tähendatud kujul korraldatud kui ka ikkagi püsima jäävate, rohkem juhuslikku laadi ekskursioonide puhul pidada tähtsaks, et õpilased võiksid teataval kohal viibida natuke kauem: samuti, et nad saaksid täiesti väljapuhanult ning värskelt vastu võtta seda, mida pakutakse. Kui õpilasi, kes võivad olla öisest reisist juba väsinud, pika päevakorra kohaselt nagu linnulennul veetakse ühest asutusest või kohast teise, siis ei jätku neil tarvilist huvi ega lihtsalt vaimset pinget, et midagi tajuda ning vastu võtta põhjalikumalt. On küll õige rakedada ka kooliõpilaste ekskursioonide korraldamisel põhimõtet: *non multa, sed multum*. Parema on saavutada sügavat ja kestmat muljet koondatud materjaliga ning otsustavalt kasutatud ajaga, kui näha kuulda palju ja sellest ometi vähe kaasa võtta.

Lõpuks tähendatagu, et siin ei ole tahetud kellelegi teha etteheiteid, vaid on ainult esitatud mõtteid ja kaalutlusi, mis on korduvalt mees mõlkunud. Samuti ei ole siin tege- mist juba lõplikkude eeskirjade või kavade- ga, mis just sellistena oleksid ellu viidavad, vaid ainult algatusega, mis võiks põhjustada siin puudutatud küsimuste arutelu nende poolt, kes seisavad asjale ligemal.

Kas jõutakse välja siin esitatud tulemustele või leitakse paremad, otstarbekohasemad ning ka kergemini käidavad teed, mis viivad sihi-
le, see ei ole muidugi oluline; peaasi on, et koolide ekskursioonidele püütaks anda sisu ja kuju, mis mõel-

davalt suuremal määral soodustaks neil täita oma ülesannet nii üldise silmaringi laiendamise kui rahvusliku kasvatuse huvides.

Ilmunud: Eesti Kool, 1936, nr. 4, lk. 180-181.

Johan Köpp (1874–1970)

SIRJE KRIKK DE MATEO

Tartu Ülikooli haridussotsioloog,
ajaloolane

**EILSE PEDAGOOGIKATUDENGI – TÄNASE
NOORE ÕPETAJA – SOTSIOLOOGILINE
ISELOOMUSTUS**

TÜ haridussotsioloogid on üle paarikümne aasta uurinud meie noorsoo harituima grupi – üliõpilaskonna – kujunemisteid. Huvituti kõrghariduse ja eriala valiku motiividest, kodude sotsiaalsest taustast, üliõpilaselu põhivaldkondadest (õppimine, töö, vaba aeg), noorte väärtusorientatsioonidest, poliitilisest hoiakust, tulevikuplaanidest jpm.

Eritähelepanu osutati üliõpilaskonna peamiste *erialarühmade iseärasuste* väljaselgitamisele. Ja seda kahel põhjusel. Esiteks, varasemates uurimustes on selgunud, et kõrgkoolis õpitav eriala ja sellega seonduv hilisem tegevusala on üliõpilaskonda kõige enam diferentseeriv tegur. Teiseks on erialarühmade omavahelise võrdluse kaudu võimalik kõige sisukamalt iseloomustada

ühiskonnaelu eri sfääride töötajate noort täiendust, sealhulgas ka tännast noort õpetajat – eilset pedagoogikatudengit.

Alljärgnev iseloomustus tugineb 1990. aastal läbi viidud nelja suurema kõrgkooli (TÜ, TTÜ, TPÜ, EPÜ) I ja IV kursuse üliõpilaste sotsioloogilisele küsitlusele ning statistikaandmetele. Uurimuses osalenud õppeasutustes õppis 94% Eesti riiklike kõrgkoolide üliõpilastest. Valimisse kuulus neist 1770.

Erialarühma moodustamise aluseks oli ühiskonnaelu sfäär, mille jaoks spetsialiste ette valmistati ning õpitavate erialade lähedusprintsiip. Arvesse võeti õppetöö sisu, tulevane rakendusala ning – mis peamine – nii eelnevates kui ka antud uurimuses tuvastatud ühis- ja erijooni üliõpilasarühmade koosseis-

sus, hoiakutes ja rakendusprintsipides. Pedagoogika erialarühma moodustasid TPÜ pedagoogika-keele-, matemaatika-füüsika ja kehalise kasvatuse teaduskonna üli-

õpilased.

Kokku moodustati ülalkirjeldatud arvestades 11 erialarühma, mis hõlmasid küsitletuid järgmiselt:

1) meditsiin	169	9,5%
2) humanitaarala	164	9,3%
3) pedagoogika	171	9,7%
4) insenertehniline ala	481	27,2%
5) majandus	224	12,7%
6) põllumajandus	132	7,5%
7) maainseneri ala	98	5,5%
8) kultuur	46	2,6%
9) õigusteadus	67	3,8%
10) loodusteadus	67	3,8%
11) täppisteadus	151	8,5%

Kokku 1 770 üliõpilast 100%

Pedagoogika erialarühma kuulus 171 inimest e. 9,7% kõigist küsitletuist (neist $\frac{3}{4}$ naised).

Erialarühmi võrreldi omavahel paarisaja üksiktunnuse alusel, mis on kokku võetud järgmisteks tunnusgruppideks: 1) kõrgkoolieelne haridustee ja kõrgharidusega seotud eluplaanide realiseerumine, 2) elamistingimused õpiajal, 3) väärtushinnangud (haridus-, töö- ja erialaväärtused), 4) poliitilised hoiakud, 5) vaba aeg, 6) tulevikuplaanid.

1. Elu enne kõrgkooli

Seda kirjeldavad järgmised tunnused: kodupaik, senine haridustee, kõrgkooli astumise tingimused, sotsiaalne päritolu ja vanemate kodu ainealine olukord.

Üldiselt olid kolm neljandikku üliõpilastest linnalapsed, neist kolmandik Tallinnast. Maalt pärines iga viies tudeng. Pedagoogika erialarühmas andsid tooni kaks territoriaalselt päritolult üpris vastandlikku gruppi – pealinlased (33%) ja

maalapsed (28%). Kolmanda rühma moodustasid keskmise suurusega linnadest tulijad (23%). Eriti iseloomulik oli tartlaste vähesus (1%). Kõrgkooli asukoht toimib kõrgkoolivaliku olulise motiivina, mille tähtsus lähitulevikus ilmselgelt kasvab. Maakondadest olid enim esindatud Harjumaa (9%), Raplamaa (7%) ja Lääne-Virumaa (6%).

Üliõpilaskonnas domineerisid päevase üldhariduskooli lõpetanud. Viimase 20 aastaga on enam kui kahekordistunud süvaklassidest tulnud noorte arv. Ka iga teine pedagoogikatudeng oli lõpetanud süvaõppega klassi.

Väga oluliselt diferentseeris erialarühmi kõrghariduse omandamise kasuks otsustamise aeg. Üle 70% meditsiini-, humanitaar-, loodus- ja täppisteaduste tudengitest oli kõige hiljemalt 8. klassis otsustanud suunata oma elutee läbi kõrgkooli. Konkreetne eriala valiti märksa hiljem. Eriala hilisem valik on arusaadav, seda eriti selliste erialade puhul, millega noor eriti

kokku ei puutu (õigusteaduse, tehnikateaduste ja majandusteadusega seotud erialad). Ka oma huvide ja võimete hindamise osas ollakse ebakindel. Pigem tehakse oma väärtushinnangutest (elukutse prestiižist) lähtuv sotsiaalse positsiooni valik. (Reeglina on kõrgharidust nõudvad erialad kogu maailmas ühiskonna silmis prestiižikamad.) Mida täpsemalt õppida, see selgub tavaliselt veidi hiljem. Esmaseks nõuandjaks peavad noored oma kõrgharidusega ema, seejärel isa ja teisi lähisugulasi. Ka õpetaja soovitusel on oluline kaal. Erihariduse ta vanemate mõju on väiksem. Kasvava konkurentsi tingimustes on nii kõrghariduse kui ka eriala kasuks valiku langetamise aeg niukumas järjest noorematesse klassidesse. Tulevased pedagoogid kavadandisid kõrghariduse omandamist üliõpilaskonna keskmisele lähedasel ajal (iga teine juba 8. klassis), eriala valiti aga keskmisest hiljem. Oma tulevase erialaga polnud vahetuid kokkupuuteid 41%-l, peaaegu sama suurel rühmal (36%) olid need aga küllaltki pikaajalised.

Üldjuhul tuldi kõrgkooli vahetult peale keskhariduse omandamist. Ligi 70% sissesaanutest oli samal aastal keskkooli lõpetanud. Kõige vähem oli otse keskkoolipingist tulnud tulevaste pedagoogide hulgas (65%).

Küpsustunnistuse keskmise hinde poolest olid pedagoogikatudengid keskmiste hulgas. Oluliselt paremad oldi aga põllumajandus- ja tehnikatudengitest. Iga viies tulevane õpetaja märkis, et nägi keskkoolis teadmiste omandamisega tublisti vaeva.

Üliõpilaste sotsiaalse päritolu määramisel lähtuti mõlema vanema sotsiaalsest seisundist ja haridustasemest, kuna pered on sageli sotsiaalselt heterogeensed.

Kõige enam üliõpilasi on pärit haritlasperedest – toimub haritlas-

konna taastootmise loomulik protsess. Pedagoogikaüliõpilaste vanemate haridustase oli keskmisest veidi madalam. Ka isade sotsiaalne positsioon oli keskmisest madalam (iga kolmanda isa oli I-IV kategooria tööline). Haridustase ja sotsiaalne positsioon on tugevas positiivses korrelatsioonis. Isad olid enam hõivatud põllumajanduses (20%), tööstuses (11%) ning haridus- ja teadussfääris (10%). Emad on kõige rohkem rakendatud hariduses ja teadusalal (23%) ning tööstuses (13%).

Pedagoogikatudengite kodud olid rahaliste sissetulekute poolest keskmiste hulgas. Koduse materiaalse olukorraga oldi aga kõige enam rahul.

2. Elamistingimused õpiajal

Nagu võiski eeldada kodupaika puudutavate andmete alusel, elas küllalt suur osa tulevastest pedagoogidest ühiselamus (35%), mis on kõige tüüpilisem eluase kodust eemal õppiva noore jaoks. Seda kasutas 38% kõigist tudengitest. Pedagoogikatudengid olid seejuures kõige enam rahul ühiselamu elamistingimustega.

Perekonnainimeste osatähtsus oli tulevaste pedagoogide hulgas suhteliselt suur (IV kursuse üliõpilastest olid juba pooled abielus). 12%-l olid ka lapsed kasvamas. Suhteliselt lasterikkamad olidki tulevaste pedagoogide ja põllumeeste pered. Enamus vanemaid hoolitses oma laste eest ise, mistõttu kulus just pedagoogika erialarühmal majapidamistöodele kõige rohkem aega.

Isiklikest sissetulekutest oli, nagu kõigil üliõpilastel, esikohal stipendium, sellele järgnes vanematepoolne toetus ja erialaga mitteseotud lisateenistus. Viimase hankimisel oldi üsna usinad. Pedagoogikatu-

dengite omateenitud summa ületas üliõpilaskonna keskmise taseme. Regulaarselt teenis stipendiaali iga viies pedagoogikaüliõpilane.

3. Väärtushinnangud (haridus-, töö- ja erialaväärtused)

Isiksuse väärtushinnangud on tema tegevuse ja käitumise sisemiste, psüühiliste regulaatorite – väärtuskujutluste ja hoiakute sõnaline väljendus. Noore inimese isiksuslike põhiväärtuste hierarhiline süsteem on kõrgkooli tuleku ajaks juba põhijoontes välja kujunenud. Konkreetse väljenduse (realisatsiooni) leiab see kõrgkooli ja eriala valikus.

Noorte väärtusteadvusest ja selles aset leidnud nihetest saab mõningase pildi uurides noorte kõrghariduse, eriala ning kutsetöö valiku motiive. Väärtushinnangute muutused toimuvad ühiskonnas pidevalt, seda peegeldavad ka meie andmed. 1990. aasta üliõpilased on 1970. aastate noortega võrreldes oluliselt pragmaatilisema ellusuhtumisega (eriti mehed). Seda võib pidada loomulikuks tendentsiks. Olulised nihked noorte väärtusteadvuses algasid juba eelmise aastakümne vahetusel. Ühiskondliku ja majandussituatsiooni järsk muutumine viimasel kümnendil kiirendab kahtlemata seda protsessi, põhjustades üsna suuri nihkeid noorte väärtusteadvuses ja seda peegeldavates väärtushinnangutes, aga see on juba tulevaste võrdlusuurimuste teema.

Kõrgkooli astumise motiivide pingereas (kõrghariduse väärtustamisel) seati 1990. aastal, nagu varemgi, esikohale hariduse üldhumanistlik ja -tunnetuslik külg (soov saada haritud inimeseks), teisele kohale – professionaalne ettevalmistus. Ka tulevased pedagoogid lootsid kõrgkoolist saada eelkõige head haridust (70% astus kõrgkooli peamiselt sellepärast) ja alles seejärel head erialast ettevalmistust (57%).

Tulevaste meedikute ja põllumeeste ootused olid risti vastupidised.

Üks kõrgemaid on õpetajakandidaadi missioonitunne, soov anda oma panus eesti kultuuri arengusse (8% astus kõrgkooli peamiselt sellepärast, 60%- osalt ka sellepärast).

Kutse(töö)väärtusest oli kõige eelistatavam “võimalus rakendada oma võimeid” teisel kohal “üldine enesetäiendamine” ning kolmandal kohal “hea teenistus” Võrreldes 70. aastate üliõpilastega on kasvanud nõuded staatusele ja palgale. Ka pedagoogidel oli tööväärtustest esiplaanil soov rakendada oma võimeid (60%-le väga tähtis nõue) ja laiendada oma silmaringi (56%-le väga tähtis). Keskmiselt tunduvalt enam väärtustati töö loomingulist külge, igale teisele oli see väga tähtis. Ka eelmärgitud eelistuste pingereastamisel pandi esikohale oma võimete rakendamise nõue – kolmandik pedagoogikatudengitest pidas seda kõige olulisemaks töö hindamise aluseks. Teiseks tuli “silmaringi laiendamine” ja kolmandale töö loominguline külg. Hea teenistus oli kõige tähtsamaks tööväärtuseks ainult 5-6%-le (veel madalam oli see näitaja ainult TÜ humanitaarala tudengitel).

Eriala puhul hindasid pedagoogikatudengid kõige rohkem võimalust end igakülgselt harida, selle soovi intensiivsusest jäadi maha ainult humanitaarala ja loodusteaduse üliõpilastest. Järgnes töö huvitavus, mida hinnati keskmise lähedaselt, ja soov töötada inimestega, mis oli igale teisele pedagoogile ja arstile eriala peamiseks väärtuseks. Ka erialaga kaasnevat loomingulist aspekti hinnati tudengkonna keskmisest märksa kõrgemalt (igale teisele pedagoogika- ja humanitaareriala tudengile peamine väärtus). Samuti peeti keskmisest tunduvalt olulisemaks erialase töö vastavust võimetele. Teiste erialarühmadega

võrreldes hinnati madalamalt võimalust reisida, oma erialal karjääri teha ja elus läbi lüüa.

Väga oluliselt diferentseerib erialarühmi kujutlus oma *eriala ideaalsest spetsialistist* (vt. joonis 1).

Milline on tulevaste pedagoogide ideaal? Valik tehti 27 positiivse omaduse hulgast. Ideaalset õpetajat iseloomustab eelkõige hea suhtlemis- ja väljendusoskus (vastavalt 85%-le ja 83%-le äärmiselt oluline). Alles seejärel tulevad head erialased teadmised. Väga kõrgelt hinnati ausust (70% jaoks äärmiselt oluline). Kindlasti kuuluvad võimeka pedagoogi juurde loovus ja kõrge üldkultuuriline tase (67%-le äärmiselt oluline nõue). Õpetajat kui inimest iseloomustab kõlbeline käitumine (erialarühmade kõrgeim hinnang), abivalmidus (arstide järel teine) ja ilumeel (erialarühmade kõrgeim hinnang). Tähtsaks peetakse ka seltsivust ja huumorimeelt. Vähem tarvilikuks peeti tehnilist vaistu (inseneridel esikohal!), täpsust ja keelteoskust – viimast hindas siiski iga kolmas.

Oma erialaga oli pedagoogikatudeng keskmisest veidi rohkem rahul – iga kolmas kordaks kindlasti varasemat valikut, ligi 40% teeks seda arvatavasti ka.

Õpingud sujusid neil kõrgkoolis hästi, kuigi just pedagoogikatudeng leidis kõige sagedamini, et õppida

tuli midagi üleaurust.

4. Poliitilised hoiakud

Kõige üldisemalt iseloomustab üliõpilaste poliitilisi hoiakuid nende suhtumine poliitilisse tegevusse, valmisolek selles aktiivselt osaleda. Tulevased pedagoogid olid poliitiliselt aktiivsemaid erialarühmi, kellest enam kui kaks kolmandikku oli valmis poliitikasse sekkuma, kui selleks tekib vajadus. Tegelik osalus poliitikaelus piirdus üliõpilaste puhul osavõtuga mitmesugustest massiüritustest. Kolm neljandikku registreeris end Eesti kodanikuks. Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi valimistel osales ligi 70%.

Selgeks ja väljakujunenuks ei saanud pidada üliõpilaste suhtumist Eestis tegutsevatesse parteidesse ja liikumistesse. Kõige suuremad lootused olid seotud Rahvarindega (50% toetas). Ka pedagoogid pidasid Eesti huvide parimaks kaitsjaks Rahvarinnet (57%). Eesti Kongressi peale lootis iga kolmas. ERSP-d toetas 12%.

Pedagoogikatudeng vaatab tulevikku, eriti elule konkurentsile rajatud ühiskonnas sama murelikult kui humanitaartudengid ja loodusteaduste üliõpilased. Koos humanitaaridega loodetakse suuresti kristliku eetika peale väljumaks ühiskonda tabanud kõlbelisest kriisist.

Joonis 1

**Erinevused üliõpilaste erialarühmade hinnangutes oma eriala
ideaalse spetsialisti omadustele**

	Med.	Hum.	Ped.	Ins.	Maj.	PM	Õig.	Lood.
Kõrge kultuuritase		+					+	
		+	+					
Tehniline vaist				+				
	-	=	=	+				
Juhtimis. -org. oskus					+	+	+	
	=	-						-
Ettevõtlikkus					+	+		
		-						
Väljendusoskus		+	+				+	
Loovus		+	+		+			
Ilumeel		+	+					
			+					
					=			
Kehaline täiuslikkus						+		
						+		
		-			-			
Humaansus	+	+	+				+	
Kõlbeline käitumine	+		+				+	
			+					
Abivalmidus	+							
	+		+					
Majanduslik taip					+	+		
					+	+		
	=	=	-					-
Suhtlemisoskus			+				+	
								-

- Märgitud on vaid need spetsialisti omadused, millele antud hinnangud erinevad vähemalt kolmel erialarühmal keskmisest enam kui 10%. Plussid ja miinused näitavad, et antud erialarühma hinnang on keskmisest 10, 20 või 30 % kõrgem (+) või madalam (-).

5. Vaba aeg

Üliõpilase vaba aeg on üsnä tinglik mõiste. Enamasti teenib eri tegevuste osa üliõpilase vaba aja struktuuris eriala omandamisega seatud sihte.

Pedagoogikatudengid tunnistasid vaba aja tegevustest kõige meeldivamateks teatri, kontserdi ja näituste külastamist (70%-le väga meeldiv). Samaväärselt hinnati ka sõpradega suhtlemist. Koos kultuuriala üliõpilastega olid nad kõige sagedasemad kunstinäituste külastajad. Järgnes laste ja kodu eest hoolitsemine. Võrreldes teiste erialarühmadega ilmnes pedagoogikaüliõpilaste selge suunitlus seltskondlikule suhtlemisele ja perekonnale (analoogiline on ka kultuuriala üliõpilaste hoiak). Palju aega kulus mitmesugustele koosviibimistele. Infokanalitest eelistati raadiot ja televisiooni. Pedagoogikatudeng oli kõige innukam raadio- ja telesaadete jälgija. Viimane on üks tüüpilisemaid koduse vaba aja veetmise vorme. Iga kolmas pedagoogikatudeng kulutas sellele üle kahe tunni päevas.

6. Tulevikuplaanid

Ootuspäraselt oli kõige valdavaks soov töötada õpetajana. 55% kavatses kindlalt õpetajaleiba sööma hakata, veel 33% pidas ka seda tööd vastuvõetavaks. Ainult 12% oli täiesti teist meelt. Kuigi valdav enamus nägi end vaimusilmas oma erialasel tööl, kavatses iga viies siiski mõnda teise valdkonda siirduda (võrreldav ainult tehnikaüliõpilastega). Ka töö vabakutselisena – loomingulise töötajana – oli paljudele meelepärane (rohkem meelitas selline väljavaade ainult humanitaarüliõpilasi). Võrdluseks – kõige vähem sooviti end näha kutselise

poliitikuna (92% ütles sellele perspektiivile kindla ei).

Elu- ja töökohana eelistati Põhja-Eestit. Iga kolmas soovis jääda Tallinna (meenutame, et 33% oligi Tallinnast pärit). Hoopis vähem taheti minna Kesk-Eestisse ja äärealadele. Iga neljas töötaks heameelega väikelinnas. Tartut soovis endale koduks kõigest 4% (sealt tuli 1%). Küsiti ka välismaale siirdumise plaanide kohta. Sellepolest pedagoogid teistest erialarühmadest ei erinenud. Õppima ja lühiajaliselt tööle siirdutaks soodsa võimaluse korral meeeldi. Alaliselt välismaale lahkuks aga ainult iga kümnes. (Ärme unustame, et küsitlus toimus 1990. aastal, kui Eesti kuulus veel NSVL koosseisu.) Eesti iseseisvumisel jääks siia 96% eesti ja 80% mitte-eesti üliõpilastest. Nõnda arvasid noored tollal ise. Milline on aga reaalne tegelikkus praegu? Ka sellele küsimusele peavad uued uurimused vastuse andma.

Kokkuvõtteks

Õpetaja kui oma ala missioonitundega spetsialisti väljakujunemine on pikaajaline protsess, mis algab ammu enne kõrgkooli astumist. Kõrgkool kui oluline vahelüliselles sündmuste ja mõjustuste ahelas ainult konkretiseerib ja süvendab seniseid erialaga seotud ootusi, väärtushinnanguid ja hoiakuid, laiendab üldist silmaringi ning annab head erialased teadmised. On üsna loomulik, et esmakursuslaste kõrgendatud ootused asenduvad vanematel kursustel kriitilisema ja ühtlasi realistlikuma hoiakuga nii kõrgkooli, oma eriala, kui ka tulevikuperspektiivide suhtes üldse. Kuidas noore – enamasti naisõpetaja – senised väärtuskujutlused ja enesehinnang praktika proovile vastu peavad, sellest tuleb juttu juba ajakirja järgmistes numbrites.

ÜLIKOOList KOOLI

Olenemata ühiskonnas toimunud muutustest on õpetaja ikka täitnud rahvavalgustuslikku rolli. Nii on see ajast-aega olnud ja vaevalt et ka Euroopasse pürgivas Eestis saab see teisiti olema. Erinevatel aegadel on õpetaja tööd erinevalt väärtustatud. See võib väljenduda nii rahas mõõdetavana, kui ka üldises austuses ja lugupidamises õpetaja-ameti vastu. Kahjuks on tänases Eestis mõlemad aspektid madalseisus. Kuidas on olukorrale reageerinud need sajad pedagoogilist ettevalmistust omavad noored, kes **said kõrgkoolidiplomi 1992. aastal?** Tartu Ülikooli haridussotsioloogia töörühmal on esinduslik andmebaas Eesti kuue riigi-ülikooli selle lennu lõpetajate kohta.* Tuginedes sellele materjalile esitame selektiivse lühiülevaate Tallinna Pedagoogikaülikooli lõpetanute töökarjäärist vahetult lõpetamise järgselt ja poolteist aastat hiljem. Pedagoogikaülikooli valisime kahel kaalutlusel: esiteks on see õppeasutus õpetajate järelkasvu kõige tõenäolisem kasvulava ja teiseks tahaks vaidlustada massimeedias levitatud teavet, nagu suunduks lõpetajaist õpetaja-ametisse vaid üksikud. Meie materjal kinnitab küll vastupidist. Isegi vaba valiku olukorras, kus riiklik suunamine enam ei toiminud, siirdus lõviosa lõpetajaist haridussüsteemi.

Pedagoogikaülikooli lõpetanuist töötas lõpetamise järgsel sügisel **haridussüsteemis** kolm viiendikku. Üldharidusliku kooli õpetajana alustas neist neli viiendikku. Ülejäänud töötasid kas pedagoogina kutsekeskkoolides, tehnikumides, kõrgkoolides või lasteasutustes või

siis mingi muu haridusspetsialistina, samuti sekretäri ja laborandina.

Need, kes haridussüsteemi tööle ei läinud, on esindatud erineval määral peaaegu kõigis statistikas kasutatavates põhitegevuse valdkondades, alates põllumajandusest ning lõpetades äri ja vahendustegevusega. Kõige sagedamini alustati kultuuripõllul, sellele järgnevad avalik haldus, meedia, reklaam, hotellindus, turism, sport ning muu teenindus.

On päris selge, et raha pärast kooli ei minda. Peab olema midagi enamat, mis noort inimest kooli toob ja seal kinni hoiab, samal ajal kui äriilm pakub arvukalt jõukama äraelamise alternatiive. 1992. aasta novembris märkisid noored õpetajad oma keskmiseks kättesaadud töötasuks 672 krooni, samal ajal kui näiteks eakaaslastest pealinna firmaomanikel oli see näitaja 5460 krooni. 1994. aasta kevadeks oli olukord märgatavalt muutunud. Haridussüsteemis töötasid umbes pooled pedagoogikaülikooli lõpetanud, neist ligemale neli viiendikku alustastas 1992. aastal. Kas suurema raha või meelepärasema töö pärast oli haridusest enim mindud meediasse ja reklaami, pangandusse ning transporti ja sisesse. Viimati nimetatud valdkond seondub eeskätt tööga Soome ja Rootsi vahet kurseerivatel parvlaevadel. Kõige suuremat kutsetruudust ilmutasid üldhariduslike koolide õpetajad. Hoolimata sellest, et nende 1994. aasta veebruarikuu keskmine töötasu oli meie andmeil tõusnud vaid 943 kroonini, samal ajal kui neil peda-

googikaülikooli vilistlastel, kes ei töötanud haridussüsteemis oli palgatase jõudnud 1888 kroonini.

Arusaadavalt said koolid täien-

dust ka teiste ülikoolide, eelkõige Tartu Ülikooli lõpetajate näol, aga see on juba uus teema.

* Nendest ja veel paljust muust koolinoortele ja haridustöötajaile huvipakkuvast saab lugeda 1996. a. ilmunud kollektiivsest monograafiast "NOORHARITLANE TÖÖTURUL", kus juba üksikasjalikult analüüsitakse noorte haritlaste töö- ja elukäiku lõpetamisest möödunud poolteise aasta jooksul.

TARTU ÜLIKOOL

ÜLIÕPILANE 1990

Eesti üliõpilaskonna sotsioloogiline
iseloomustus

TARTU 1992

AITA MATSON

Tihemetsa Põhikooli õppealajuhataja

KAHE SILMA VAHEL ASUB NINA JA MAAKOOL

Maakooli õpetajana olen kursis maakoolis muret tekitavate probleemidega. Alljärgnev puudutab eelkõige Pärnumaad, kuid tänu õpetajate positiivsetele reageeringutele Eesti õpetajate kongressil tean, et mured on igas maakonnas sarnased.

Kõigepealt – missugune on maa- ja linnalaste arvuline suhe Pärnumaal? Numbrid on järgmised: linnakoolides õpib 6 470 ja maakoolides vastavalt 6 160 1.–9. klassi õpilast. Nagu nendest numbritest näha, on põhikooliealisi lapsi nii maal kui linnas peaaegu võrdselt (+ 300 siiski linnalaste kasuks).

Hariduse saamise tingimused aga neil õpilasgruppidel võrdsed ei ole. Käesoleval ajal on tööturul esmaseks tingimuseks võõrkeeleskus, ka kõrgkooli kõikidel erialadel on vajalik teha võõrkeeletest.

Praeguseni kehtiv kultuuri- ja haridusministri käskkiri 25. aprillist 1995, punkt 10, ütleb:

“Kui klassis on 25 ja enam õpilast, jaotatakse klass kahte rühma võõrkeelte tundideks.”

Tubli – väiksemas rühmas on õpetajal kergem oma teadmisi edasi anda ja tagasisidegi selgem. Aga – selline õpilaste arv tuleb muidugi arvesse eelkõige linnakoolides.

Edasi tuleb midagi ka maalaste jaoks:

“Ühes ja samas klassis erinevate

võõrkeelte õppimisel on rühma moodustamiseks vaja vähemalt 9 õpilast. Väiksema arvu puhul nad liidetakse teiste klasside sama keelt õppijatega või nähakse ette tunde pooles ulatuses tunnijaotusplaaniga kinnitatust.” Nii et, kui tunnijaotusplaanis on 4 nädalatundi, siis väikeste klasside puhul saavad maalapsed ainult 2 nädalatundi. Kannatab õpilaste teadmiste tase ja kannatab ka õpetaja rahakott.

Järeldus – lapse koolitamine maakoolis on perspektiivitu, sest teatavasti näitab maaelanikkond olude sunnil nagunii vähenemistendentsi ja sündimuse kahanemine on kõigile üldtuntud fakt.

Kui andekas maalaps (ka maal on andekaid!) on põhikooli lõpetanud ja teeb edukalt läbi konkursi mõnda linna tugevasse gümnaasiumi, hakkavad jälle hädad. Kui niisugune õpilane jätkab õpinguid oma maakonnas, on lapsevanema mured väiksemad. Keskkooliõpilane saab soodustusi, mis on üldhariduskooli õpilasele ette nähtud (tasuta bussisõit kooli ja tagasi). See on suur asi!

Internaati või ühiselamut aga enamasti ei ole, sest linnagümnaasiumid (-keskkoolid) on mõeldud kodust käivatele kohalikele lastele. Tuleks leida võimalus rakendada ka alaealise üldhariduskooli õpilase puhul riiklikku eluaseme toetust.

Kui valitud gümnaasium asub teises maakonnas, kaotab kooliskäija tasuta bussisõidusoodustuse. Pärnumaalt (konkreetselt Tihe- metsa Põhikoolist) on õpilasi aeg- ajalt ikka läinud Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasiumi, Nõo Reaalgümnaasiumi, Noarootsi Güm- naasiumi või H. Treffneri Güm- naasiumi Tartus. Kas jääb üle ainult parastada – kes käskis minna?

Järjest raskemaks muutub maal huvihariduse probleem. Õnnelikus olukorras on lapsed, kui neil on võimalus käia spordikoolis või muu- sikakoolis, harvem kunstikoolis. Viimase ajal aga on kuulda hääli, et huvikooli ei ole kasulik finantsee- rida.

Suur mure on Pärnumaal Kilingi- Nõmme Lastemuusikakoolil. Riigile nähtavasti muusikalist eriharidust vaja ei ole. Kohalik linna- ja valla- valitsus võtab ka öla alt ära. Muusi- kakoolis on õpilaskoha maksumus 6 000 krooni, koolil jõutaks ehk hin- ge sees hoida, kui lapsevanemad maksaks sellest poole, s.o. 3 000 krooni. See on aga võimatu! Praegu on aastamaks 800-900 krooni ja ka selle tasumisega on suuri raskusi. Kohalik omavalitsus ütleb otse välja – teist ei ole mingit kasu. Ja ometi – kui omavalitsus võtab vastu välis- külalisi, on muusikakooli vaja – and- ke kontserte. Oma inimestele aga nagu polekski vaja. On teada, et muusikat tuleb hakata varakult õppima ja õppida tuleb kaua. Tihe- metsa Põhikooli õpilastest, kes on paralleelselt põhikooliga ka muusi- kakoolis käinud, on julgelt 75% jäänudki muusika juurde. Kohapealt on välja kasvanud lauljaid, muusika- pedagooge, pianiste. Kas see on jäl- legi liigne luksus maalaste jaoks? On selge, et omavalitsused ei jõua, aga kas ka pooleteise sajandi vanuse laulupeotraditsiooniga eesti riigile ei

ole muusikalist algharidust andvaid koole enam vaja? See on kangesti hariduse (või kultuuri?) kollektivi- seerimise moodi!

Ja veel! Kui varasematel aastatel läks huvikooli õppemaks perekonna väljaminekute arvesse ja õppemaksu oli tuludeklaratsiooni täites võimalik tagasi saada, siis kahel viimasel aastal see nii pole olnud.

Otsustasite last huvikoolis kooli- tada? Maksate õppemaksu? Makske! See on ainult isiklik asi!

Kongressieelses teleintervjuus teatas haridusminister hr. Aaviksoo, et hariduse reformi näeb ta eelkõige kutsehariduses. Vägisi tulid sõnaga “koolireform” silme ette vanad re- formpõhjaga voodid kooli inter- naadis. Kui kaua võib haridust reformpõhjal hüpitada, ikka üles ja alla? Kuidas saab peatähelepanu olla kutseharidusel, kui algushari- duselt puuduvad pooltel Eestimaa lastel võrdsed võimalused õpinguid jätkata?

Viimasel Pärnumaa koolijuhtide nõupidamisel enne kongressi anti teada, et hariduse tegelik suuna- mine ja juhtimine jääks edaspidi täiesti maakonna tasandile, haridus- ministeeriumi ülesandeks jääks põ- hiliselt haridusega seonduv seadus- loome. Haridusministeerium on kultuuri oma küljest maha rapu- tanud (või vastupidi?), momendil on siis pooleli hariduse enda maha- raputamine. Võib-olla tuleks kasuks uus ühinemine? Seekord juba jus- tiitsministeeriumiga.

Eesti kool on ajaloo keerdkäi- kudes igast olukorrast auga välja tulnud. Meil on ju toimiv kooli- süsteem olemas. Ehk oleks rahva vaimsuse huvides kasulik säilitada ja parandada seda, mis on juba olemas? Ja mitte ainult linnas, vaid ka maal.

VALTER PARVE

TÜ sotsiaaltöö magistrant,
Pärnu linna sotsiaalhoolekande
ameti juhataja

HEAOLU VÕI RAHULOLU?

Rooma klubi on mõned head aastad tagasi väitnud, et kui maailma kõikidel inimestel oleks võimalus tarbida USA elustandardite tasemel, lõpeksid õige pea selleks vajalikud ressursid ja keskkonna saastumine ületaks looduse vastupanuvõime.

Väite aluseks oleva uurimuse meetodid ja lähtekohad võib ju kahtluse alla panna, aga nende varieerimisel saadavad tulemused erineksid üksteisest põhiliselt ehk ainult heaolu nautimiseks jätkuva aja poolest. Nii et kainelt mõtlev inimene, kes elab praegu mahaäänunud majandusega ühiskonnas, peaks loobuma unistusest saada heaoluriigi kodanikuks oma kodumaal. Raske on siin Eestis sellise väljavaatega leppida – 50 aastat oleme pidanud vesise suuga pealt vaatama, kuidas tarbimisühiskonnad edenesid ja nüüd – vabana oma elu korraldama – selgub, et rong on läinud. Et valikut justnagu ei olekski. Ega vist olegi, kui eesmärgiks võtta näiteks Skandinaaviamaade elatustase.

K.a. aprillis Pärnu sõpruslinnas Oskarshamnis (Rootsi) õpireisil käies õnnestus osa võtta kohaliku volikogu koosolekust. Selle üks päevakorrapunkte oli ülevaade hooldusel olevate vanurite seas läbi viidud küsitluse tulemustest. Kõige olulisema probleemina toodi välja nende – oma eluõhtut veetvate vanade inimeste – üksildustunne ja see polnud mitte ainult ja valdavalt üksinda elatud elu tagajärg.

Rootsi sotsiaalpoliitika on oma ideede ja kõrgete maksude kaudu andnud võimaluse elada üksteisest oluliselt sõltumata. Noored said varakult alustada omal jõul või riigi toel omaette elu, riik tagas kõikidele hüved mitte allpool kehtestatud standardeid. Sa maksid ettenähtud maksud ja ülejäänu korraldasid keskvõim ning kohalikud omavalitsused. Sinu toimetulekuks vajalik keskkond oli garanteeritud, sa võisid nautida heaolu. Kõige selle taustal oligi mõnevõrra ootamatu kogeda, et vaatamata sotsiaalsetele garantiidele varasemas eas ja eeskujulikule hooldusele vanaduses, võib millestki ikkagi puudu jääda.

Ma ei saa väita, et kõledus heaoluriigi mudeliga vältimatult ühte kuulub, aga samalaadseid muresid tajusin ka mitmete kontaktide puhul USA-s. Ja nende avalikult sotsiaalseks probleemiks tunnistatud paljude teismeliste tütarlaste rasestumine –, eriti just värvilise elanikkonna hulgas, olevat oma juurtega sealsamas – üksildustundes. Umbes nii et “sünnitan lapse, on vähemalt üks, kes mind vajab”

Praegu siin, Eestis, oma sotsiaalpoliitikat kujundades peaksime ehk mõtlema sellele, kas peale (garanteeritud) heaolu ka muid sihte kõne alla võiks tulla. Seda enam, et see rong tundub meie jaoks juba läinud olevat ning ressursse üleüldse, ja sealhulgas kindlasti ka Eestis, jätkub ainult kokkuhoidlikuks elami-

seks. Alternatiivide paar ongi pealkirjas välja pakutud, allpool püüan selgitada nendevahelist erinevust eluga toimetuleku aspektist lähtudes. Rahulolu (üsna vabalt tõlgitud *wellbeing*) põhitunnuseks käesolevas kontekstis on see, et ta põhineb inimese enda subjektiivsele hinnangule elukvaliteedi, oma elueesmärkide täitumise või nende poole kulgemise kohta. Kusjuures ka need tähised on enese püstitatud ja on igauhe enda võimuses neid muuta või vaheetappideks jagada. Rõõmu ja rahulolu võib pakkuda iga pingutust nõudnud saavutus. Siin tahaks muidugi lisada, et õigest rõõmust saab rääkida ehk alles siis, kui kõht on täis ja peavari olemas – niipalju peab elu siin Eestimaal küll edema, et inimeste kogu energia ja aeg mitte ainult esmavajaduste rahuldamise peale ei kuluks, et potentsiaali jätkuks ka eneseteostuseks.

Heaolu (*welfare*) eristavaks tunnuseks (eelkirjutatu valguses) on see, et kriteeriumide kehtestajad, kui ka nendele vastavuse mõõtjad on kõrvalseisjad – ametnikud, naabrid jne. Siit võibki sugeneda olukord, kus mõõdupuud kinnitavad isiku eluparameetrite vastavust normidele, kuid ta ise ei pruugi oma eluga sugugi veel rahul olla. Ja ka vastupidi.

Nende kahe mõiste illustreerimiseks võtan k.a. kevadel Pärnu nädalalehes avaldatud kirjutise, mille põhisisuks olid etteheited sotsiaaltöötajatele, kes ei tahtvat väideta-valt oma kodus mustuses ja korratuses elavat (saab muidugi vaidlustada ajakirjaniku ja väljaande eetilisust niimoodi väita) vanainimest hooldekodusse paigutada. Artikli autorite seisukoht oli, et (nimepidi nimetatud) teenekas õpetaja peab saama elada paremates tingimustes. Tegemist ongi heaoluriigi kaanonitele tugineva tüüpilise lähenemisviisiga, kus kõrvalseisjad

teavad täpselt, mis kellegi teise õnnelikuks tegemiseks vaja on. Kohalikud sotsiaaltöötajad olid kõnealuse juhtumiga tegeledes lähtunud eeldusest, et vastutusvõimelise kodaniku ümberkolimine kodust hooldusasutusse vastu tema tahtmist on inimõiguste rikkumine. Et kui inimene on rahul oma valitud elustiiliga, kui endised head kolleegid aitavad toime tulla temale harjumuspärasel ja armsakssaanud keskkonnas, siis puudub vajadus ja õigustus "paigutamiseks".

Kuna kõnesolev juhtum oli juba mitmes analoogiline sellel aastal, siis võib seoses varade tagastamise ja erastamisprotsessiga tekkida oletus, et mõnel puhul on ehk tegemist mitte niivõrd murega kaaskodanike elutingimuste pärast, vaid humanismi jutlustava demagoogia taga on hoopis varjatud huvi vabaneva elamispinna vastu. Kuidas ka ei oleks, sekkumise aluseks saab olla abivajaja enese või tema eestkostja vastav soov ja kellegi vabadust elada oma arusaamade järgi saab vaidlustada alles siis, kui need arusaamised kitsendavad teiste inimeste vabadusi.

Ma väidan, et oma kodanike rahulolu saavutamisele suunatud sotsiaalpoliitika on Eestile otstarbekam, humansem, jõukohasem jne., kui suunavõtmise heaoluriigi mallidele. Humaansuse all pean silmas seda, et oma eesmärkide poole püüdlev, selleks oma ressursse mobiliseeriv ja ennast ning kesk-konda kohandav tegevus on inimesele loomumasem kui passiivne hoolekande objektiks olemine. Heaoluriikides on nende endi sotsiaaltöötajad väitnud, et garanteeritud hüved on mõnel puhul viinud nn. õpitud abituseni, st. suur hulk abisaajates veel säilinud isikliku potentsiaali on jäänud realiseerimata. Ja et ka töölkäivad inimesed, kuni nad on oma sissetulekust kuni 60% maksudeks ära andnud, ruttavad

tarbima ühiskatla hüvesid juba siis, kui selleks tegelikku vajadust ehk veel polegi. Sarnast tendentsi võib märgata Eestiski, kus iga hinna eest toimetulekutoetuse ääre alla mahutamiseks varjatakse nii leibkonna suurust kui sissetulekuid. Nii et eeldused püüelda riigipoolsele ülevõltpidamisele on meilgi olemas. Ja pole midagi uut siin päikese all, vaeste inspektor hr. M. Jakobson on selle sajandi alguses ilmunud raamatus "Avalik abi" (Tartu, 1902. "Postimehe" kirjastus) kirja pannud järgmised mõtted: "Lapsed, keda avaliku häätegemise kulul on kasvatatud ja koolitatud, tulevad ka täisealistena *comme il faut* (nagu peaks see nõnda olema) ka kõige tühisematel elujuhtumitel jällegi avaliselt häätegemiselt toetust saama, mitte palumagi. Saab ühe perekonna liige milgi hädalisel põhjusel avalist abi, siis tulevad ka teised selle perekonna liikmed seda otsima, hoolimata sellest, kas nendel välist toetust just hädasti tarvis läheb või mitte. Vahest päästakski teda ta kitsikusest omaabi, aga miks ennast sellega ilma asjata vaevata!" Muuseas, raamatu moto oli: "Omaabi – parem abi"

1995. aastal rakendunud EV Sotsiaalhoolekande Seaduse järgi on eesmärkideks abiosutamine kodanikele ja peredele toimetulekuraskuste ennetamisel, kõrvaldamisel või leevendamisel ja on piisavalt paindlik (või üldsõnaline) lubamaks võtta suunda ka rahuloluprintsiibil põhinevale hoolekande korraldusele, st. toetada omaabi.

Tänu Pärnu linnavalitsuse ja volikogu väga soodsale suhtumisele on ka tõepoolest võimalikud olnud sellesuunalised ümberkorraldused ja nii saabki öelda, et 1994. aastal alanud ettevalmistuste resultaatina on alates k.a. 1. jaanuarist rakendunud järgmised muudatused:

1. Eraldiseisvate, üht teenust osutavate asutuste (hooldekodu, varju-

paik, turvakodud) asemel on üks sotsiaalhoolekande amet, mille allstruktuurideks on klientide vajaduste järgi spetsialiseeritud hoolekande keskused. Praegu käib nende väljaandmine nii, et oleks võimalik pakkuda sotsiaalteenuseid nagu nõustamine, koduteenused, päevahoid asutuses, hooldamine perekonnas, hooldamine (elamine) asutuses. Lisaks veel transporditeenused (invataks) puudega inimestele ja nn. vanurite maja.

Spetsialiseerumine tähendab siin seda, et näiteks koduteenused lastele (tugiisik perekonnale) erineb oluliselt samalaadsest teenusest vanuritele (koduhooldaja). Samuti leidmise õige olevat lahutada vastavad supiköögid jne.

2. Kesklinnas asunud vastuvõturuumide asemel (kõrval) on nüüd linnaosade (Pärnu on jagatud neljaks) hoolekande kontorid, mille sotsiaalkonsultantide ülesandeks on olla kursis oma piirkonnas elavate inimeste toimetulekuprobleemidega ning omada infot lahendamisevõimaluste kohta suhelda "oma" koollide, majavalitsuste ja teiste asutustega. Neis lahendatakse enamus klientide muredest, vormistatakse toimetulekutoetused ja abipalved (kuni saja krooni ulatuses). Vajadusel, saamaks sotsiaalteenuseid või suuremaid abirahasid, pöörduvad konsultandid hoolekandekeskuste peaspetsialistide või ameti juhataja poole. Kontorid on ühendatud arvutivõrku ja kasutavad ühist andmebaasi.

3. Toimikute asemel on arvuti-programmil põhinev andmetöötlus e. sotsiaalregister, mis võimaldab analüüsida sotsiaalseid protsesse, vähendab klientide ja töötajate jala-vaeva, võimaldab täpsemini doseerida osutatavat abi.

4. Omaette probleemina on teadvustatud kodutus ja nn. "eluvõõras-te" kaaskodanike mured. Nende ühiskonnaga taaskohanemiseks on

tekinud sotsiaalkorterite, varjupaiga ja hädaabitööde sümbioos, mis peaks aitama tõsta klientide motivatsiooni, neid jõustama, julgustama ja informeerima.

Ümberkorralduste tulemusena suurenes osutatavate sotsiaalteenuste hulk 5% ja vahetult klientidega suhtlevate töötajate osakaal 10% võrra, ameti koosseis vähenes 7% ja palgafondi kokkuhoid aastas on ligikaudu 100 000 krooni. Samuke lähemale on astunud reformi eesmärkidele: asutusekesksuse asemel kliendikesksus; passiivse reageerimise asemel ennetav sekkumine.

Kõige nõrgemaks kohaks on jäänud puudega inimestele nende erivajadusi arvestavate tööoskuste õpetamine ja vastavate töökohtade leidmine -- loomine ning psühhokroonikute hooldamisega seotud probleemid.

Ees seisavad kliendi rahulolu sotsioloogiline uurimus ning töötajate atesteerimine, samuti arvutivõrgu arendamise II etapp. Vaja on üles leida tõrgete põhjused praeguse mudeli funktsioneerimises ja teha

vajalikud täiendused ja parandused 1997 aastal. Vaja on valmis olla sotsiaalteenuste turu tekkimiseks – linnavalitsus ei pea sugugi hooldus- või nõustamisasutuste omanik olema. Tema ülesandeks on omada infot linnakodanike vajaduste kohta ja raha sobilike teenuste ostmiseks ning mehhanismi vähempakkumisel parima kvaliteedi väljavalimiseks.

Eesmärgiks ikka seesama, mille väga põhjendatult on esitanud hr. Ronald Wiman oma raamatus "*Towards an Integrated Theory of Help*" (Helsinki, 1990. National Board of Social Welfare, Publications N° 2/1990): edendada ja säilitada neid eeldusi inimestes ja neid ümbritsevas keskkonnas, mis annaksid igaühele võrdsed võimalused valikute tegemiseks oma elukavade realiseerimisel, oma potentsiaali paremal ärakasutamisel.

INIMÜHISKONNA AJALUGU

R. kooli õpilaste kollektiivne monograafia *

Inimsoo saamisluгу ehk sumerid on inimesed

Sumerid on esimesed inimesed maailmas.

Sumerid olid inimeste sort.

Sumerid olid mitte lihtsad inimesed. Nad olid jumalad. Nad olid valge nahalised ja musta pealised.

Sumerid olid esimesed inimesed, kes hakkasid tegema kilt kirja.

Sumerang on kiri. Sumerang on kivist.

Tööriistade valmistamise ja loomade kodustamise algus

Inimesed kasutasid tuld pandi tule kivi maha ja hakkadi sealt puu tohiga tult välja õruma (Marek).

Tehti kivist kirveid ja kivist otsi: pandi puuodade otsa et siis saab paremini loom surma. Muidugi teistest asjadest tehti kah asju. tehti kala püüdmiseks konkse ja odasid nendega püüti nii et kui nähti kala siis visati ja nad tabasid küllalt ästi (Gunnar).

Kui inimene tahtis kodustada ühte looma, siis ei olnud see eriti kerge. Kahte looma sai ta kiiremini kodustada (Kristiina).

Esimeseks loomaks kes kodustati oli koer. Pärast akati ka teisi loomi kinni võtma elusalt. Akati aretama veiseid, lehmi, lambaid, sigu, härgi jne. Teiste loomadega mis oli kinni võetud nood tapeti väheajal maha et liha scoda [saada] toiduks (Arne).

Koer oli hea loom oli rahulik. Vanimad luud leiti 140 000 a. e. k. (Veiko).

Esimesteks koduloomadeks olid [veel] kitsed, mammutid jne. (Siiri).

Akkati kasvatama igasuguseid loomi näiteks kahe küüruga kaamelit laamat. Laama oli samasugune nagu kaamel ainult temal oli hammaste vahel kolmnurk kust sülitada (Taavi).

Maaviljeluse teke

Inimesed said aru, et igal taimel on seemned. Taime seemned andsid vilja ja nii kasvatati uutest seemnetest põllul söödavaid asju (Lauri).

Inimesed hakkasid ma lappe enda juurde võtma (Ülari).

Kivi ajal olid neil juba hobused. Hobustega sai rohkem tööd teha. Suuri kive ei veetud mitte vankrig[a] kohe minema vaid tehti lõke kivi peale ja kui kivi oli kuum siis kallati külma vett peale (Pavel).

Kunsti sünd

Kive hakati lihvima. Seda tehti vastu suurt liivakivi. Eriti ilusad olid rohekad lihtkivid. Neid kive leidus eestis, soomes ja läti piirkonnas. Kivide peale tehti sageli pildid. Need olid kas mõni loom või naine. Tihti joonistati mingi jumal (Lauri).

Joonistati hobuseid, mammuteid ja muid loomi. Ka naisi. Neid joonistati kivide ja kalju servade peale. Naisi hakkati ka kivi sisse voolima. See kuulus nimetuse alla kunst (Kristiina).

Siis on veel tehtud kolju luust koopia. Üks lõuna ameerikast, teine afrikast toodud koljud (Annika).

Linnade teke

Linnad hakkasid tekkima sellest, et inimesed hakkasid vahetama rauda kivide vastu (Franek).

Linnas elasid ainult inimesed ja loomad.

Eestimaa avastamine ja asustamine

Kuningas käskis Avicennal minna ja teha talle maailma kaart. Avicenna läks ja tegi selle kaardi valmis, kusjuures on seal kujutatud Tallinn ja Eesti.

Eesti asub just sellel kohal kus õhumass on ühtlaselt kõrge ja madal.

Eesti rahvas tuli siia Uuralite tagant kompsud käes.

Inimesed elasid siin hästi nad tulid siis kui oli jaeag nad põgenesid sealt. Nad nülisid loom[i], püütsid kalu (Ivar).

Pulli on eestlaste kõige vanem leiukoht.

Kundas elasid eesti vanimad inimesed (Lauri).

Üks asulakoht on Polgu asula. Mehed käisid üldiselt jahil ja naised olid kodus nemad oidsid lapsi ja tegid süüa ja tegelesid korilusega (Maret).

Eesti suurimad asulad on Rõngu ja Ulila.

Nad elasid koobastes mis kas kuskil mäe sees või maa sees (Tundmatu autor). teadmata).

Eesti nooremal kiviajal hakkati ehitama kivis[t] maju. Peale majade hakkati ehitama ka surnu kambreid. Kivi ajal ei elanud ükski inimene koopas vaid elasid majades (Liis).

Inimesed elasid ka maiades mis olid tehtud savi paneelidest. Maiades tehti kaminaid kappe ja vodid. Kaminas tehti tuld ja süia (Taavi).

Eesti oli euroopas esi reas arenemisega ja oma tarkusega (Mairet).

Nad hakkasid ka selgemini mäletama (Siret).

On teada et kunagi geograafilises tulevikus on ka eestis mäed.

* Autorite kirjaviis muutmata

TUTVUSTAME JA ARVUSTAME

KRISTI KÕIV

Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna
lektor/doktorant

KOGUMIKU "PROBLEEMNE LAPS TAVAKOOLIS" TUTVUSTUSEKS

1996. aastal ilmus Avatud Eesti Fondi toetusel Mare Leino ja Mai Männiste poolt koostatud artiklite kogumik "Probleemne laps tavakoolis"

Uuriti probleemseid lapsi 30-nes Eestimaa üldhariduskoolis – õpiskustega, suhtlemis- ja/või käitumiskustega ning erivajadustega õpilasi.

Eelkõige väärib tunnustust läbi viidud projekti lai haare, ja nimelt:

1) praktiline töö koolisiseste projektide elluviimisel probleemsete laste aitamiseks ja koolist väljalgavuse ennetamiseks, mille tulemusena anti abi ligi 250 probleemsele lapsele;

2) praktiseerivatele pedagoogidele täiendõppe võimaldamine (vastavate programmide väljatöötamine) ning parandusõppe õpetaja lisakvalifikatsiooni saamise võimalus;

3) projektis osalenute kogemustest ja tähelepanekutest lähtuva kogumiku koostamine ning info edastamine teistele õpetajatele.

Kogumiku esimeses osas antakse ülevaade projekti läbiviimise käigust, seejärel keskendutakse eriõppe võimalustele erivajadustega õpilaste õpetamiseks tavakoolis. Kolmandas peatükis peegeldatakse probleemsete lastega töötamise kogemusi, pöörates tähelepanu eelkõige õpiskustega ja käitumishäiretega õpilas-

te väljaselgitamisele ning sobivate lahenduste leidmisele, kasutades selleks erinevaid õpivõimalusi: tasandusklasse ja koole, tugiõpet, järelaitamist, parandus- ja koduõpet, abikooli rühma, vabaklassi, kutseõpperühma ja -klassi.

Neljandas ja viiendas peatükis refereeritakse ja antakse soovitusi probleemsete lastega toimetulekuks, toetudes peamiselt soome keeles 80.-90-ndatel aastatel ilmunud selle teemalistele artiklitele ja raamatutele.

Kogumik on varustatud seitsme lisa ja kasutatud kirjanduse loeteluga.

Kogumik on orienteeritud neile, kel on probleeme lapsega – ehk kõigile meile, kuid eelkõige on ta adresseeritud praktiseerivale õpetajale. Kogumiku teeb veelgi hinnalisemaks fakt, et see on kättesaadav igas Eestimaa koolis.

"Probleemne laps tavakoolis" on kogumik, mis ei jää elukaugeks, sest tegemist on koolielust võetud probleemide ja situatsioonide analüüside ja kirjeldustega. Seetõttu võib eriti väärtuslikuks ja huvipakkuvaks pida kolmandat peatükki, kus vaadeldakse-analüüsitakse arvamuseavaldusi, tendentse ja lahendusteid ning esitatakse hulgaliselt arvandeid tänapäeva Eesti koolis õppivate probleemsete laste kohta.

Küllaltki küsitav on aga kolmanda peatüki alapunktides 7.7 ja 7.8 toodud kahe projektiivtesti käsitus. Kogumiku lugejat tuleks hoiatada lihtsustatult esitatud majapuu-inimese testi ja kineetilise perekonna-joonistamise testi kasutamise suhtes, sest ainult kogumikus väljatoodu põhjal (lk. 74-78) ei tohiks teha kaugeleulatuvaid järeldusi. Ning kui kogumiku lugeja tahab kasutada eelnimetatud kaht projektiivtesti, siis tasuks tutvuda testide originaalidega (*Buck, J. N. The H-T-P technique. A qualitative and quantitative scoring manual. Journal of Clinical Psychology, 1948, 4, 317-396; Burns, R. C., Kaufman, S. H. Actions, Styles and Symbols in Kinetic Family Drawing (K-F-D). An Interpretative Manual. Brunner/-Manzel, 1972*).

On igati tore, et õpetaja töölauale on jõudnud niisugune kogumik, mis sisaldab palju uusi lähenemisviise ja praktikale orienteeritud õpiabi võimalusi probleemse lapse õpetamisel-kasvatamisel üldhariduskoolis. Kogumikus vaadeldakse peamiselt probleemse õpilase akadeemilise ebaeduga seonduvat, mis on üheks probleemse käitumise väljakuunemist mõjutavaks faktoriks koolis. Vaatluse alt jääb välja teine "ebaõnnestumine" koolis ehk teine probleemset käitumist mõjutav faktor, s.o. sotsiaalne keskkond ja eelkõige õpilase madal staatus oma klassis.

Kogumik on väärtuslik infoallikas kõigile neile, kes tegelevad meie sotsiaalse keskkonna humaniseerimisega.

ÜLO TONTS

kirjandusteadlane

KUTSE SEMBARDIASSE

Herbert Salu. Sembardia.
Noorpõlve- ja reisimeenutusi.
B. G. Forseliuse Selts, Tartu 1996

Sembardia on uus nimi ja uus paikkond Eesti kultuuriloolisel kaardil.

"Sembardia" on uue raamatu nimi, on uus raamat. Sellest raamatust selgub, mis koht see on ja mispärast selline nimi.

"Sembardia" on Herbert Salu (1911–1988) üheksateistkümnnes raamat. Esimene postuumne ja ühtlasi viimane, teab saatesõna autor Aarne Vinkel. Eavahest ja järgnevast lahusolemisest hoolimata olid Salu ja Vinkel kolmekümnendate lõpul – neljakümnendate algul Tartu Ülikoolis õpingukaaslased, G. Suitsu õpilased.

Vinkel on oma mahuka elutöö teinud Tartus ja Tallinnas. Salu Lundis, Uppsalas, Tamperes, Turus ja veel mitmes paigas. Mõlemad on uurinud eesti kirjandust euroopalikus kontekstis.

Kõik oma eelmised tööd ja raamatud kirjutas H. Salu lõpuni. Viimane raamat, iseendast, mälestustena mõeldud, jäi pooleli. Lõpetatud raamatud aitavad seda poolelijäämist mõista. Mälestuste jaoks jäi liiga vähe aega. Uuri ja, vähemal määral ilukirjanik, oli aja endale võtnud. Veel 1984, seega siis autori seitsmekümne kolmandal eluaastal ilmus Stockholmis esseeraamat "Kihutav troika" Pikk tööpäev ja üsna fantastiliselt tulemuslik. Uurimused ja esseed — mis Salu puhul sageli tähendab ühte ja sedasama — Tammsaarest, Vildest, Liivist, Suitsust, kui tippe nimetada, esseest Eestis, eesti romaani algusest, plagiadist. Aga pikemgi loetelu ei ütle olulisemat. "Salul on kõike külluses — käsitletava küsimuse ajaloo esindajaid ja uurijaid, näiteid elust ja kirjandusest, allusioone nüüdisajale. Eesti ja maailmakirjandus on viidud arenguloolisse seosesse, kirjandusega käib kaasas lai ajalooline ja kultuurilooline miljöö," kirjutas Helmi Eller Salu esseistikat iseloomustades ("Tulimuld" 1981, nr. 4).

Kui ka kõik kõlavad sõnad kõrvale jätta või kogunisti unustada, on ikkagi väga kosutav teada, et H. Salu ainuke lõpetamata kirjatöö laokile ei jäänud. Väärtuslik elutöö vajab inimlikku kommentaari. Kes tegi, mis mees ta oli?

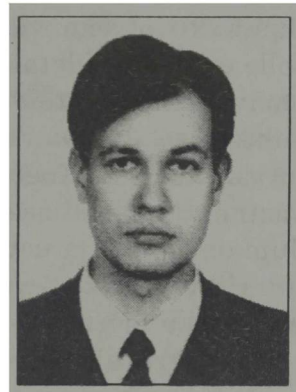
Mis Salu siin endast rääkida on jõudnud, on rohkem episoodid ja killud. Aga vägagi kõnekad: kuidas, kui nägurate olukordade kiuste noor mees hariduse juurde ja ülikooli jõudis.

Kirjandusteadlane ja romaanikirjanik, ütleb Salu kohta "Eesti kirjarahva leksikon" Ega teisiti ütelda ei olekski saanud. Intrigeeriv on olnud nende kahe rolli suhe omavahel. Salu romaane lugedes on tunne, et midagi on täissooritusest puudu jäänud: teatud ebakindlus rollis, nagu eneseusalduse ja teovabaduse puudujääk. Salu kirjanduslooliste tööde puhul tekib mõte, et ka kirjanik on nende kirjutamisest osa võtnud, ja üpris kasulikult. Uurimust võib lugeda nagu jutustust, nagu "kujutatud" elu.

Kaks Salu viiest kultuuriloo-romaanist on Eestis juba uustrükkidena ilmunud. Küllap tulevad teisedki. Kuidas hakkab käima kirjandusloolise pärandi käsi? Ei ole ju lihtne tulla selle peale, et kirjandus- ja kultuurilugu võib esituselt nii huvitav olla nagu seekord. Ka lektüürina huvitav. Need on elavad pildid "isamaa sündinud asjust", kusjuures see isamaa on paik suuremas Euroopa kultuuriruumis.

ANDRES ANDRESEN

Tartu Ülikooli magistrant

KIRIK RIIGIS

LUTERLIKE VÕIMUSTRUKTUURIDE ALLUVUSSUHETE PÕHIJOONI

Läbi aegade on kristliku kiriku ja riigi omavaheline võimusuhe olnud nende mõlema jaoks põhimõttelise tähtsusega probleemiks.

Käesoleva artikli eesmärgiks on anda lühike ülevaade kiriku- ja riigivõimu vahekorrast ja selle muutustest luterlikes kultuuripiirkondades alates reformatsioonist kuni 19. sajandi alguseni, mil algas kiriku riigist lahutamise protsess. Erinevates luterlikes maades – Saksamaal, Taanis, Rootsis, Baltimaadel – võime vaadeldava probleemi osas täheldada küllalt suuri lahknevusi üksikasjus, kuid siinkohal on eesmärgiks leida sarnasusi ja ühisjooni, mis on iseloomulikud kogu luterlikule kultuuriruumile (1). Evangeelsete kirikute vahetõrje kujunes üldjoontes samadel alustel nii Saksamaal kui teistes suuremates protestantlikes riikides.

Kirikuvalitsemisega seotud probleemide tundmine aitab meil paremini mõista väga erinevaid eluvaldkondi, muuhulgas on see oluline ka kooliajaloo uurimisel. Kuni 19. sajandini ei saa kooliajalugu käsitleda eraldiseisvana kirikuloost. Kooli- ja haridussüsteemi tekkimist ja arengut mõjutasid otsustavalt kirik ning – viimase kaudu kui ka vahetult ja iseseisvalt – riigivõim. Riigivõimu sekku- mise intensiivsus oli kõikum, sõltudes vähem konkreetsetest ühiskondlikest oludest, rohkem antud perioodil üldkehtivatest arusaamadest riigi vajaduste ja ülesannete kohta.

Evangeelsel luterlikul kirikul ei ole kogu maailma hõlmavat ühtset struktuuri, vaid ta jaguneb territoriaalsel põhimõttel üksikuteks maakirikuteks. Kirikuvalitsemiskorra üldise sarnasuse juures leidub rohkesti kohalikke iseärasusi.

* * *

Maahärrade võim kirikuasjades oli hakanud laienema juba hiliskeskajal paavstlike privileegide alusel.

Reformatsiooni järel said Saksa üksikuid territooriume valitsevad maahärrad kirikuvalitsemises piiskopivõimu (*ius episcopale*) pärijateks (2:370–397). Martin Luther (1483–1546) pidas vaimuliku ja ilmaliku võimu ühendamist loomulikuks, andes seega maahärradele kiriku uuendamise õiguse (*ius reformandi*). Sarnane järeldus tuleneb otseselt usupuhastusest sündinud üldise preesterluse ideest, mille kohaselt langeb ära järsk vahetegemine vaimulike ja ilmalike vahel ning asemele tuleb kõigi usklikke preestriametite mõte ja õpetus, et kõikidel inimestel on ühesugune õigus Jumala sõnale ja sakramendile.

Maahärraliku kirikuvalitsuse (*landesherrliches Kirchenregiment*) teoreetiliselt aluseks sai õpetus kolmest maailmakorrast ja neile vastavast kolmest seisusest: 1) *status ecclesiasticus* – vaimulik seisus; 2) *status politicus* – ilmalik

valitseja; 3) *status oeconomicus* – kogudus. John Wycliffe'i ja Jan Hus'i poolt välja töötatud õpetuse võttis omaks Luther ja seda arendas süstemaatiliselt edasi Philipp Melanchton (1497-1560), keda võib pidada evangeelse kirikuõiguse vaimseks isaks. Ilmaliku valitsejana kannavad maahärrad vaimulikku ja ilmalikku mõõka: neile kuulub mõlema käsulaua kaitse ja nad on vastutavad selle eest, et täidetak스 niihästi teise käsulaua seadusi, mis korraldavad inimeste omavahelisi suhteid, kui ka esimese käsulaua omi, mis määravad inimese suhtumise Jumalasse. Maahärra ühendab oma isikus ilmaliku ja vaimuliku jurisdiktsiooni. Koguduse poolt maahärrale antud laialdastele õigustele peavad vastama sellekohased kohustused. Ilmalik valitseja peab end laskma juhtida Jumala sõnast ja usutunnistuskirjadest. Need arusaamad jäid pikema aja vältel luterliku kiriku riigiõpetuse tuumaks. Melanchton jõudis väga lähedale riigikiriku mõttele.

Maahärraliku kirikuvalitsuse ajalooliseks ja riigiõiguslikuks aluseks on 1526. aasta Speyeri riigipäeva asjakohane otsus. Seniste piiskoppide õigused kanti üle maahärradele, linnades magistraatidele. Vaimulikule ametile jäi evangeeliumi kuulutamine ja hingehoiutöö, muud varasematel aegadel nendele kuulunud õigused läksid maahärrale. Kõrgem vaimulik ja ilmalik meelevald koondus ühe võimu kätte.

Kirjeldatud arengut soodustas asjaolu, et usupuhastuslik kirik vajab reformatsiooni algaegadel ägedate konfessionaalsete konfliktide tingimustes hädasti maahärra kaitset.

Luterliku territoriaalse kirikukorralduse kujunemisele avaldas erilist mõju dr. Johann Bugenhagen (1485–1558), kes koostas rea kirikukordi Põhja-Saksamaa kogudustele (3:53).

Kirikuvalitsemist teostasid maahärrad selleks eraldi loodud konsistooriumi institutsiooni ning viimase organina tegutseva superintendendi* ameti kaudu. Konsistooriumidesse kuulusid maahärra poolt määratud vaimulikud ja ilmalikud liikmed, soovi ja vajaduse korral osales maahärra ise eesistujana istungitel, tema juhtnööride järgi võeti vastu seadlusi. Konsistooriumid olid maahärralikus asutused kiriku tarvis ning maahärra tahte avaldajad kiriku suhtes. Kohalike koguduste õigused ning kirikuõpetaja mõju kirikuvalitsemises jäid minimaalseteks. Kirikuseadluste andmisel arvestati koguduste vaikivat nõusolekut (*tacitus consensus*) kui iseendastmõistetavat tõsiasja.

Augsburgi usurahu lepinguga (1555) sai luterlus Saksamaal teiseks riigiõiguslikult tunnustatud konfessiooniks katoliku usu kõrval. Episkopaalõigused evangeelsetel territooriumidel läksid ametlikult üle maahärradele, kinnitati lõplikult maahärralik kirikuvalitsemise ehk maakiriku kord. Põhimõte "kelle valitsus, selle usk" (*cuius regio, eius religio*) andis valitsejatele usu-uuendamise õiguse (*ius reformandi*) oma territooriumil. Maahärra usk oli tema alamatele kohustuslik ja riigis valitsev. Teiseusulistel oli usurahu järgi maalt väljarändamise õigus (*ius emigrandi*).

Tuginedes õpetusele kolmest seisusest koondusid seisukohad maahärraliku kirikuvalitsemise õigusliku olukorra ja ülesannete osas peamiselt kolme süsteemi (3:59jj).

16. sajandi lõpul loodi võimusuhetes aset leidnud muutuste põhjenduseks kirikuõiguslik episkopaalsüsteemi teooria, mis arendati välja ja kujunes valitsevaks 17. sajandil. Kirikuvalitsuse kandjaks, piiskopivõimu (*potestas episcopalis*) pärijaks on maahärrad, kelle õigused tuletatakse osaliselt Augsburgi

* *superintendends* (lad.k.) sama, mis επισκοπος (kr. k.) ülevaataja

usurahust, osaliselt riigivõimu loomust. Maahärra võim on aga puhtväline* (*potestas externa*) ja annab talle kirikuasjades üksnes vormilise meelevalla, kuna sisu peab sellele andma vaimulik seisus. Kolmanda seisuse õigus on kahe esimese seisuse sõna kuulata ja vahetevahel ka oma nõusolekut avaldada. Aga ka vaimuliku seisuse nõuded on kehtivad ainult siis, kui nad maahärra arusaamise järgi on kooskõlas Jumala sõnaga.

Maahärralikud kirikuseadused ületasid sageli kirikukorraldusliku valdkonna piiri ja hakkasid teataval määral reguleerima ka alamate igapäevast elukorraldust, omandades sellega politseiseadustiku iseloomu. Kirikuvalitsemisele allusid ka koolid, vaestehoolekanne ja hospitalid, mis näitab tema sotsiaalseid dimensioone.

Seoses uue riigimõiste kujunemisega loodusõiguse alusel ilmub 17. sajandil uus õpetus, mille järgi riik ei ole Jumala loodud institutsioon, ülesandega ühes kirikuga juhatada inimkonda Jumala juurde, vaid on ühing (ühiskondlik leping): valitsetavad on korra huvides loovutanud riigivõimu valitsejale, kes on suveräänne ja omab ülimat võimu. Riigi eesmärgiks on oma alamate hüve ja julgeolek.

Sellel õpetusel põhineva territoriaalsüsteemi järgi on ka kirik ühing, nii nagu ka riik, kuid tema liikmed ei ole erinevalt riigikodanikest oma ülemusele allutatud, vaid on kõik võrdõiguslikud (*collegium aequale*). Kirikliku ühingu liikmena on maahärra teistega võrdne ega oma piiskopi meelevalda.

Ühingutena aga alluvad kirikud maahärrale, kes valitseb nende üle riigivõimu (*status politicus*) kandjana. Tema meelevald kiriku üle on osa riigivõimust ja ei sõltu tema usutunnistusest; see võim ei ole kiriklik, vaid riiklik. Kirikut vaadeldakse riigi sees asetsevana, mitte enam riigistruktuuriga paralleelselt seisvana. Maahärra senine ilmalik ja vaimulik topeltvõim sulab ühtseks, ilmalikuna mõistetud valitsusvõimuks (4:364jj). Riigi ülesanne on rahu säilitamine üksikute usuühingute vahel, aga mitte kristliku õpetuse levitamine. Seetõttu kuulub riigivõimule otsustav õigus ainult kiriku välistes asjades, mitte aga õpetusliku osa, usulise meelsuse või südametunnistuse üle. Vahetegemine väliste ja sisemiste küsimuste vahel kuulub aga riigivõimu kompetentsi, kellele on mõõduandvaks riigi huvid tema enda arusaama kohaselt. Valgustusajastu absolutistlik riigikäsitus andis valitsejale suveräänse võimu. Alates hilisabsolutismist põhjendati riiklikke õigusi kirikuasjades sekulaarselt, lihtsalt riigi huvidega, viidates näiteks avaliku julgeoleku ja rahu kindlustamise vajadusele. Kiriku juhtimisel, nii nagu kogu oma valitsustegevuses, ei ole valitseja kohustatud arvestama vaimuliku seisuse tahtmisega. Seega omandab riigivõim võimaluse anda välja eeskirju ka puhtalt usulistest asjades, näiteks liturgiakorralduse suhtes. Valitsemise lihtsustamise huvides peetakse teataval territooriumil soovitavaks ainult ühe usundi olemasolu, eluõigus on nüüd aga põhimõtteliselt kõikidel usunditel.

17. ja 18. sajandil põhimõttelisi muudatusi luterliku kiriku põhiseaduslikus korras enam ei järgnenud. Juhinduti riigisisisest või territoriaalsest seadusand-

* Kiriku välise korralduse (*externa ecclesiae*) alla kuuluvad kirikliku seadusandluse õigus, vaimuliku kohtupidamise õigus, rahvakool ja hoolekandeadutused, kiriku ja selle hoolekandeadutuste omandi ja varade valitsemine, kirikuhoonete ehitus ja korrashoid, kiriklike piirkondade ja kihelkondade loomine ja nende piiride muutmise, kirikuasutuste asutamine ja nende isikkoosseisu määramine kuni pastoriteni välja, visitatsioonide korraldamine, liturgia ja pühadega seonduva määramine.

Kiriku sisemise korralduse (*interna ecclesiae*) all mõeldakse selle maailmavaatelisi ja teoloogilisi küsimusi.

lusest ja kohalikest kirikukordadest. Ühtset protestantlikku kanoonilist õigust ei olnud tekkinud. Saksa ja Skandinaavia modernsed protestantlikud kirikuseadustikud ilmuvad ajavahemikus 1650–1750, nn. uue monarhia poolt algatatud valitsusaparaatide professionaliseerumise sajandil (5:83-98).

Konfessionaalse ajajärgu (6) rahutuste järel saavutas vajadus stabiilsuse järele ülekaalu. Maahärrad ja nende valitsused olid endale väga hästi teadvustanud seda, millist võrreldamatut instrumenti kujutas endast kirik ühiskonna sotsiaalse kontrolli alal ja poliitiliste eesmärkide vahendamisel kuni elanikkonna kõige madalamate kihtideni (7:132). Kantsel muutus kohaks, kust anti teada valitsuse korraldustest ja määrustest, manitseti alandlikkusele ja hoolsusele. Pastorid omandasid koguduses järjest enam valitsuse esindaja funktsiooni. Üldiselt hakkas esile tõusma ilmalikult ja poliitiliselt meelestatud, usuküsimustes nii mõnigi kord ükskõikne valitseja.

18. sajandil välja arendatud kollegiaalsüsteemi järgi on kirik oma liikmete (*status oeconomicus*) tahtel põhinev vaba ühing (*collegium*), kelle autonoomsust usu asjus (*ius sacrorum*) rõhutatakse; kiriku valitsemine on kirikliku ühingu enda iseseisvaks õiguseks (*iura collegialia, ius in sacra*). Aga kiriklik ühing võib loovutada oma õigused ilmalikule võimule, ning ongi seda usupuhastuse ajal otstarbekuse huvides teinud. Seepärast kuulub maahärrale usu uuendamise, ülema järelvalve (*suprema inspectio*) ja kiriku kaitsmise õigus (*ius advocatiae*); loetletud õigusi üheskoos nimetatakse *iura maiestatica (circa sacra)*. Tegelikus elus märkame kollegialismi kirikupoliitilises süsteemis selget tendentsi kirikuorganisatsiooni iseseisvuse suurenemisele, eriti kiriku sisemise korralduse suhtes.

Territoriaal- ja kollegiaalsüsteem on pikema aja vältel, kuni tänapäevani välja, mõjutanud kiriku ja riigivõimu vahekorra ning kiriku põhikorra tegelikku kujunemist. Eriti territoriaalsüsteemi põhimõtted olid kirikuvalitsemise korralduses kuni möödunud sajandi keskpaigani üldiselt domineerivad.

Alles 19. sajandil hakati praktiliselt teostama kollegiaalsüsteemi põhivaateid ning aegamööda tunnustati koguduse omavalitsuse õigust. Kasvas kirikuasutuste ja sinodite osatähtsus, summepiskopaadi õiguste teostamine hakkas järjest enam seostuma sinodi mõjuga.

Luterliku kiriku emantsipatsiooniprotsess eestkostevalusest organisatsioonist kuni iseseisva institutsioonini jõudis lõpule kiriku õigusliku lahutamisega riigist.

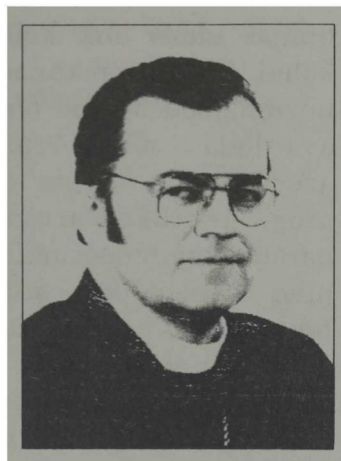
KASUTATUD KIRJANDUS

1. Vastavat olukorda Eestis on ülevaatlikult käsitlenud W. Lenz. Zur Verfassungs- und Sozialgeschichte der baltischen evangelisch-lutherischen Kirche 1710–1914. Der Aufbau der Landeskirchen und die Stellung des Pastors in Liv-, Est- und Kurland, in: Baltische Kirchengeschichte. Hrsg. von R. Wittram. Göttingen 1956, S. 110-129.
2. Vt. E. Wolf. Ordnung der Kirche. Frankfurt/Main 1961.
3. J. Köpp. Kirikuvalitsemisõpetus. Tartu 1940.
4. Vt. D. Willoweit. Das landesherrliche Kirchenregiment, in: Deutsche Verwaltungsgeschichte. Bd. 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches.
5. Vt. N. Hope. German and Scandinavian Protestantism. (Oxford History of the Christian Church). Oxford 1995.
6. Vt. H. R. Schmidt. Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert. München 1992, eriti aga: E. W. Zeeden. Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe. München, Wien 1965.
7. R. Vierhaus. Staaten und Stände. Frankfurt/Main, Berlin 1990.

EENOK HAAMER

Tartu Teoloogia Akadeemia rektor

**EESTI RAHVATRADITSIOONIS ESINEVA
PAASTUMAARJAPÄEVA TÄHISTAMISE
USULINE TAUST JA TÄHENDUS**

Käesolev artikkel on lühikokkuvõte autori 1972. aastal valminud magistri-tööst, mille peaesmärgiks oli ühe rahvatraditsioonis esineva kalendritähtpäeva uurimine koos sellest päevast kasvava probleemistikuga. Töö ise oli esimene pikem uurimus usulise rahvateaduse kui teoloogilise distsipliini alalt meil Eestis (Evi Laido).

Sama distsipliini oli varem käsitletud professor Johan Köpp. 1939./40.a. oli ta pidanud Tartu Ülikoolis loenguid usulise rahvateaduse kohta. Oma raamatu "Laiuse kihelkonna ajalugu" (Tartu, 1937) peatükis "Usuliskõlbla elu ilme", alapealkirjadega: "Rahvalikke vaateid ja kombeid dr. Jakob Hurda rahvaluulekogude andmeil" ja "Usulisi vaateid ja kombeid hilisemast ajast", on ta andnud ülevaate Laiuse kihelkonnast kogutud usundit ja kombestikku puudutavast materjalist. Ülevaade on refereeriv ja kirjeldav analüüsi ning järeldustesse siirdumata. See on minu teada ka kõik, mis meie maal usulise rahvateaduse alal on tehtud. Eeskujude puudumise tõttu oli üsna raske ettegi kujutada eesseisvat tööd. M. J. Eiseni raamatud ja Eesti mütolooia ning O. Looritsa raamatud endis-Eesti elu-olu kohta, mida on kasutatud usulise rahvateaduse eksamikis valmistumisel abimaterjalina, ei suutnud mind aidata, nende aspekt on teine. Eesti Kirjandusmuuseumi Rahvaluule Arhiivi kogude suurus oli 1.I 1972. a. 2 916 säilitusühikut 965 250 leheküljega,

seega ligilähedal miljon lehekülge. Maailmas on vaevalt kogusid, mida võiks väärtuselt selle kõrvale panna.

Teistel kultuurrahvastel on vana rahva usundilist pärimusmaterjali talletatud väga vähe, sest kultuuri tormiline areng hukkas vanad mälestused, enne kui neid osati hakata koguma. Meie rikkalikkude rahvaluule kogude juures on töötanud ja neid uurinud seni enamikus mitteteoloogid. Ometi on just teoloogil vastava hariduse tõttu enam eeldusi rahvaluule uskumuste ja kommete, mis moodustavad suure osa folkloorist, mõistmiseks.

Seega meil peaks usulise rahvateaduse kui iseseisva teadusharu areng seisma veel ees.

Selgitamist vajab muistse eesti usundi ja ristiusu põimumine ja sellest välja kasvanud eesti rahva ristiusu küsimus. Ei ole ainult oletus, et ristiusul on Eestis üsna eripärased jooned, võrreldes ristiusuga selle algsel järgul ja teiste rahvaste juures. Kuid vastavad võrdlused on tegemata, meelsamini on tahetud ennast veenda, et mingit eripära pole olemas, ja väga palju energiat on kulutatud ühtlustamise püüetele. Aga siit kasvabki välja usulise rahvateaduse probleemistik. Sellele rahvale on kuulutatud evangeeliumi väga vähe või üldsegi mitte mõistes tema hingeelu. See pole küll päriselt kuulutajate süü, et kuulutus objektist sageli mööda on läinud. Mõnes teises kohas, teise rahva

hulgas oleks ehk kõik olnud omal kohal. Põhjus on tänaseni tegemata uurimistöodes, mis oleksid aidanud avardada meie rahva usuliste arusaamiste tausta ja paganlike ning kristlike arusaamade omapärast kombineerumist ja seondumist iseäraliku uue kvaliteedi tekkimiseni, mida võiksime tinglikult nimetada eesti rahva risti-usuks. Seda saab uurida eeskätt folkloori materjalide abil.

Käesolev töö ongi üheks katseks selles valdkonnas. Kuid enne teema juurde asumist pean oma ülesandeks mõne sõnaga peatuda usulise rahvateaduse kui teoloogilise distsipliini nimetuse juures.

Kui olemasolevat terminit analüüsida, siis polegi see nii halb. Siin ei ole rahvas subjektiks, vaid objektiks. Usuline rahvateadus on teadus rahvast usulisest aspektist lähtudes. Termin rõhutab ka veel seda, et folkloor ja usuline folkloor ei kattu. Folkloor üldiselt on laiem mõiste. Usuline rahvateadus seisab õieti folkloristika ja teoloogia piiril, olles nn. piiriteadus. Sellega on nii nagu enamiku piiriteadustega, et konkreetsed piirjooned on ähmased ja kujunevad välja alles aja jooksul. Siis pole võimalik ka detailne piiritlemine külgnevate distsipliinidega. Võib ainult mainida, et teoloogias külgneb usuline rahvateadus vähemal või enamal määral peaaegu kõigi tegeliku usuteaduse ainetega, peale selle veel võrdleva usuteaduse alal üldise ja võrdleva usundiloo ja meile veel üsna tundmatu kirikliku või usulise sotsioloogiaga. Väljaspool teoloogiat on tal kõige otsesem kokkupuude rahvaluuleteadusega, kõne alla tuleb veel sotsioloogia ja eelpool arutluse käigus nimetatud etnograafia ning muud rahvast ja rahva elu ja minevikku puudutavad teadusalad.

Usulise rahvateaduse distsipliini objektiks on rahva traditsioonide ja elu uurimine. Üheks

avaraks ja palju võimalusi pakkuvaks uurimisvaldkonnaks on rahvakalender, mille tähtpäevadega seostuv probleemistik ja taust on meil rahvaluuleteaduses nii vähe uuritud alaks. See tuleneb usundiliku materjali rohkusest. Igale tähtpäevale annavad ilme ja eristavad seda teistest pühadest päevale eriomased kombed. Kombed ei ole tekkinud ilma nende taga seisvate usundilise iseloomu põhjendusteta, mida rõhutab kommete (sageli varjatud) eesmärk – inimese olemasolu ja edukuse tagamine.

Ühe konkreetse, kaugele ulatuva traditsiooniga püha analüüs võiks soodustada järelduste tegemist ja paralleelide tõmbamist, mis aitaks mõista peale selle tähtpäeva ka teiste rahvakalendri tähtpäevade olemust.

Käesolevas töös ongi võetud vaatluse alla üks väga rikka pärimustikuga tähtpäev – paastumaarjapäev, 25. märts. Rahvaluule arhiivi kogudes leidub selle päeva kohta üle 3000 originaalkirjelduse – ainult päeva nimetamisest kuni mitme lehekülje pikkuste kirjeldusteni. Käesoleva uurimise tarbeks on sealt saadud pärimusmaterjali, üksikteateiks dubleerides, 3 172 sedelit. Peale selle on kopeeritud loitse, rahvalaule ja muud rahvaluulet paarisaja sedeli ümber. Eesti Keele Instituudi üldsõnavara kartoteegist on välja kirjutatud umbes 80 sedelit. Päeva on tuntud ja tuntakse mitme nime all – paastumaarjapäev, suur maarjapäev, Maarja kuulutamise päev, kaps(t)amaarjapäev, punamaarjapäev, sigade maarjapäev, lamba maarjapäev, soku maarjapäev.

Nime põhjal otsustades on paastumaarjapäev kristlik, kommetelt aga üsna paganlik. See on kevadise pööripäeva püha ("Sedel 11. [Edaspidi ainult sedeli number.] *Paastumaarjapäev on õige tähtis siin pool, — Siis on se raske talve võitlus mööda, ja kibedam aeg üle elatud.*

Siis hakkab Lootus eestuleva suve peale südames uveste elama.") ja naistepüha. Päevale on iseloomulik hulgaline taimede, kasvu ja karjaga seotud kommete esinemine: tuntakse üle kolmekümne erineva keelu, käsu ja korralduse, mis puudutavad naiste käsitöid ja kodust elu ning majapidamist; siia kuulub ka maarjapuna joomine, mis on naiste eesõigus. Paastumaarjapäeva ilma järgi ennustati kevade ning eeloleva suve ja sügise ilmaolusid.

Kommete enamik on maagilised toimingud – sõna või analoogilise teoga mõjutamised ("254. *Kaps-ta(paastu)maarjapäiv tehti kapsta taimi. Tuu ol'l naiste püha. Naase panniva tanu pähe ja kütsetivä pliine. Perenaine kekas ja laul: "valgid päid ja lakju lehti."*"103. *Paast Maarja pääval (25. märtsil) pruugiti punase aiguste vastu niisugust abi nõu: Võeti tük Punast kalevid, ja hommiku vara enne Pääva tõusu pühiti Härja naba alt, ja Lehma saba alt selle kaleviga Üttettes: Punametsa 3 kor Ja uskusivad et selle läbi Loomad sellest tõbest rikkumata saavad oitud.*"). Neist kõige silmatorkavam on kapsakasvumaagia ("173 *Kapstmaarjapäeval küdsati lagjalehe kooki üle panni. Ja siis keriti lõnga, hästi suured kerad, et siis kasvavad nii suured kapsad.*"), mis on Lõuna-Eestis päevale nimegi andnud. Viljakasvumaagiast on üle maa tuntud tule ülesvõtmise keeld alates paastumaarjapäevast rukki äpardumise kartusel. Ka karja kaitseks ette võetav tõrjenõidus kuulub maagiateg hulka. Tervisemaagial on eriline osa paastumaarjapäeva taiades ("275. *Paastu Maarja päeva hommikul enne päeva tõusmist tõtavad naabri naesed üksteise juurde Maarja puna jooma, mis neid aasta õtsa prisked, terved ja punased hoidvad, ...*"). Peale nimetatud maagiliste toimingu-te võib leida üldise viljakusmaagia järgi, näiteks tüdrukutele ja pois-

tele välja magama minekuks võtme kätte andmine.

Eelpooltoodu kõrvale võib asetada ka paastumaarjapäeva otsesed ohverdamistead ("274. *Maarja nimelised tütarlapsed pidivad minema Maarjapäeva hommikul ohvri kivile ohvreid viima se pidavad neile tarkust ja õnne aastaks tooma . . .*" "287. *Anded, mis viiakse kiriku altari peale Suviste p., Jaani päeval ja Suure Maarja päeval: villad, küünlad, raha, munad.*") ja ka sel päeval eriliselt rõhutatud valgete tanude, põlleda ja riietuse kandmine ("281. *Maarja päevan peava inimese valgin rõõvin käima, sõs kasvase valge kapusta pää.*" "282. *Perenaine paneb valge rätti pähe, ja teeb kooki, siis saavad suured ja valged kapsalehed.*").

Pärimustiku kunagisele, võimalik, et veel suuremale mitmekesisusele ja rikkalikumale tavade kogumikule viitab paastumaarjapäeva kombestikust see, millest on säilinud pigem ainult vihjed ja mille olemust säilinu põhjal on üsna võimatu taastada.

Ometi on säilinugi pakkunud nii rohket materjali, et on tulnud valida olulisim või vähemalt olulisemana tunduv ja mitmed teised väga huvitavad, kuid teemast otsekui hälbi-vad liinid jätta välja arendamata.

Paastumaarjapäeva kombestikust võib täheldada erinevatest aegadest pärit ladestusi. Siin ei ole mõeldav täpsem piiritlemine, ei saa ütelda, kui vana on näiteks tervisemaagiline punajoomine. Määratlemisel tuleb kõne alla ainult kõige üldisem jaotamine eel- ja järelkristlikuks, kusjuures meie maa oludes ei tähenda see sugugi aega enne ja pärast Kristuse sündimist, vaid enne ja pärast kristianiseerimist, millalgi 10.sajandi ümber.

Võiks märkida, et kapsakasvumaagia ja tõenäoliselt ka taiad sigade kasvu ja karjatamisega ühenduses peavad kuuluma hilisemasse

aega. Eriti kapsakasvu edendamiseks ette võetud kunstide juures on üsna ilmne, et neil varem oli kapsas tundmatu ja kombel on olnud mingi teine tähendus ja ülesanne.

Uurimise käik on viinud järelduseni, et kristlik püha – paastumaarjapäev – varjab enda taga ja kätkeb endas samaaegselt nii vana paganliku kui ka uue kristliku püha. Sealjuures on paganlik kristlikku nõnda mõjutanud ja vorminud, et selle kristlikes joontes on raske ära tunda kristlikku tema algsel kujul.

Mis on tinginud taolise tugeva paganlike ja kristlike joonte põimimise nii kristlikul pühal nagu Maarja kuulutamise päev? Mis päev see on olnud rahva usundlikus arusaamises ja kujutluses ja mis on olnud sellel kohal enne, nõnda et Maarja oli sobiv ja vastav? Sest Maarjat on rahvas vastu võtnud ja mugandanud, kuna samal ajal paljud katoliiklikud pühakud on lihtsalt jäetud tähele panemata või unustatud ruttu.

Maarjapäev koos kombestikuga ei ole ristiusu poolt sisse toodud. Saksa teadlaste tööst (*Hedi Lehmann, Volksbrauch im Jahreslauf. München, 1964; Hildegard Schlomka, Das Brauchtum der Jahresfeste in der Westlichen Altmark. Köln Graz, 1964; E. Fehrle, Feste und Volksbräuche im Jahreslauf europäischer Völker. Verlag. Kassel, 1955*) selgub, et Saksamaal ei tunta mingeid eriliisi rahvapäraseid paastumaarjapäeva kombeid. Eestis aga pole see päev tänaseni ununenud: tuhandeisse ühikuisse ulatuvale paastumaarjapäeva kohta käivale juba talletatud pärimusmaterjalile lisandub igal aastal veel uusi teateid Kirjandusmuuseumi igasuvistelt ekspeditsioonidelt ja rahvaluulearhiivi korrespondentidelt. Selle põhjal otsustades on olemas täiesti ilmne vahe meie rahvatraditsiooni ja Kesk-Euroopa kirikliku paastumaarjapäeva vahel, kuigi päeva nimi on ühist

algupära. Selle päevaga seostuvate traditsioonide erinevus on ka üheks põhjenduseks teema valikule ja kõnesolevale uurimusele. Siit selgub ka, miks just paastumaarjapäeva pärimust ja tausta uurides on võimalik mõningal määral tundma õppida meie rahva hingeelu, seda hinge tagamaad, mida tundmata on raske kuulutada jumalasõna. Sest mille muuga kui rahva hingeelu mittetundmisega seletada minevikus nii sageli avaldunud pastorite karmust maarahva vastu, mida illustreerib kohutav lugu Tallinna Toompea koguduse soomlasest õpetajast (1696), kes 5 aasta jooksul oli 100 eestlast ebausust pärast võlla saatnud. Meie kaasaegsed ja meie isegi ei seisa ainult oma ajas, vaid kanname endas, oma alateadvuses sajandite kestel ladestunud pärandit ja sellepärast on vajalik tunnetada ja mõista kaugete mõjude sidet tänapäevaga.

Kuna paastumaarjapäeva kombestik pole rahvaluules mingi eraldi seisev tervik, vaid osake tervikust, siis pole ka paastumaarjapäeva kombestiku analüüsist välja kasvanud küsimusele maarjapäeva taustast ja tähendusest võimalik vastata, kui jääda ainult paastumaarjapäeva pärimustiku piiridesse. Paastumaarjapäeva taustal seisab paljus täiesti salapärase ja seletamatuna tunduv Maarja kuju. Käsiteldava püha olemuse ja tausta mõistmiseks on vajalik leida materjali, mis aitaks selgust tuua Maarja tähtsusesse, olemusse ja rolli eesti rahvaluules, st. tema tähendusessse ja tähtsusesse eesti rahvale üldse. Ehk lihtsalt – paastumaarjapäeva pole võimalik mõista eesti rahva Maarjat tundma õppimata.

Arvestades Maarja esinemisega maarjapäevade tekstides, mitmetes loitsu- ja paljudes regivärsilistes rahvalaulutüüpides, kus tal on oma kindel keskne roll ja koht, ei saa seda seletada mingi juhuslikkusena

või vägivaldselt peale sunnitud vahele lükkimisenä. Kõne alla tuleb ainult asendamise võimalus, sest viimaks oli rahva enda meelevallas mõni nimi või kujund oma loominguksse vastu võtta või mitte, ja täiesti uute, rahva mõttemaailmale ja kujutlusile võõraste kujundite vastu võtmine ei tulnud kõne alla, küll aga mugandamine. Kõige tõenäolisem on, et Maarja on asendanud eesti rahvausundis mingit paganluse ajal tuntud vaimu. Kui nüüd arvestada asendamise juures kehtivat vastavuse nõuet, siis antud juhul pidid Maarja eelkäijale olema iseloomulikud olnud just Maarja juures eriliselt rõhutatud jooned – armastav ema, kel oli samal ajal jumalik vägi ja meelevald ja keda seostati maaga ning kes sellega omakorda sümboliseeris maa ja inimeste lähedust. Sellest kõigest lähtudes olen oma töös püstitanud oletuse, et Maarja on maaema, ürgse maa-vaimu substituuat, ja püüdnud tõestada, et on toimunud maaema transmissioon Maarjale, et Maarjast sai maaema substituuat. Seda hüpoteesi pole varem esitatud. Ainult Oskar Looritsa töödest (eriti 1949-57 Lundis ilmunud "*Grundzüge des Estnischen Volksglaubens*" I-III) võib välja lugeda, et ta nagu vihjaks sellisele võimalusele. Kirikliku ja ka mujal maailmas rahvapärase Maarja kultuse ja meie rahva keskel Maarja kohta talletatud rahvapärimuse võrdlemise abil olen Maarjale omased jooned ja ülesanded, mis muidu Maarja kultusele võõrad on ja maarjakultuslikku päritolu olla ei saaks, taandanud maaemale. Ülekannet ja asendamist tõenäoliselt arvestatava soodustava tegurina on toiminud sakraalne kunst, eksponeerides rahvale, kellele ristiusk toodi, ema lapsega, kusjuures see ema lapsega (madonna lapsega) oli ikka aukohale asetatud ja asjasse pühendamata võis tõesti tunduda jumalana, kelle ette kummarduti. (Ma-

donna lapsega oli kõige rohkem viljeldud teemasid 10.-14. saj. vahelises kristlikus kunstis). Maaema asendumist Maarjaga on tõenäoliselt soodustanud ka alliteratsioon ja assonants.

Hüpoteesi tõestuses tulevad kaaluvaimate argumentidena arvesse:

- Maarja ühendamise ja võrdsustamine maaga maaliste loitsudes;
- ohverdamise jääned paastumaarjapäeva kombestik – valged riided ja Maarja nimi ohvripaiga sünonüümina (Maarjamägi);
- paastumaarjapäeva palve, loitsu iseloom (sõnaga või teoga mõjutada). Ja mõningate rahvalaulude palve iseloom.

NB! Ohverdamine ja palve! Ivar Paulson on ütelnud (Religiooni olemusest ja ajaloost. Stockholm, 1963, lk. 14): "Võib arvata, et niipea kui inimene on hakanud uskuma kõrgemate jõudude ja nende kandjate olemasolusse, st. neid vahenditult tundma ja tajuma, on ta neid ka erilises religioosses käitumisviisis austanud ja teeninud, nende kui enam-vähem isikustatud olevuste poole pöördunud palves ja ohvriga. Jumalauks ja jumalateenistus on alati käinud käsikäes, võiks meile tuttavas sõnastuses ütelda".

- Maarja nime väga rohke esinemine taimenimedes (sealjuures maarjaheina on nimetatud koguni "heinaemaks"), otsekui rõhutades nende päritolu ja sidet maaga, millest nad on võtnud oma imeväe;
- rahvalauludes ühendab Maarja endas maa ja ema;
- ja kõige lõpuks, et Maarjat peetakse Jumalaks. Sellega saab mõistatavaks ja põhjendatuks ka ohverdamine ja palve maarjapäeval ja Maarjaga ühenduses ja Maarja poole.

Nende argumentide esitamisel olen toetunud paastumaarjapäeva kohta käivatele pärimusteadetele: Maarjat nimetavaile loitsudele, Maarja kuju sisaldavaile rahvalauludele ja Maarja liitega koha- ja

taimenimedele. Selle põhjal on selgunud Maarja erijooned. Maarja ja maa paralleelkujund ilmneb maaliste loitsudes: ühtedes loitsudes esineb Maaema, Maaisa, teistes Maarjaema, Maarjaisa, ülesehituselt ja eesmärgilt on need loitsud samasugused. Rahvalauludes jälle on Maarja maast (*maalta Maarja kõneleb*) ja tuleb maapeale (*kust on Maari maale tullu*) ja kõnnib maal (*Maarjas kõndis maada mööda*). Emana esineb Maarja näiteks nikastuse loitsudes ja varga kinnipanemise sõnades. Rahvalauludes aga otsib Maarja-ema oma poega (*otsib ema pojakeist*), on vaeslapsel emaks (*Maarja on minule emaksa*) ja selle läbi ühtlasi hoolitsejaks (*Maarja vaka valmistagu / kerstu kaanta kinnitagu*) ning kaitsjaks (*maasta Maarja kõneleb: / "Ärge lööge vaesta lasta.*). Maarja emalikult hoolitsevad jooned on esitatud peale pojaotsimise- ja vaeslapselaulude ka orjuslauludes (*Orja palk, Ori taevas*), kus Maarja orja sõbralikult kõnetab, teda taevasse kutsub ja seal teda lahkesti vastu võtab, ja ka nurganaise lauludes, kus Maarja oma hellusega saab sünnitusvalu ja vaevade leevendajaks. Samuti ilmneb paastumaarjapäeva tekstidest, et rahvas austas Maarjat emana. Otsekui emale usaldatakse intiimseimad saladused paastumaarjapäeval ka Maarjale (kõik tuleviku kindlustamise taotlused kuni noorsoole välja magamaminemise loa andmiseni). Maarja Jumalana austamine ilmneb neis samades eespool nimetatud rahvalauludes. Vormilisest küljest rõhutab seda parallelsimi seaduspärasus, et Maarja esineb paralleelvärsis Jumala asemel (*Jumal su pea sügegu / Maarja vaka valmistagu* või *Üllevalt jo ütleb Loja, / Maast jo Maarja kõnneleb jne.*). Maarjale omistatakse igapäevase elu probleemide lahendamise vägi ning meelevald elu ja surma üle, mis avaldub lõpmata selgelt

mitmetes laulutüüpides ja ka paastumaarjapäeva kombestik, kuid kõige ilmekamalt siiski nurganaise lauludes (*Ütles Jeesus Mariale: / Jose Maria, joua Maarja / Lö kinni kirriko ukсед / katta kinni kalmo kasi.*). Maarja meelevallas on kalmu kaas sulgeda, et sünnitaja sinna sisse ei variseks, ja matusetalituseks avatud kiriku ukсед samuti. Loitsudeski, kas need on siis maaliste loitsud, nikastuse ja varga kinnipanemise sõnad või muud loitsud, kus Maarja esineb, kajastub rahva suhtumine Maarjasse kui Jumalasse, sest Maarjat hüütakse veendumusega, et tema suudab aidata.

Kõiges selles kajastub igatsus ja janu armastuse järele, mis leidis oma konkreetse väljenduse emas. See saab mõistetavaks mudeli kujul väljendatud erinevuses katoliikliku kiriku poolt toodud ja kiriku õpetusele vastava Maarja austamise ja eestlaste Maarja austamise vahel:

Püha Jumalaema = Taeva kuninganna.

Püha Jumalaema = Ema — Maaema.

Kui lisada, et Maarjat samal ajal praktiliselt Jumala endana koheldi (mitte kui eestkostjat), siis on eestlased olnud valmis vastu võtma ristiusu kesksed ideed – Jumalat kui armastust.

Siit kasvab välja teoloogiline probleemistik – usulise rahvateaduse probleemistik, et rahvas on olnud valmis vastu võtma ristiusku tema põhiolenduses – armastuse olemuses – ja on seda ise vaistlikult Maarjas vastu võtnudki, segades Maarja oma Maaemaga. Rahva armastuse janu ja vajadust pole aga mõistetud ega kuulutuses rahuldatud, armu asemel on kirik sageli andnud hirmu ja arvanud nõnda eesmärgile jõudvat. Rahva arusaamade ja vajaduste mittetundmine on põhjustanud arusaamatuse kiriku poolle ja rahvas omakorda pole osanud näha kiriku

head tahet teda aidata. Kas meie rahva hulgas ristiuse vastu avalduva protesti ja ükskõiksuse taga ei seisagi just see palju sajandeid kestnud vastastikune mõistmatus? Sellepärast oleks ehk üheks vahendiks kuulutuse töö parandamiseks ja õnnistusrikaste tagajärgede nägemis-

seks meie rahva, kelle hulgas me töötame, olemuse ja hingeelu tundma õppimine, mis kätkeb eneses nii paljude sajandite pikkuse arenemise ja kujunemise, ning mis sageli alateadlikult on mõjutanud ja mõjutas inimeste suhtumist ja hoiakut tänapäeval.

Lp. Forseliuse Sõnumite toimetuse kolleegium!

Mind on rõõmustanud mu 1972. aastal kaitstud magistritöö kokkuvõtte tegemise fakt. Leian, et kokkuvõtte, mille on teinud Evi Laido, on ülevaatlik. Kuid ma ei jäänud seisma sinna aega, kui magistritöö oli valmis ja kaitstud. Olen jätkanud uurimist ja praegu on mul suur võimalus neid tulemusi jagada noorele põlvkonnale, Tartu Teoloogia Akadeemia üliõpilastele. Kuid märkimisväärne on see, et ma ei ole pidanud midagi tagasi võtma või ümber hindama sellest, mida väitsin 1972. Ainult sügavamale olen tohtinud tungida ja leida, et see usundiliselt seni läbi uurimata ala sisaldab tõesti võtme eesti rahva hingeelu, mõtlemise viisi, ellusuhtumise, põhiväärtuste mõistmiseks. Aga koguni meie ajaloo mõistmise võti peaks asuma seal, meie vaimses vanavaras. Ajaloo-lased, kes ei ole meie pärimustikku süvenenud, on teinud vea, mis oleks siiski veel parandatav. Kuid näen suurt probleemi. Just usundilise materjali mõistmine ja avardamine tooks selgust, kuid see ei ole nii

lihtne. Enamiku meie teadlaste kasvatus koolis on olnud ateistlik ja see takistab eelarvamustevabalt neisse materjalidesse süvenemast.

Kuid mõnegi seisukoha ütleksin täna selgemini. Ka valemi sõnastaksin pisut ümber, võrreldes Maarja austust mujal ja meil:

Maarja = Püha Jumalaema, Taeva Kuninganna.

Maarja = Ema – Maaema, Jumal.

See tähendab, et olen jõudnud sinna, kus on selgunud, et Maarja on olnud üks Jumala nimedest. Jumalal on olnud palju nimesid, aga üks nendest on olnud Maarja. Aga see tähendab, et eestlased on arvestanud ühe Jumalaga, kellel nagu heal lapsel on palju nimesid. Aga see hea laps ei tähendanud last tänapäeva mõistes, allutatut, eestkoste alust. Vanasõna on sündinud erineva, meie esivanemate mõtlemise põhjal. Mida see tähendab, seda tulebki nüüd uurida.

15. jaan. 1996

Eenok Haamer

B. G. FORSELIUSE SELTSIS

MADIS LINNAMÄGI

tegevesimees

ESIMENE LÄBINISTI EESTIKEELNE RAAMAT ÜLEVAADE WASTSE TESTAMENDI PÄEVADE KORRALDAMISEST

*Kiri algab kirikust,
rahvas algab raamatust,
raamat ripub tegijast.*
Hando Runnel

B. G. Forseliuse Seltsi algatusel ja kandval osalusel toimusid eelmisel aastal Wastse Testamendi päevad, kultuurisündmus, mille mõtte idanes 1986. aastal ja kulmineerus 26.–27. aprillil 1996 Tartus ja Kambjas. Mõtte tuum seisnes selles, et meie sajanditevanune kultuurilugu tuleb tuua arhiividest ja tarkadest raamatutest rahva ette, et rahvas tunneks oma kultuuri ja tema sünnilugu. Elutervel kultuurikeskkonnal, milles nii täiskasvanu kui ka alles kodanikuks küpsev noor elab ja mille juuri ta tunneb, on oluline sotsialiseeriv jõud.

Wastse Testamendi saamise lugu on üks meie kultuuriloo tähtsündmusi. Nimelt ilmus 1686. aastal Riias Piibli evangeelne osa *Meije Issanda JEsusse Kristusse Wastse Testament* ehk lihtsalt *Wastne Testament*. Kirjandusteadlased ütlevad, et tegemist on "esimese läbini eestikeelse teosega" Nad peavad Kambja pastorit Andreas Verginiust (või: Virginius, Virgin, Vergin) tõenäoliselt tõlkijaks ja tõlke viimistlejateks tema poega Adrian Verginiust, Marcus Schützi, Laurentius Mollerit ja Johann N. Hardungit. Ettevõtmise taga seisis Liivimaa kindralsuperintendent Johann

Fischer, kirikuasjade kuraator, keda on nimetatud ka Liivimaa uueks apostliks.

Nõukogude režiimi lagunemine võimaldas oma ajaloo taas ausse tõsta. Õpetajate kongressi, loomeliitude pleenumi, fosforiidisõja ja muinsuskaitse liikumise kõrval oli oma osa täita ka vanade rahvakoolide liikumisel. Kambja kiriku lähedusse püstitas vanimate kutseliste koolmeistritega alustanud koolide ühendus – "12 Kooli Klubi", B. G. Forseliuse Seltsi eelkäija – 14. juunil 1987. aastal Eesti Rahvakooli Memoriaali. Soovides põlistada eesti õpetajaskonna võrdkuju, Kambja kõstri ja koolmeistri Ignatsi Jaagu ja tema kuulsa õpetaja B. G. Forseliuse mälestust, asetas "12 Kooli Klubi" neile kultuurloolised mälestuskivid Kambja kiriku aeda. Koolivõrgu loomine XVII sajandi lõpus oli ajendatud soovist anda lihtrahvale võimalus ise pühakirja lugeda ja sel moel teda eetilisel mõjutada. Piibli tõlkimise ja muu vaimuliku kirjanduse väljaandmisega pandi ühtlasi alus eesti kirjakeelele. Seepärast asetas "12 Kooli Klubi" 14. juunil 1987. aastal mälestusmärgid ka Andreas Verginiusele ja Albrecht Sutorile

(Wastse Testamendi 2. trüki ühele väljaandjale). Kambjas sündinud ja Põhjasõjas märtrina hukkunud Otepää pastorile Adrian Verginiusele jäi tookord mälestuskivi panemata, sest ei oldud kindlad, kuhu ta on maetud.

1987. aasta kevadel esinesid Kambjas sealse raamatukogu juhataja Vaiki Agarmaa kutsel loengusarjaga "17. sajandi vaimuelu Lõuna-Eestis" Jaak Peebo, Valve-Liivi Kingisepp, Peeter Olesk ja Aivo Lõhmus. Sel moel tähistati Wastse Testamendi 300. juubelit tema sünnikohas. Samal ajal tähistati aastapäeva suure, kuid kinnise kirikuloolise üritusena Puhjas. Rohkem polnud tollal võimalik teha. Tegijatel tuli niigi kogu aeg balansseerida lubatu ja keelatu piirimail.

30. septembril 1994. aastal esitasin Kambja Vallavalitsusele ja volikogu kultuurikomisjonile märgukirja Kambja valla ajaloolise ainese kohta, soovitades tähistada Wastse Testamendi esmailmumise järgmist 310ndat juubeliaastapäeva juba üle-eestiliselt, kuna 1986 aastal ei saanud juubelit pidada. Ka varem ei ole Wastse Testamendi aastapäeva üldrahaliku üritusena tähistatud, ei kirikuloolise ega kirjakeele tähtpäevana. Nüüd pidasid korraldajad silmas peamiselt viimast aspekti.

Wastse Testamendi ilmumine oli omamoodi kultuuriküpsuse tähis. Vähestel Euroopa rahvastel oli omakeelne pühakiri enne eestlasi: näiteks Inglismaal (John Wycliffe, Nicholas Herefordist, John Purvey jt. 1384), Tšehhimaal (Jan Hus jt. 1415) Saksamaal (Martin Luther, 1522), Rootsis (Olaus Petri jt. Uus Testament, 1526; nn. Gustav Vasa Piibel, 1541) Soomes (Mikael Agriola, 1548) jne. Nüüdseks on Piiblit või selle osi tõlgitud 2123 keelde. Ta on enimtõlgitud raamat. Wastse Testamendi ammuse tõlkimise fakt seab meid võrdsena suurte kõrvale.

Kambja Vallavalitsus (vallavanem Ivar Tedrema) ja B. G. Forse-

liuse Selts (tegevesimees Madis Linnamägi) kutsusid kaaskorraldajaks Tartu Ülikooli usuteaduskonna (esindaja dotsent Peeter Roosimaa). Korraldustoimkond kujunes 41-liikmeliseks, selles oli avaliku elu tegelasi õppeasutustest, UNESCO Eesti Rahvuslikust Komiteest, Kultuuriministeeriumist, luterlikust kirikust, teadlasi, ajakirjanikke, restaureatoreid, Kambja valla aktiviste jne. Teadlaste potentsiaali kaasamiseks kutsusime toimkonda esindajaid samasse kultuuriruumi kuuluvatest riikidest nagu Läti, Rootsi, Saksamaa ja Soome.

Wastse Testamendi päevade patrooniks palusime Eesti Vabariigi presidendi Lennart Mere ja EELK peapiiskopi Jaan Kiiviti. Viimane andis oma nõusoleku. EELK esindajaks aastapäevaürituste toimkonnas oli assessor praost Tiit Salumäe.

Teadustööde konkurss ja konverents

Toimkond otsustas korraldada teadustööde konkursi, mille jaoks Tartu Ülikooli rektor Peeter Tulviste soostus Tartu Ülikooli nimel välja panema uurimisstipendiumid välisriikidesse ja rahalised auhinnad. Kahjuks esitati konkursile ainult üks töö: Karl Kello "*Wastne Testament: vana ja uue aja piirtähis?*", publitsistlik kirjutis rahvauskumustest ja Kaali meteoriidist. Olematuks jäi usuteaduslike õppeasutuste õpilaste ja õppejõudude osavõtt, küllap neile omase teoloogilise suunitluse tõttu. Seevastu näitas aktiivsust üles Kambja kool. Direktor Enn Liba ettepanekul toimus kirikulooline õpilaskonverents. Seitse Kambja ja Nõo kooli õpilast (Kadri Kaldma, Anne-Liis Kalpus, Paavo ja Priit Kiuru, Valmar Kuristik, Mairit Paidra, Eva Unt) esitasid kokku neli uurimust, mille tekstid anti žüriile hindamiseks. Žürii liikmed Endel Laul, Madis Linnamägi, Pertti Pyhtilä ja

Peeter Roosimaa olid tulemustega rahul ning suunasid õpilaste K. Kaldma ja A.-L. Kalpuse tööd põhikonverentsile "Wastne Testament 1686" esitamiseks. Õpilaste ettekannete lühikokkuvõtted ilmusid põhikonverentsi ajaks kooli väljaandes "*Tootsi Taskud. Kambja Ignatsi Jaagu Kooli sõnailu ja pildivara kogumik. Esimene aruanne.*"

Toimkond lähetas konverentsi põhiettekanaja, emeriitprofessor Sulev Vahtre kaheks ja pooleks nädalaks Stockholmi Kuninglikku Arhiivi, uurimaks XVII sajandi lõpu Eesti- ja Liivimaa kohta käivat arhiiviat. Konverents algas 26. aprillil 1996 Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi rõdusaalis ja jätkus 27. aprillil Kambja Vallavalitsuse saalis. Teaduskonverentsi "Wastne Testament 1686" ettekanded on avaldatud B. G. Forseliuse Seltsi toimetistes nr 2, 1996, mida pärast seltsi toimetaja Evi Laido tööesiirdumist Paldiskisse toimetab endine ajalehe "*Eesti Kirik*" ajakirjanik Edakai Simmermann.

Konverentsi väga heaks tulemiks oli uute ajaloo faktide tutvustamine avalikkusele. Uudsed ja leidude rikkad olid Liivi Aarma, Ilje Piiri, emeriitprofessor Aleksander Loidi (Rootsi), dr. Toomas Pauli ja emeriitprofessor Sulev Vahtre uurimused. A. Loit on oma "*Kleios*" avaldatud artikliga algatanud Eesti ajaloolaste hulgas diskussiooni pärisorjuse kaotamise üle Rootsi ajal, meie kogumiku artiklis ta vaid osutab seni vähe käsitletud seostele. L. Aarma ettekanne heidab valgust B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari (1684-1688) majanduslikule küljele. Ilje Piir näitab oma töös "Ignatsi Jaak ja tema järeltulijad", et Villem Reimanil oli õigus, kui ta väitis, et paljud tuntud aadlisuguvõsad põlvnevad eestlastest, sealhulgas ka eesti õpetajaskonna võrdkujust Ignatsi Jaagust. Dr. T. Paul resü-

meerib veelkordselt, et Wastset Testamenti on ajavahemikul 1686 – 1905 ilmunud 20 trükki. Kui arvestada ka 1926. aasta setukeelset väljaannet, siis on ilmunud kokku 21 trükki. S. Vahtre artikkel "Wastse Testamendi ilmumisaaja kiriklik-kultuuriline miljö" on faktitäpne ja huvitavate leidudega, sobides suurepäraselt ka õppevahendiks. S. Vahtre teine artikkel "*Adrian Verginius. Hingekarjane, eesti kirjakeele arendaja, Põhjasõja märter*" ilmus eraldi tähtpäeva brošüürina. See on samuti ajaloo teaduse viimane sõna antud teema kohta. Kuna brošüüri kõik eksemplarid olid välja jagatud, sh. EELK Otepää ja Puhja kogudusele, kus Adrian Verginius teenis, siis on ta kogumikus uuesti avaldatud.

Millegipärast ei ole Eesti Rahvusraamatukogu konverentsi "*Church and Written Word in the Baltic Sea Region in the 17th Century*" ja Eesti Piibliseltsi teoloogilise konverentsi umbes sama perioodi käsitlevaid materjale veel avaldatud.

Konverentsi üheks väljundiks oli tõdemus, et eestlaste suhtumine usundisse, nende religioosne teadvus XVII sajandil ja hiljemgi on vähetuntud ja vajab edasist uurimist. B. G. Forseliuse Selts on algatanud seepärast konverentsi "Rahvausund ja ristiusk" korraldamise, mille algatustoimkonnas on prof. Enn Ernits, folklorist Mare Kõiva, Madis Linnamägi ja prof. Helmut Piirimäe.

"Kiri algab kirikust..."

Wastse Testamendi teise päeva kaalukad üritused toimusid Kambjas. Viimastest sõjast saadik varemetes seisnud kirikut taastatakse pühakojana; möödas on ajad, mil kirik kavatseti ümber ehitada muuks otstarbeks. Lisaks jumalateenistustele hakatakse siin taas viljelda muusikat ja laulu. Juba 1994. aasta septembris tähistati eesti laulukultuuri ja Kambja laulukoori

200. aastapäeva ning kontrabassikunstniku Ludvig Juhti 100. sünniaastapäeva. Selleks ajaks valmis kirikus koorirõdu, mis sobib kontsertide andmiseks. Nüüdki algas päev Kambja segakoori, Juhan Simmi nimelise meeskoori ja Kambja kooli tütarlasteansambli kontserdiga.

Pidulik jumalateenistus algas protsessiooniga, kirikusse toodi Wastse Testamendi eksemplar, mis otepäälase Koorti perekonna pärimuse järgi kuulus Adrian Verginiusele endale. Jumalateenistusel teenis juubelpäevade patroon, EELK peapiiskop Jaan Kiivit, teoloogiaüliõpilane Tarvi Tigane ja Kanepi kirikuõpetaja Jüri Pallo, kes pidas liturgia lõunaeesti murdes Franz Witte enam kui 400 aastat vana käsikirja järgi. Kirjakohti Wastsest Testamendist luges Peeter Roosimaa, jutlustas Jaan Kiivit. Jumalateenistuse muusikalist osa täitsid Tartu Poistekoor Undel Koka juhatusel ja EELK Tartu Pauluse koguduse pasunakoor Kalev Laanesaare juhatusel, elektriorelil saatis Kaie Pallo. Osalejad võisid lõunaeesti murdes kaasa laulda laululehelt, mille tekstid oli valinud Eesti Piibliseltsi esimees, EELK assessor ja liturgilise komisjoni esimees Tiit Salumäe.

Pärast jumalateenistust avati Wastse Testamendi mälestusplaat kiriku ristlöövis altarist paremal pool. Katte langetasid *ambassadör* Eric Virgin, Madis Linnamägi, Peeter Roosimaa ja Ivar Tedrema. Plaat kujutab endast esimese Wastse Testamendi tiitellehte. Sõnavõtsid Eric Virgin Rootsist (tõlkis Helmut Piirimäe) ja Eesti Piibliseltsi esimees Tiit Salumäe, plaadi pühitses sisse EELK peapiiskop Jaan Kiivit, laulis Tartu Poistekoor Lennart Jõela juhatusel. Kirikus viibis sel päeval umbes 1200 inimest.

Adrian Verginiuse järeltulijaid me kahjuks ei tea. Äke Virgini genealoogilisest tabelist (1975) on

näha, et osa neist jäi Baltikumi, osa siirdus Venemaale. Tänu Helmut Piirimäe kontaktidele saatsime kutse Virginite suguvõsa Rootsi haru esindajatele, Andreas Verginiuse venna kapten Bernhard Virgini järeltulijatele. Bernhard Virgini poeg Bernhard oli samuti Rootsi armee ohvitser ja suundus Põhjasõja käigus Rootsi. Tema vappi (nr. 1848, sissekanne 12. juunist 1731) on võimalik näha Stockholmi rüütelkonna majas Riddarhusetis. Virginite Suguvõsa Ühendus (Virginska släktföreningen, Virgin Family Association) Rootsis on 270-liikmeline. Ühenduse president on *ambassadör* Eric Virgin, kes on töötanud Rootsi suursaadikuna mitmes riigis. Suguvõsa esindajad on olnud ja on ka praegu Rootsi riigiteenistuses (diplomaatilises korpus, parlamendis jne.). Tartu maavanem Jaan Õunapuu korraldas delegatsioonile maavalitsuses vastuvõtu. B. G. Forseliuse Selts lahendas Rootsi külaliste Kambja-päeva transpordimured ja sisustas H. Piirimäe ja üliõpilaste abiga kultuuriprogrammi Tartus ja Kambjas.

Vallamajas peetud jätkukonverentsi lõpus oli veel mitmeid sõnavõtte. Vallavanem I. Tedrema kinkis Kambja kogudusele nahkköites külalisteraamatu, milles on Kambja päevast osavõtjate nimed ja autogrammid eesotsas peapiiskop J. Kiiviti omaga. Piduliste hulgas olid Riigikogu aseesimees Arnold Rüütel, Riigikogu liikmed Ando Leps, Tõnis Lukas, Olev Toomet ja Andres Varik, 23 Virginite Suguvõsa Ühenduse esindajat Rootsist, Kambja valla koostööpartnerid Soomest. Vallavanem esitas ülevaate kiriku restaureerimise käigust ja rahamuredest. Kirikul on nüüd katus peal ja uus puidust lagi. Vaja on veel seinad krohvida, põrand panna, küte sisse tuua ja sisustus muretseda. Orel on juba olemas – pruugitud pilli kinkis Träslövsi sösarkogudus

Rootsist. Raha on seni tulnud riigieelarvest, kuid nüüd on vahe sisse tulnud. I. Tedrema väljendas valla-rahva ja iseenda kui kiriku taastamise eest võitleja pahameelt Muinsuskaitseameti peadirektori Jaan Tamme sõnade üle intervjuus „Maalehele” (04.04.96). Seal toodud informatsioon vastab tõele ainult ühes punktis: kiriku seinte vahel kasvas mõni aasta tagasi tõepoolest mets.

Väga ilusa ja põhjaliku näituse „XVII sajandi lõpu ja XVIII sajandi alguse vaimulik kirjandus” pani välja Eesti Kirjandusmuuseum oma näitusesaalis, mis ohutuse huvides oli avatud ainult ühel päeval. Avamisel kõnelesid Eesti Piibliseltsi peasekretär Jaan Bärenson ja Madis Linnamägi. Kambja koolis oli vaatamiseks väljas Kõrgema Usuteadusliku Seminari eestikeelsete piiblite kogu, Eesti ja Soome Piibliseltsi koostatud rändnäitus „Piibli ajalugu” ja väljapanekud teemal „Kambja Ignatsi Jaagu Kool 309-aastane”

Taiesed

Rahva harimise seisukohalt on peale tarkade raamatute oluline ka kultuuriloo kunstiline eksponeerimine. Milline taies sobiks esile tooma Wastset Testamenti kui kirjakeele mälestusmärki ja austama tegijaid: Johann Fischerit, Andreas ja Adrian Verginiust jt.?

Esialgu taheti paigutada kirikusse lihtne graniidist mälestustahvel ja arutati läbi mitu tekstivarianti. Kuna kirikus juba on kaks kultuuriloolist tahvlit, ei peetud seda lahendust otstarbekaks.

M. Linnamägi pakkus välja mõtte paigutada Kambja kirikusse Piibli tõlkijate Andreas ja Adrian Verginiuse pronksist täisskulptuurid, põhjendades oma ettepanekut sellega, et Euroopa kirikud on peale jumalateenistuse paikade ka nekeropolid ja sageli ka kultuuriloo

talletamise paigad. Näiteks Firenze kuulsas Santa Croce kirikus on suurmeeste Michelangelo, Dante, Machiavelli, Rossini jpt. marmorist nimetahvlite ja hauamonumentide kõrval üllataval kombel ka aatomipommi loomisega tegelenud tuumafüüsiku Enrico Fermi pronksist mälestusplaat. Nii on tehtud ka luterlikus Soomes, kus Helsingi peakirikus on Martin Lutheri, Philipp Melanchtoni ja soome kirjakeele looja Mikael Agricola täisskulptuurid. Turu toomkirikus on M. Agricola büst ja Helsingisse on 1930. aastail ehitatud Mikael Agricola nimeline kirik.

Kiriku sisekujundaja, arhitekt Liivi Ehmann soovitas paigutada pronksplaadi ristlöövi lõunapoolse ukse niši ülemisse ossa.

Lõpuks jäi peale idee, mille kirikus toimunud arutelu käigus ütlesid välja Evi Laido ja Pertti Pyhtilä: paigutada kirikusse Wastse Testamendi tiitellehte kujutav värispuidust plaat. Esialgu oli kavas paigutada plaadi alla eraldi plaat Verginiuste nimedega. Kuna EELK Kambja kogudus soovis tähistada kiriku taastamise 370. aastapäeva (kirik hävitati venelaste poolt 1558, taastati 1626) koguduse kõigi vaimulike nimesid kandva plaadi avamisega, loobuti Verginiuste nimedest. Mälestusplaadi tegemine jäi aga katki, sest kogudusel on vaja arhiivides veel palju uurimistööd teha – ei saa ju suvalisest daatumist alustada. Pealegi ulatub koguduse ajalugu XIV sajandisse. Küll aga otsustati Wastse Testamendi plaadi kaunistusdetailide kasuks. L. Ehmann arvutas välja kiriku mõõtmetega sobiva Wastse Testamendi plaadi suuruse ja tegi kaunistusdetailide joonised. Tartu Kunstikooli lõpetanu Andres Sapar lõi AS Tarmeko valmistatud spetsiaalse konstruktsiooniga plaadile teksti, tegi reljeefse kaunistuse ja lisadetailid (225 x 150 cm, ülemi-

ne kaunistus 46,5 x 144,5 cm, alumine kaunistus 30 x 90 cm).

EELK Konsistooriumi kunstinõukogu esinaine Eva Jänes pani ette katta Kambja kiriku seinad krohvimise käigus freskodega. Kultuur ja ajalugu kajastuksid seintel kõrvuti usutemaatikaga.

Rektor Peeter Tulviste ettepanekul asutasid peakorraldajad mälestusmedali *Wastne Testament 1686*, mille kujundas kunstnik Endla Tuutma. Medali külgedel sooviti kajastada usuelu aastal 1686. Arhiividokumente uurinud inimestele – neid on tänapäeval palju ka õpetajate ja õpilaste hulgas – torkab silma kirikukatsujate pidev rahulolematuse eestlaste “ebausukummar-damise” pärast. Inimesed täitsid vaatamata ligi 500-aastasele ristiusutraditsioonile vanu maausu kombeid hiites, pühade puude või kivide juures. Paganlust hävitati usinalt, seepärast on vähe teada, milline oli rahvausundi ja ristiusu kommete täitmise vahekord. Uud-selt käsitleb seda teemat prof. Eenok Haamer oma magistritöös “Eesti rahvatraditsioonis esineva paastu-maarjapäeva tähistamise usuline taust ja tähendus” (1972, vt. uurimuse kokkuvõtet käesolevas numbris). Medali kavand ja statuut läbisid pika kooskõlastuse tee. Lõpuks jäi medali esiküljele ristiga raamat ja tagaküljele Põlvast pärit rõngasrist (päikese ja inimese kujutis).

Pärast pikka veenmist soostus Eesti Post 1997. aastal välja andma postmargi, millel on Wastse Testament kui kirjakeele mälestusmärk.

Aktuaalseks muutus Adrian Verginiusele mälestuskivi püstita-mine. Baltisakslaste kultuuriselts Carl-Schirren-Gesellschaft Lüne-burgis osutas teatmeteosele “*Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918*” (1977), milles on andmeid Adrian Verginiuse matmispaiga kohta. S. Vahtre kontrollis vanu do-

kumente, mis samuti kinnitavad, et Adrian Verginius on maetud Kambja kirikusse ning kirjutas tähtpäeva-artikli. Sestap otsustati kultuuri-looline kivi paigutada tema isa hauakivi kõrvale kalmistupühal, 23. juunil 1996. Kivil on Adrian Vergi-niuse autograaf ja tekst “1663–1706. Eesti kirjasõna arendaja, Wastse Testamendi toimetaja, Põhjasõja märter”. Avamisel kõnelesid valla-vanem Ivar Tedrema ja Madis Linnamägi, kivi pühitses sisse kogu-duse hooldajaõpetaja Jüri Stepanov, laulis Kambja segakoor. Õpilane Kristiina Tiideberg esitas Mats Traadi luuletuse “Adrian Verginius 1706”.

Ei puudunud ka ebameeldivused. 1995. aasta suvel röövisid kaks Võru kurikaela osa pronkstähti Eesti Rahvakooli Memoriaali kivist aabit-sa tahkudelt. Tänu Võru Muinsus-kaitseameti töötajatele saadi enamik rikutud pronksi kätte. Memoriaali autor, skulptor Endel Taniloo suutis tekstid (vt. *Forseliuse Sõnumid* nr. 1) taastada.

Raskused kirjutava pressiga

Korraldajad saatsid pressiteate infoagentuuridele ja suurematele ajalehtedele. Oletasime, et lähima ajalehe “*Postimees*” uudistetoimetus leiab oma veergudel ruumi nii kaalu-kale kultuurisündmusele, sest aja-kirjanikud on aktiivsed keeleka-sutajad. Eesti kirjakeele algperiood pidanuks neid seepärast eriti hu-vitama, seda enam, et Rootsist tulid kohale eesti kirjakeele loojate suguvõsa 23 esindajat. Toimkonna esimees M. Linnamägi helistas uudistetoimetusse ja kutsus kavan-datud üritusi kajastama. Kuid kahjuks ei ilmunud uudiseid Wastse Testamendi päevade kohta vanas heas “*Postimehes*”. Alles 4. juulil 1996 avaldati rubriigis “*Olnust olevale*” (toimetaja Ene Puusemp) H. Räime ja S. Vahtre artiklid ja

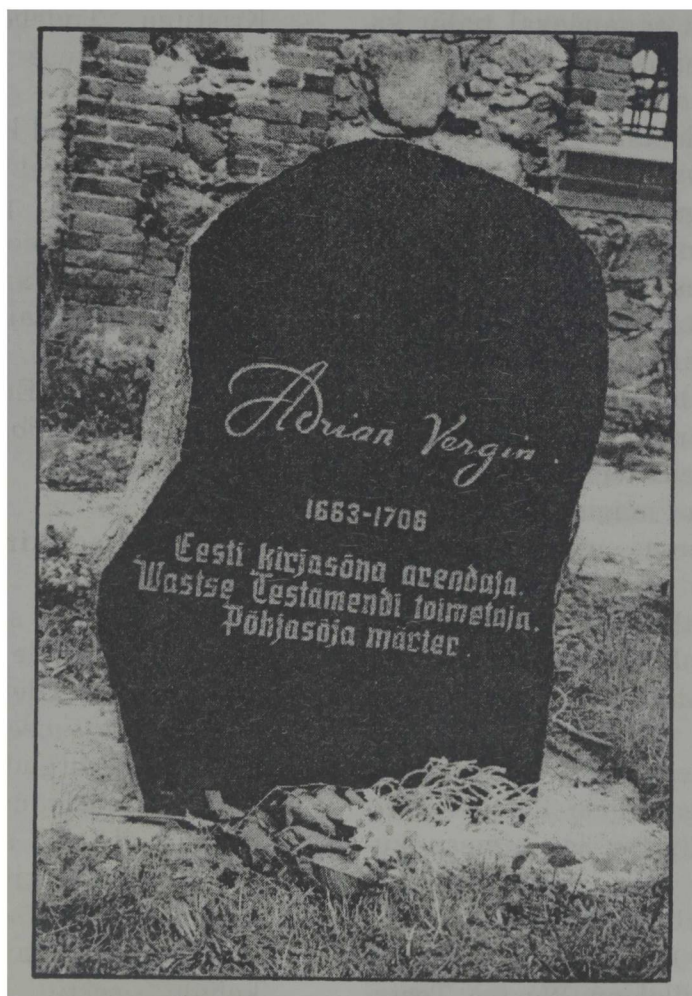
kaks fotot. Teised suured päevalehed ei edastanud üldse mingisugust informatsiooni.

Eesti Fondide Keskus on koostanud oma liikmetele soovitusel ajakirjandusega töötamiseks. Me ei teadnud neid soovitusi arvestada, seepärast jäi kultuurisündmus ajalehtedes adekvaatselt valgustamata.

ETV ja Tartu Pereraadio soovust tahtsid ja oskasid Wastset Testamenti kui kirjakeele mälestusmärki ja Wastse Testamendi päevi

kui kultuurisündmust kajastada. ETV toimetaja Aivi Parijõgi pani oma kultuurisündmust kajastavas saates motoks võetud "Kiri algab kirikust, rahvas algab raamatust, raamat ripub tegijast" sõnas ja pildis kõlama.

Ka ajaloo tähtsündmuste tähistamine on osa kultuuriloost, seepärast on need read tuleviku tarbeks tallele pandud. Ajaloo ees on kõik väljandad võrdsed, sest alles jäävad neist ainult loetud eksemplarid.

Adrian Verginiuse kalmukivi. Avatud 23. juunil 1996. a.

MILLEST ALUSTADA KOOLI VANUSE ARVESTAMIST?

Hariduspüramiidi tipuks on kõrgkool ja aluseks rahvakool (põhikool).

Ilma aluseta ei ole võimalik püramiidi tippu ehitada. Rahvakool on aluseks kogu eesti kultuurile. Oleme tänuvõlgelased rahvakooli enam kui kolmesaja-aastase ajaloo ees. Sest ainult haritud väikerahvana suutsime me end ühiskondlikult teostada ja poliitiliselt kaks korda iseseisvaks võidelda.

B. G. Forseliuse Selts on kutsunud seda käibetõde aeg-ajalt oma ühiskonna liikmetele meelde tuleutama. Seltsi programm ärgitab teadlasi ja kodu-uurijaid haridus- ja kultuurilugu hoolsalt uurima, et iga paikkond oma minevikku tundes ja oma juurtele tuginedes saaks paremini olevikku ja tulevikku kujundada. Sest kultuuripärandil on isiksuse ja rahvuse kasvatamisel suur mõjujõud. Ta tiivustas meid teisel ärkamisajal (1985-1991) ja ta aitab meil üha ägenevas rahvuste konkurentsipüsima jääda, õpetades meid teistelt innukalt õppima, kuid pärsib assimilatsiooniprotsessi ning kultuurilist tasalülitamist, mis ähvardab eelkõige väikerahvaid.

Hariduse ajalugu on üks väärikamaid peatükke eesti rahva ajaloos. Enamikul nüüdisrahvastest ei ole nii kauaaegset ja katkematut rahvakooli ajalugu kõrvale panna. Haridusloos on aga rida probleeme, mis vajaksid ühtset lähenemist. Üheks praktiliseks küsimuseks on kooli aastapäeva tähistamine. Kroonika pidamist alustati koolides juba XIX sajandil (1). Tsaari- ja nõukogude võim andsid ideoloogilistest huvidest lähtudes sageli vildakaid soovi-

tusi kroonika pidamiseks. Ebasoositingus olid Rootsi aeg ja luterlik kirik. Ka on aegade jooksul välja antud mitmesuguseid haridust ja koolide tegevust reguleerivaid seadusandlikke akte, mis võivad saada lähtepunktiks kooli kroonika pidamisel ja järelkult ka kooli vanuse arvestamisel. Eriti kurioosumina tunduvad need juhud, kus kooli aastapäeva tähistatakse kooli uue maja valmimisaasta järgi, kuigi õpilased ja õpetajad on samad. On teada isegi selline juhtum, kus kohalik juhtkond andis uue koolimaja ehitamise loa tingimusel, et kool hakkab kandma uut nime, ignoreerides täielikult pideva koolihariduse andmise traditsiooni. Nii toimis Kostivere sovhoos kuulsa Forseliuse-aegse Jõelähtme kooliga, ehitades kahe kilomeetri kaugusele uue koolimaja, kus koolikollektiiv pidi tööle hakkama uue nime all (2).

Aasta- ja tähtpäevade tähistamine on kasvatustöö lahutamatu osa. Seepärast tuleks seltsil ja kooliajaloolastel vastu võtta ühine seisukoht selles küsimuses ja pakkuda omapoolseid meetodilisi soovitusi.

1996./97. õppeaastal saavad B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari (1684-1686) esimese lennu kasvandikega alustanud koolid **310-aastaseks**. Neid koole oli alguses 11 (B. G. Forseliuse kiri 28. juunist 1687 piiskop J. H. Gerthile, Eesti Ajaloo Arhiiv, f. 1187, nim. 2, s. 372). Haridusloolased peavad kutseliste koolmeistrite hariduspõllule ilmumist murranguliseks sündmuseks. Seepärast ongi **1686. aasta** võetud

rahvakoolide võrgu rajamise algusaastaks (3). Eesti- ja Liivimaa kubermangudes oma hariduspoliitikat teostades pidas Rootsi riik ka põlisrahvaste huve silmas. Selle kohta on olemas küllaldaselt dokumente (4). See tõdemus leidis laialdast kajastust 1986./87 õppeaastast alanud rahvakoolide liikumises oma tõese ajaloo eest. Mitteformaalne vanade koolide ühendus – *12 Kooli Klubi* – avas Kambjas 14. juunil 1987 Eesti Rahvakooli Memoriaali ja Kavandus Pangodi järve lähedal mälestuskivi Ignatsi Jaagule, eesti õpetajaskonna võrdkujule (5).

Koolihariduse väarikast ajaloost on saanud meie rahvuslik uhkus. Meiega ühises luterlikus kultuuriruumis olevate rahvaste – norralaste ja rootslaste – juures on lihtrahvale hariduse andmine toimunud küllaltki sarnaselt. Tänu oma riiklusele on neil rahvakooli algusaastat võimalik arvestada vastavast seadusandlikust aktist lähtudes. Norra võtab aluseks 1739. aasta haridusakti, seepärast tähistati seal 1989. aastal rahvakooli 250. juubelit konverentsiga *The History of Elementary School Teaching and Curriculum* (6). Rootsis loetakse rahvakooli alguseks 1842. aastat, enne seda oli tegemist rahvaharidusega, mida anti erinevates vormides, sh. ka koduõpetusena (7).

Paljud meie maakoolid, linnakoolidest rääkimata, peavad ennast vanemaks ja seda õigusega. Koolide tegeliku vanuse kindlakstegemiseks on arhiividest võimalik leida üksikuid dokumente või vastavaid sissekandeid kirikute meetrikaraamatutes, sest juba enne koolmeistriameti tekkimist oli köstritel kohustus lastele lugemist õpetada. Koolmeistri mainimine on üsna kindel märk tõsise õppetöö kohta. Lünklikuks jääb aga koolide järjepidevuse kajastamine. Juhuslikele arhiivileidudele ülesehitatud aastapäevade tähistamine ei ole eriti soliidne.

Maal oli nii kihelkonna-, mõisa- kui külakoole, kõigil neil koolidel ei saanud olla järjepidevat tegevust meie päevadeni välja. Ometi on selge, et konkreetse kooli aastapäeva pidamine on tihti kokkuleppeline asi. Selliseid koole nagu Gustav Adolfi Gümnaasium on vähe, mis saavad oma mitme sajandi vanuse asutamisüriku ette näidata. Selles linnakoolis toimus kuni Eesti riikluse tekkimiseni muukeelne õppetöö.

Ajalooõhin on suur. Valitseb ajalofaktide mitmeti tõlgendamine. Mõni kool loodab ajaloolaste peale, teine küsib neilt nõu, kolmas uurib ise arhiiviürikuid ja toimib oma äranägemise järgi. Kindlasti tuleks kooli kroonikutel hoida lahus mõisted “kooli asutamine (vanus)”, “hariduselu algus külas, alevis, linnas...” ja “koolihariduse järjepidevuse hoidmine” Selts tahab pärast koolipraktikute väitlust Põltsamaal nõu küsida kooliajaloolastelt ja seejärel vastavad metoodilised soovitusel trükisõnas avaldada.

B. G. Forseliuse poolt mainitud koolidest töötavad **Kambja, Kolga-Jaani, Laiuse, Nõo, Otepää, Puhja, Põltsamaa, Rõngu ja Sangaste** kool vaatamata lühematele või pikematele pausidele praegugi.

Pilistveres ei ole praegu oma kooli. Selle piirkonna lapsed käivad Kirivere koolis. Võib-olla suureneb Pilistveres kunagi elanike arv ja kool pannakse uuesti käima. Seni aga on vaja koolihariduse ajaloolise järjepidevuse hoidjat nii füüsilises kui vaimses mõttes. 1987. aastal täitis seda rolli Kirivere kool (dir. Heinrich Jürna), mis tähistas oma 150. aastapäeva ja pidas meele ka naabrite ajalugu, paigutades Pilistvere koolimaja ette rahvahariduse andmise alguse (1686) mälestuskivi ning osales *11 Kooli Klubi* töös.

Pärast **Padise** kooli liitumist sai sellest mitteformaalsest ühendusest **12 Kooli Klubi** (09.04.1987 – 22.02.1989). Paremat nimetust ei leitud. Tol ajal oli väiksema ühingu tähistusena käibel “klubi”. Nimetus “selts” oli põlu all ja isegi Eesti Muinsuskaitse Selts oli veel asutamata, kohapeal tegutsesid muinsuskaitseklubid. B. G. Forseliuse nime kandva seltsi asutamise mõte tuli hiljem (8).

Tartus on 16.–17. sajandist alates olnud mitmesuguseid eesti koole. B. G. Forseliuse kirjast 28. juunil 1687 piiskop J. Gerthile nähtub, et tema seminari koolitusega oli Tartus lapsi õpetamas üks koolmeister. Prof. L. Andreseni andmeil oli Tartu-Maarja kihelkonnas järgmisel talvel (1687/88) kolm eesti kooli: “üks kool Tähtveres ja kaks linnas” (9). J. Naber annab teavet 16. sajandi lõpus ja 17. sajandi alguses Jaani kiriku koguduse juurde kuuluva eesti kooli kohta (10). 1987. aastal oli rahvakooli järjepidevuse hoidjaks Jaani kiriku kõrval asuv A. H. Tammsaare nim. Tartu I Keskkool (dir. Laine Raudsepp), mis osales 12 Kooli Klubi töös. Praegu kannab kool **Hugo Treffneri Gümnaasiumi** (dir. Helmer Jõgi) nime. H. Treffneri poeglaste-erakool asutati 1883. a. ja ta asus teispool Emajõge. 1919. aastal kolis kool Jaani kiriku kõrvale, liites endaga samas kohas töötanud tsaariaegse 1804. aastal asutatud Aleksandri gümnaasiumi. Pärast viimast sõda pidas kool oma aastapäeva toetudes dots. Allan Liimi käsitlusele. 1990. aastast on koolis ainult gümnaasiumiklassid. Praegu käib aastapäevade tähistamine H. Treffneri Gümnaasiumi asutamise järgi. Kes peaks Tartus rahvakooli järjepidevust hoidma? Kuidas jääb gümnaasiumihariduse algusega Tartus

Me teame, milline segadus valit-
ses koolide aastapäevade pidamises

enne prof. L. Andreseni eestikeelse monograafia ilmumist (11). Näiteks Puhja Keskkoolil oli 1981. a. 145. aastapäev, 1986. a. aga 300. aastapäev (peeti 1987. a.). Jne.

Eesti rahvakool on võrsunud luterliku kiriku rüpest. Kirik, nõudes pühakirja iseseisva lugemise oskust, oli kuni riigist lahutamiseni ka koolihariduse järjepidevuse hoidja. Kirikul oli koolide kuraatori ja inspektori roll. Siin asub kõigi vanemate koolide ajaloo uurimise võti?

Kuulsast kaheteistkümnest sõsast on oma 310. aastapäeva juba pidanud **Sangaste Algkool**-Lasteaed (9. november 1996) ja **Kolga-Jaani Põhikool** (15. november 1996). Need olid väga ilusad peod. Oli liigutav näha päevakangelaste ja kohaliku rahva tunnustavat suhtumist oma esiisade töösse ja usku hariduse liikumapanevasse jõusse. Sangastes õnnistati sisse kooli lipp ja avati mälestuskivi, seal on vaimuse kandjaks kooli- juhataja Ruth Raudsepa kõrval ka EELK Sangaste Andrease koguduse õpetaja Ivo Pill. Kolga-Jaanis (dir. Peeter Sadam) õnnistati sisse kooli lipp ja avati juurdeehitusena ilus suur spordisaal (36 x 18 m), mis on ehituse kvaliteedi ja funktsionaalsuse poolest väga kõrgel tasemel. Alles see oli, kui me käisime Põhjamaades koolikomplekse kadestamas – nüüd on seesama tase meilgi igapäevaseks saamas! Kolga-Jaanis tulid kooli direktorile appi vallavalitsus ja volikogu, laenates Hoiupangalt 3 miljonit krooni ja juhtides mitmel moel ehituse lõpuleviimist, sh. Lions Clubi abiga. Ka Eesti vanim tegevpastor Heino Viks andis omapoolse panuse.

Oli tõeliselt kahju, et eakaaslasi kohal polnud. Seepärast soovitan kõigil koolidel kutsuda õed-vennad oma sünnipäevale ja ise mitte minemata jätta. Te saate juurde kustumatut jõudu ainuüksi ühtekuuluvustundest, kogemustest rääkimata! Selts tahab vahendada teie

osalust tähtpäevaüritustel, kui te sellest teada annate.

1997. a. kevadel tähistab selts rahvakooli 310. aastapäeva Harju-

maal, Tartus ja Kambjas, et austada rahvakoolide rajajaid ja kinnitada meid ühendavaid sidemeid.

KASUTATUD ALLIKAD

1. *Heino Mägi*. Juhiseid kooli kroonika pidamiseks. – Forseliuse Sõnumid nr. 1, 1995.
2. *V. Krumiõsi* kiri Madis Linnamäele 7. jaanuarist 1989.
3. 300 aastat pedagoogikaharidust Eestis. Konverentsi ettekanded. Vastutav toimetaja E. Laul. Tallinn, 1984.
4. *G. Wieselgren*. B. G. Forselius und die Grundlegung der estnischen Volksschule. Urkunden und Kommentar. – Vetenskapssocieten I Lund Årsbok 1942. Lund, 1943; *Lembit Andresen*. Eesti rahvakoolide seadused 18.–19. sajandil. 1966, 1988. *Lembit Andresen*. Kirjamees ja rahvavalgustaja B. G. Forselius. Tallinn, 1991; *Liivi Aarma*. Kindralsuperintendent Johann Fischer – Piibli väljaandmise organisator. – B. G. Forseliuse toimetised nr. 2, 1996.
5. *Madis Linnamägi*. B. G. Forseliuse Seltsi loomislugu. – Forseliuse Sõnumid nr. 1, 1995.
6. The History of Elementary School Teaching and Curriculum. 11th Session of the International Standing Conference for the History of Education. Oslo, 1989.
7. *Egil Johansson*. Folkundervisningen före folkskolan. – Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år 1842–1992. Huvudredaktör: Gunnar Richardson. Stockholm, 1992. Tõlge: *Egil Johansson*. Rootsi rahvaharidus enne rahvakooli. – Forseliuse Sõnumid nr. 2, 1996.
8. *Madis Linnamägi*. Meid kutsub kooliajalugu. – Nõukogude Õpetaja, 9.IV 1988; *Madis Linnamägi*. Forseliuse Selts. – Nõukogude Õpetaja, 7.I 1989.
9. *Lembit Andresen*. Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Tallinn, 1995. Lk. 53.
10. *Jaak Naber*. Koolid reformatsioonist Rootsi ainuvõimu kehtestamiseni Eestis (16. sajandi teine veerand – 17. sajandi esimene veerand). – Eesti kooli ajalugu. 1 köide. 13. sajandist 1860. aastateni. Tegevtoimetaja E. Laul. Tallinn, 1989; *Arno Niitme*. Noorus ja kooliaastad Treffoonias. California, 1983.
11. *Lembit Andresen*. Eesti kooli vanem ajalugu. Tallinn, 1985.

AHTO KAASIK

Maavalla Koja vardja

KEVADKOOL SAMMA HIIES

1996. aasta lehekuul toimus Lääne-Virumaal Mahu kihelkonnas VIII Samma kevadkool. Viru-Nigula kultuurirahva ja noortaaralaste klubi "Tõlet" seitsme aasta eest algatatud traditsiooni jätkas korraldajana seekord Taaralaste ja Maausuliste Maavalla Koda. Loengute üldteemaks oli traditsioon. Viimaste sisu määras ära kooli toimumispaik, muistne Tammealuse hiis Samma külas oma hiiepuude, ohvrikivi ja -allikatega, ümber meeliülendav loodus Pada jõe ürgoru ja tajutava hiieväega.

Esimesel laagripäeval peeti talguid. Laoti uuesti üles kes-teab-mitmendat korda lõhutud kiviaed, ehitati uus kiik, tasandati sõorjas tantsuplats, korrastati hiiealust, allikaid ja laagriaset. Hilisõhtul seisid talgulised kätest kinni hoides ümber kunagise hiietamme kännult tõusva puu, mis on ka juba küllalt eakas, ja

laulsid “metsadest, mis on pilve pojad ja männikutest, mis on mere tütreid” ja suurest tammest. Kevadkool oli avatud.

Laupäevase loengusarja avas allakirjutanu, kes kõneles kevadkooli asupaigast, Samma hiiest ja suvistepühadest. Jutuks tuli mõju, mida avaldavad hiiepaigad kultuurilise järjepidevusega inimestele, vallandades neis agressiivse käitumise.

Enn Kasak Võro Instituudist kõneles teadusliku mõtlemise ummikust ja maailmanägemuste paljususest. Tartu Ülikooli magistrant Anzori Barkalaja käsitles traditsiooni tähtsust killakundadele.

Kristi Salve Tartu Kirjandusmuuseumist arutles traditsiooni kui sellise olemusest ja väärtusest. Mare Kõiva, samuti Kirjandusmuuseumist, kõneles loitsutraditsiooni püsimisest.

Tartu Ülikooli folkloristikaüliõpilane Madis Arukask rääkis müstikutest ja romantikutest traditsiooni kandjatena ning Art Leete Eesti Rahva Muuseumist Handimaa reisimuljetest.

Päeva viimane esineja, EELK Jõhvi koguduse õpetaja Peeter Kaldur otsis vastuseid küsimusele, millised traditsioonid toidavad rahvuslust paljuusulises Eestis.

Päev möödus lõkke ümber ettekandeid kuulates, arutledes ja vaieldes kiiresti. Õhtu saabudes võeti välja lõõtspillid ning kõlama hakkasid vanad tantsulood ja rahvalaulud.

Pühapäeval arutas Maavalla Koja rahvas päevaküsimusi. Tarvis on taas käivitada ajakiri “Hiis”, et teadvustada eestlastele esivanemate omakultuuri ja eluhoiakuid; vaja on jätkata 18 aastat ilmunud “Sirvilaudade” väljaandmist ning laiendada seda tähtsamatuks. Eesti Vabariigi ajal tehti ära tohutu töö kõigile langenud eesti kangelastele Tallinna Sõjamäele mälestushiie rajamiseks. Nõukogude ajal hiis hävitati. Isegi puud lükati kokku. Nüüd plaanitavat sinna ristilaadse monumendi püstitamist. Ristisümbol muistsel Jüriöö ülestõusu lahinguväljal ja hiiepaigas mõnitab aga langenud esivanemate mälestust ja eesti vabadusaadet. Langenud kangelased väärivad lugupidamist.

Kevadkooli lõpetas matk Padaoru mõisavaremete, kahe linnamäe, põlis-männi, karstioja ja vesiveski juurde.

Ka tuleva aasta lehekuul põleb Sammas, hiie väravate vahel kevadkooli lõke.

MÄRKUS

B. G. Forseliuse Seltsi VI metsakoolist osavõtjad tundsid elavat huvi eestlaste vanema ajaloo ja usundi vastu (vt. “Forseliuse Sõnumid” nr. 2, 1996), seepärast avaldame ka edaspidi ülevaateid noorte rahvausundihuviliste tegemistest.

Madis Linnamägi

HEINO MÄGI

suvekooli ülem

SELTSI VII SUVEKOOL NOAROOTSI

B. G. Forseliuse Seltsi üheks koolide poolt tunnustatud traditsiooniks on liikmeskoolide esindajatele suviste kokkusaamiste korraldamine mõnes

looduskaunis Eestimaa nurgakeses. Alguse sai see Otepää-Kääriku mailt 1990. aastal. Varem nimetati neid kokkutulekuid metsakooliks, nüüd leiti, et metsadest on asi siiski kaugel ja kokkusaamine võiks kanda suvekooli nime.

Sestap toimus 12.–14. augustil 1996 Läänemaal Noarootsis B. G. Forseliuse Seltsi VII suvekool. Osales 78 inimest: 49 õpilast ja 23 õpetajat 21 koolist. Kokkutulnuid oli loodetust enam ja rohkem kui varasematel kordadel. Selle üheks põhjuseks oli kindlasti ürituse toimumise koht, kuhu suhteliselt harva satutakse ekskursioonide käigus. Ei hirmutanud ka teadmine, et see Läänemaa osa on seismiliselt rahutu ala. Viimati olid siin maavärinad 1877. aastal ja 1976. aasta 25. oktoobril, mil epitsenter asus Osmussaarel, kus maavärina tugevuseks hinnati Richteri skaala järgi 4,5 palli.

12. augusti südapäevaks oli kogu seltskond Noarootsi pealinnas Pürksis kohal. Koguneti hiljuti restaureeritud mõisahoone ette, mis on nüüd meeldivaks koduks Noarootsi Gümnaasiumile. Lipu heiskamise au avarivistusel anti staažikatele suvekoolis käijatele, Lähte ja Paide kooli esindajatele. Ühislaulu "Mu isamaa armas" saatel tõusis Forseliuse Seltsi valge siniste kirjadega lipp kõrgele masti tippu ja jäi sinna kolmeks päevaks lehvima. Avarivistuse külaliseks oli Noarootsi vallavanem *Ülo Kalm*, kes rääkis asjalikult poolsaare loodusest, ajaloost, rannarootslaste elust ja tänapäevast. Siinse looduse tandrill käib pikaldane heitlus maa ja mere vahel, toimub kunagise saare, praeguse poolsaare, aeglane kuid pidev suurenemine mere arvel.

Õhtupoolikul jagunes suvekooli rahvas kahte rühma. Esimene rühm tutvus Noarootsi poolsaare tähtsamate vaatamisväärsustega. Teine nautis samal ajal rannamõnuseid. Paari tunni pärast tegevused vahetusid. Olgu lisatud, et ilmataat oli kinkinud meile soojad ja päikesepaistelised suveilmad.

Vaadata on Noarootsis palju. Üksikasjalikumalt tutvuti endise Pürksi mõisahoone värskest remonditud ruumidega, uudistati siinset kirikut, Saare mõisa varemeid ja Paslepa mõisa, kus aastatel 1873-1887 tegutses rootsikeelne vallakooliõpetajate seminar.

Suvekooli esimene päev lõppes koolimaja juures tutvumisõhtuga, mis andis kinnitust, et kokku olid tulnud aktiivsed ja ettevõtlikud noored.

Teine päev kuulus põhiliselt Vormsi saarele. Vormsi on suuruselt Eesti neljas saar, pindalaga 92,9 km². Saare pikkus on umbes 15, laius kitsamast kohast 4 ja laiemast 9 kilomeetrit. Tutvumise Vormsiga tegi meie jaoks igati meeldivaks suurepärase, ladusa jutuga bussi- ja teejuht *Ilmar Koppelmaa*. Tunnetasime tema tõelist ühtekuuluvust oma kodusaarega.

Kitsad liivased teerajad, ümbritsetuna maalilistest vanadest taluhoonetest, kiviaedadest, mõnel pool tihedaist kadaka- ja männisaludest – see on Vormsi. Külastasime ka Vormsi kuulsat laulikut, 85-aastast *Maria Myyrmanni*, kes on üks kolmest veel saarel olevast vanast rootslasest. Meid köitis tema rootsikeelne laul tsitri saatel ja tema rahvarõivad ning nooremas eas tehtud käsitööd. Ja kui asjatundikult ning mõnusa huumoriga neid kõike meie ekskursioonijuht Ilmar oskas tutvustada!

Olavi-nimeline kirik on Vormsi üheks vanemaks, huvitavamaks ja väärtuslikumaks mälestusmärgiks. Sissekäigu kohal loeme paetahvlilt aastarve 1219, 1632, 1772 ja 1929. Rahvasuu järgi rajas kiriku Taani kuningas Valdemar II. 1632. aastal taastati vahepeal varemeiks muutunud kirik ja tema praegune välisilme pärinebki tollest ajast. See on lihtne, paekivist hoolikalt ehitatud ühelööviline gooti stiilis hoone, mis koosneb kahest osast. Kirikul puudub kellatorn. Kooriruumi seinas on säilinud väike aken, mille kaudu pidalitöbised ja surmamõistetud kuulasid pealt jumalateenistust.

Pärast Vormsi haruldasel rõngasristidega surnuaial käiku viis teejuht meid lõunat sööma. Koos abikaasaga peavad nad Elle-Malle Pansionaati, mille taga tuuleveski juures värskes õhus maitstes kuum supp väga hästi. Päeva teine pool kulus tutvumiseks Haapsalu huviväärsustega.

Suvekooli viimase päeva hommikul koguneti Noarootsi Gümnaasiumi ilusasse saali. Kooli direktor *Laine Belovas* tutvustas rootsi keelele ja kultuurile orienteeritud kooli saamislugu ja hetkeseisu. Direktori sõnu ilmestas ülevaatlik video õppeasutuse argipäevast.

Järgnenud kodu-uurimiskonverentsil tutvustati kaasatoodud töid.

Uurimistööd jagunesid temaatiliselt nelja rühma ning igale esinejale anti aega seitse minutit. Olen osalenud peaaegu kõikidel õpilaste vabariiklikel kodu-uurimise konverentsidel tervelt 25 aasta jooksul ja pean tunnistama, et Noarootsis ettekantud kodu-uurimistööd ei jäänud millegagi maha vabariiklikel konverentsidel kuulnud töödest. Need tööd olid välja valitud maakonna konverentsi paremiku hulgast. Rahule võis jääda ka uurimuste vormistamise ning ettekandmise tasemega. Kuulati ära 18 ettekannet, arvukamalt oli uurimusi kooli ajaloost ja kiriku tegevusest (kokku 12). Tööd olid erilmelised ja sellepärast on neid raske seada mingisugusessegi järjekorda. Kui arvestada sisukust, vormistamist ja ettekandmise köitvust võiks ehk esile tõsta järgmisi töid:

Keily Liiv, Ravimtaimi kooliaiaast (Mõniste Põhikool).

Külli Jürgenson, Üks ajajärk Illuka kooli ajaloost (Illuka Põhikool).

Cristel Feldmann, Kirik Eestimaa ajaloos (Lähte Ühisgümnaasium).

Eva Unt, Usuelu hetkeseis Kambja koolilaste peredes (veebr. 1996).

(Kambja Ignatsi Jaagu Kool).

Laivi Vodi, Minu ema koduküla Trolla (Vastseliina Keskkool).

Tänu sõnu lausuti kõikidele noortele autoritele ja nende asjatundlikele õpetajatest juhendajatele.

Ja oligi aeg taas koguneda Noarootsi Gümnaasiumi lipuväljakule. Veel viimased kokkuvõtted, tänu sõnad asjaosalistele, lõpulaul ning juba rulluski kokku Forseliuse Seltsi lipukangas. Kolm imeilusat laagripäeva olid muutunud säravate koelõngadega möödanikuks.

ÕPIREIS ITAALIASSE

Seltsi õpireisid viivad kaugetesse maadesse. Tartu maakonna direktorid otsustasid juba 1996. aasta kevadel, et lähevad Itaaliasse kogemusi omandama ja silmaringi laiendama. Meie riikide vahel ei ole koostöölepingut, seepärast sõlmib selts ise vajalikke sidemeid. Nii on isegi lihtsam, sest kõrgeid ametlikke radu käies kulub liiga palju aega ja energiat, et Itaalia kuulsast bürokraatiamasinast külastamise luba kätte saada.

Tartu maakonna direktorid koos Prato linna "La Castellina" põhikooli õpetajatega

Reis toimus eestlasele sobival aastaajal – oktoobris 1996. Reisijuht Tõnis Kallejärve juhtimisel läbiti bussiga Sloveenia, teele jäid hotellipeatused ja looduskaunite kohtade külastused. Itaalias tutvuti tähtsamate linnadega nagu Firenze, Pisa, Rooma, Napoli, Pompeji ja Veneetsia ning käidi nende kuulsates muuseumides. Ka supeldi unelmate saarel Capri.

Toskaana maakonna provintsipealinnas Pratos külastati kohalikku kooli. Välja oli valitud Tartu-suuruse linna põhikool – Scuola elementare “La Castellina”, kus lahked noored õpetajad meid võõrustasid. See on ühe elamurajooni uuemaid koole suure spordiväljakuga. Klassiruumid on kõrged, enamasti puhasvuugiga laotud telliskiviseintega – pole muret värvimisega. Klassides on ca 20 õpilast alates 6. eluaastast, neid kantseldavad 4 meest ja 40 naist – ka seal ei ole pedagoogitöö meeste seas populaarne. Lapsed tulevad kooli oma rajooni bussiga ja nad viibivad seal terve päeva. Siis viib buss nad koju tagasi. Kuueaastastel on kaks õpetajat, üks õpetaja tegeleb lastega hommiku-, teine õhtupoolikul.

Piirkonna invaliidid ja raskete puuetega lapsed on samas koolis, kus nende eest hoolitseb viis inimest. Õppetööd nendega ei toimu, sest nad ei ole arenemisvõimelised.

Ühisseminaril võrreldi koolielu probleeme. Võõrustajad tundsid siirast huvi Eesti vastu. Saatsime neile terve võõrkeelse kirjanduse nimestiku Eesti ja eesti kirjanduse kohta – vene ajal anti siiski ühtteist isegi itaalia keeles välja.

Üldine arvamus oli, et koolijuht peaks vähemalt iga kahe aasta järel taolise reisi ette võtma. Vabanemaks rutiinist ja avardamaks silmaringi.

Arvamused pani kirja Madis Linnamägi.

Klassiruum “La Castellina” põhikoolis

KAUNILE EMAKEELELE JA VÄÄRIKALE KOOLIAJALOOLE MÕELDES...

1996. aastal tähistas Eesti üldsus esmakordselt oma emakeele päeva. Ka B. G. Forseliuse Selts toetas Meinhard Laksi ettepanekut austada eesti keelt Kristjan Jaak Petersoni (1801-1822) sünnipäeval – 14. märtsil (Forseliuse Sõnumid 2). Seltsi liikmeskool, Kehra Keskkool korraldas sel puhul omaloominguvõistluse. Õpetaja Anne Oruaas saatis seltsile mõned ilusad luuletused, mille hulgast valisime avaldamiseks välja 9. klassi õpilase Õie Õismaa “Emakeele kõla”

Armastust eesti keele vastu nägime ka Harjumaal Padise vallas, kui seal 22. juunil 1996 tähistati Harju-Madise küla ja kihelkonna 700. aastapäeva. Ürituse peakorraldajaks olid seltsi liikmed: EELK Harju-Madise kogudus (pastor Jutta Siirak) ja Padise Põhikool (direktor Jüri Alter). Selts aitas korraldajaid nõu ja toetuskirjaga Eesti Kultuurkapitalile. Viimase toetusel valmis artiklikogumik “Harju-Madise 700. Kilde kiriku ja kihelkonna ajaloost” (koostanud Jutta Siirak), milles on avaldatud Aivar Põldvee töö “Talurahvakoolid Harju-Madise kihelkonnas”, mis huvitab kooliajaloolasi.

Harju-Madise kiriku lähedal on meie seltsile nime andnud B. G. Forseliuse mälestuskivi, sest seal on ta sündinud ja üles kasvanud. Oma õpetajakogemusedki sai ta enne Tartusse tulekut naabruses asuvas Risti koolis. B. G. Forseliuse austamise tseremoonial asetisime meiegi oma lilled tema mälestuskivi jalamile... Ajalookonverentsil rääkis Harjumaa Muuseumi direktor Aivar Põldvee oma Rootsi arhiivides tehtud töö tulemustest. Lõpuks ometi on meil selgus käes: Forseliuste perekond tuli Eestisse Rootsist, Umeåst, mitte Soomest. Uudiseks oli ka Harju poiste Thomase ja Bengti osalus B. G. Forseliuse abilistena koolmeistrite seminaris Tartus, pastor Gabriel Herlini tegevus uue õpetamisviisi algatajana jne.

Konverentsi külalisena võttis sõna Clas von Ramm, kelle esivanemad said Gustav II Adolfilt Padise kloostri ja selle ümbruse maad rendile. Perekond pidi lahkuma 1939. aastal, kuid nende eesti keel on säilinud. Veelgi enam, paljud baltisakslased isegi luuletavad oma endisest kodumaast eesti keeles. Vapustav oli kuulda Clas von Rammi suust Helmut von Schulmanni lihtsat luuletust “Kodumaa keel”

Madis Linnamägi

KODUMAA KEEL Helmut von Schulmann

Eile läksin läbi linna, oli õhtu poolikul
tahtsin rohelisse minna, kevad tegi muret mul.
Jõudsin heinamaale, lilled õitsid siin ja seal,
kaugelt kostsid lõõtsapillid, oli nagu kodumaal.
Väsimatult kutsus kägu, konnad arutasid vees,
vana männa tuttav nägu peegeldas end vaikselt jões.

Mööda lendas sumisedes hilinevad sitikas.
Padrikute tiheduses riidles kaval arukas[s].
Selle õhtu videvikus kadus argi päeva hääl,
süda elab minevikus ja sealt kostab Eesti keel.
Selle keele omapära, armsad sõbrad, iialgi
ma ei unusta küll ära minu lõpu päevani.

Darmstadt, 1949

EMAKEELE KÕLA
Õie Õismaa

Jäiselt külmas talves
kõlad kui
kaugelt kostev kirikukell.

Uduselt vihmases sügises
kõlad kui
õine vihmasabin koos vinguvate tuulepuhangutega.

Hellitavalt kuumas suves
kõlad kui
kastetilga vaikiv vaikus ristikulehel.

Vesiselt varajases kevades
kõlad kui
hommikune ojavulin koos looduse rõõmurõketega.

Kehra, 1996

K R O O N I K A T

B. G. FORSELIUSE SELTSI SÜMBOOLIKA Statuut

1. B. G. Forseliuse Seltsi ühtse sümboolika põhikomponentideks on Rootsi riigilipu värvid sinine ja kollane, aabitsakukk ja B. G. Forseliuse nime esitäht F:

Põhikomponente kasutatakse koos või eraldi seltsi nime, vapi, embleemi, pitsati, templi, kirjaplangi, tunnistuste, rinnamärkide jms. kujundamisel.

2. Seltsi täielik nimetus on "Bengt Gottfried Forseliuse Selts – Samfundet Bengt Gottfried Forselius" eesti ja rootsi keeles. Võib kasutada nime lühivariante, mõlemas keeles korraga või eraldi: "B. G. Forseliuse Selts", "Forseliuse selts"... Nimi firmamärgina ei tohi erineda nimelogo etalonist (kunstnik Tõnu Soo):

3. Seltsi väljaannetes, medalite tunnistustel ja esemetel võib kasutada sõnaühendi "Eesti rahvakool" ja aastaarvu "1686" kirjadisaini:

4. Lipp:

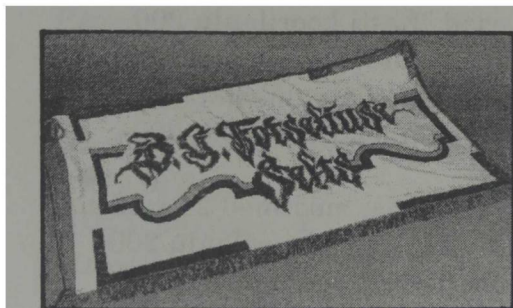
- 4.1. Seltsi lipp on täisnurkne valgepõhjaline riidekangas, mille laiuse ja pikkuse vahekord on 1:2 ja normaalmõõtmed 105 x 200 cm. Võib tarvitada teisi mõõtmeid samas vahekorras, sh. vimpli tegemiseks.
- 4.2. Lipu esiküljel on seltsi nimi – "B. G. Forseliuse Selts" – sinise, musta ja hõbedase värviga valgel taustal, mille all on sinikollane vööt. Kanga nurkades on 5 cm laiune sinine triip. Lipu tagaküljel on kiri "Samfundet

Forselius" kollase värviga valgel taustal. Kanga nurkades on 5 cm laiune sinine triip. Kanga kolme serva raamistavad sinised narmad.

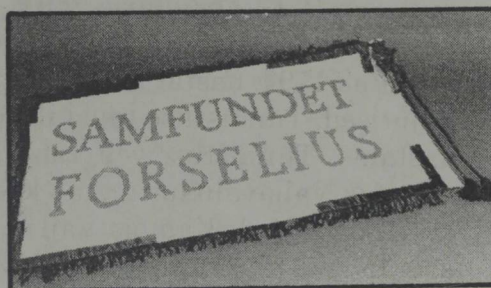
4.3. Lipul on kahe tupsuga sinine nöör, mis kinnitatakse lipu otsiku alla.

4.4. Lipu varda otsik on kollasest metallist. Otsiku lehtmetsalist ülaosa kaunistab aabitsakukk või täht F.

4.5. Lipu heiskamisel peab maapinnalt tõusva lipumasti kõrgus ületama vähemalt kuus korda lipu laiuse. Lippude üheaegsel heiskamisel paigutatakse seltsi lipp riigi- ja maakondade lippudest lippude poolt vaadates vasakule. Koolide lipud paigutatakse lippude poolt vaadates seltsi lipust vasakule. Väljaspool ruumi heisatud lipp langetatakse enne keskööd.

Lipu esikülj

Lipu tagakülj

5. Vapp kujtab endast seltsi värvides reljeefselt kujundatud tahvlit, mille keskel on aabitsakukk ja külgedel kiri "Bengt Gottfried Forseliuse Selts".
6. Pitsat tekitab sinist värvi ovaalse jäljendi (pitseri) suurusega 28 x 43 mm, mille äärel on kiri "B. G. Forseliuse Selts. Eesti Vabariik. Tartu. The B. G. Forselius Society" ja keskel aabitsakukk.
7. Juriidilised liikmed võivad seltsi sümboolikat kasutada oma sümboolika elementidena, k.a. lipul ja embleemil, mis tuleb eelnevalt seltsi juhatusega kooskõlastada. Selts võib oma sümboolikat kasutada ka kaubamärgina.
8. Sümboolika korrektset kasutamist jälgivad juhatus ja revisjonitoimkond.

MÄRKUS:

1. Lipu valmistas Magda Pentsa. Lipu üks eksemplar on deponeeritud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis, teine on kasutusel seltsis.
2. Vapp on veel teostamata, kasutusel on riidele maalitud vapi kujutis (embleem).

Statuut on kinnitatud juhatuse istungil 22. oktoobril 1991 ja täiendatud 1. novembril 1995.

EESTI KOORILAULU 200. AASTAPÄEVA MEDAL

Statuut

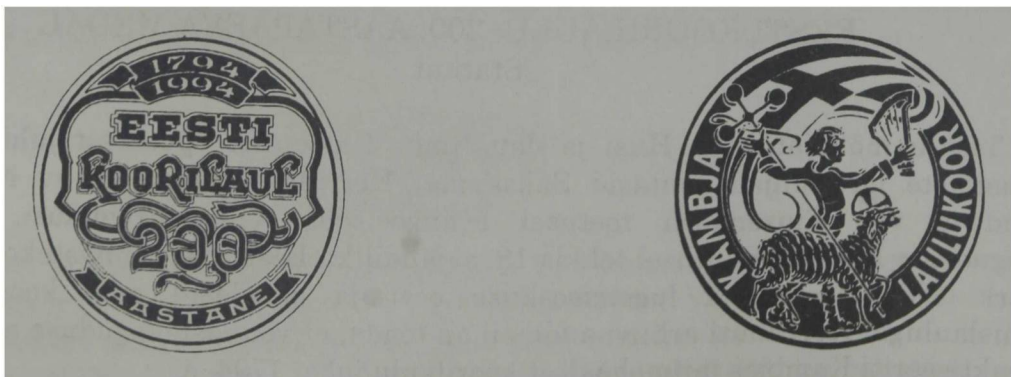
Tšehhi mõtlejate Jan Husi ja Jan Ámos Komenský õpetusest juhitud kristlaste järeltulijad asutasid Saksamaal Herrnhuti linnas krahv Nikolaus Ludwig von Zinzendorfi toetusel evangeelseid vennastekogudusi. Nende koguduste liikmete õhutusel tekkis 18. sajandil ka Eestis lai vennastekoguduste võrk. Nad hoolitsesid lugemisoskuse eest ja elavdasid oma koosolekuid ühislauluga. Herrnhuti arhiivi andmeil on teada, et vennastekoguduse algatusel praktiseeriti Kambjas mitmehäälset koorilaulu juba 1794. a.

Koorilaulu edasises arengus oli tähtis koht rahvakoolidel ja seltsidel. 1869. aastal alguse saanud üldlaulupidude traditsioon elavdas kultuurielu ja edendas eestlaste rahvuslikke püüdeid.

Ajendatuna Kambja Laulukoori 200. ja üldlaulupidude 125. aastapäevast asutasid Kambja Vallavalitsus ja B. G. Forseliuse Selts 1994. aastal mälestusmedali, mille kujundas kunstnik Tõnu Soo. Medaleid on stantsitud 200 tükki.

1. Eesti koorilaulu 200. aastapäeva medaleid annavad välja Kambja Vallavalitsus, B. G. Forseliuse Selts ning taasasutatav Kambja Laulu- ja Mänguselts.
2. Medal on 50 mm läbimõõduga punasest vasest stantsitud ketas, mille esiküljel (*avers*) on kirjadisain "Eesti koorilaul 200-aastane 1794-1994". Teisel küljel (*revers*) on lambatall võidulipuga kui vennastekoguduse sümbol, laulev poiss kandlega ja kiri "Kambja Laulukoor". Medal on karbis.
3. Koos medaliga antakse tunnistus:
 - 3.1. B. G. Forseliuse Selts annab koos medaliga tunnistuse, mõõtmed 34 x 30 cm, millel on B. G. Forseliuse Seltsi nimelogo, kirjad "Eesti koorilaulu 200. aastapäeva medal", "Esimese eesti mitmehäälse laulukoori algatas vennastekogudus 1794. aastal Kambjas" ja "Esimees" ning medali mõlema külje kujutised. Tunnistuse taustaks on kirjadisain "Kambja Laulukoor 200-aastane". Tunnistuse võib raamida.
 - 3.2. Kambja Vallavalitsus annab koos medaliga tänukirja, mõõtmed 21 x 29 cm, millel on kirjad "Kambja Vallavalitsus", "Tänukiri" koos koorilaulu 200. aastapäeva medaliga" ja "Vallavanem". Tänukirja võib raamida.
 - 3.3. Kambja Laulu- ja Mänguseltsi tunnistus kujundatakse pärast seltsi taasasutamist.
4. Medal antakse mälestuseks:
 - 4.1. kooridele, koori- ja muusikaühingutele, laulu- ja mänguseltsidele;
 - 4.2. koorijuhtidele ja lauljatele;
 - 4.3. muusika ja vennastekoguduste (hernhuutluse) ajaloo uurijatele;
 - 4.4. avaliku elu tegelastele;
 - 4.5. Eesti Evangeelse Vennastekoguduse peavanemale;
 - 4.6. Kambja laulupeo (17.09.1994) korraldustoimkonna liikmetele.
5. Medaleid antakse kätte avalikel üritustel. Laureaadi nime võib graveerida medali servale. Laureaatide nimed avaldatakse trükisõnas.
6. Väljaandjad informeerivad aeg-ajalt avalikkust mälestusmedali omistamisest punktide 3.1–3.4 järgi. Kandidaatide esitamisel piiranguid ei ole. Valiku tegemisel arvestatakse kandidaatide teeneid avaliku elu edendamisel.
7. Mälestusmedali väljaandmine ei ole ajaliselt piiratud.
Statuut on kinnitatud B. G. Forseliuse Seltsi juhatuse istungil 1. novembril 1995. a. ja Kambja Vallavalitsuses 19. märtsil 1996. a. Statuudi kiitis eksperdina heaks muusikaajaloolane Mare Põldmäe.

Eesti koorilaulu 200. aastapäeva medal

Esikülg

Tagakülg

EESTI KOORILAULU 200. AASTAPÄEVA MEDALI LAUREAADID

17. september 1994

Valli Ilvik	Eesti Segakooride Liidu juhatuse liige
Heli Jaamets	Kambja valla sotsiaalnõunik
Valdur Jaamets	Kambja valla talunik
Leili Kesas	Kambja segakoori laulja
Uno Koppel	Kambja laulukoori endine dirigent
Heiki Kortspärn	ME Cambi juhataja
Raili Kruuse	Kambja Vallavalitsuse pearaamatupidaja
Edgar Lamp	Kambja laulupeo korraldustoimkonna liige
Marika Lehiste	Kambja segakoori dirigent
Enn Liba	Kambja kooli direktor
Madis Linnamägi	B. G. Forseliuse Seltsi tegevesimees
Ants Matsin	Kambja laulupeo korraldustoimkonna liige
Hilja Neumann	Kambja segakoori vanem
Mare Põldmäe	vennastekoguduste ajaloo uurija
Armin Rebane	Kambja segakoori laulja
Hilkka Ruponen	Toivakka kirikukoori dirigent (Soome)
Nelly Ruuge	Kambja segakoori dirigent
Meeme Saareväli	Kambja laulupeo korraldustoimkonna liige
Enno Soodla	Kambja valla majandusnõunik
Tõnu Soo	vabakutseline kunstnik, medali kavandi autor
Harald Tammur	EELK Tartumaa praost
Ivar Tedrema	Kambja vallavanem
Toivo Traksmäe	Kambja kiriku restaureerimistööde juhataja
Uno Uiga	Tartu Poistekoori peadirigent
Leida Urm	Kambja segakoori laulja
Kambja Laulukoor (Kambja Laulu- ja Mänguselts)	
B. G. Forseliuse Selts	
Kambja Vallavalitsus	
Vanemuise Selts	
Eesti Segakooride Liit	
Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum	

16. veebruar 1996

Voldemar Ilja	doktor, vennastekoguduste ajaloo uurija
Osvald Reier	Eesti Evangeelse Vennastekoguduse peavanem
Ester Kullamaa	Aseri Keskkooli õpetaja
Silvi-Niina Varinurm	Aseri Keskkooli õpetaja

27. mai 1996

Juhan Lina	Kambja segakoori laulja

21. juuni 1996

Pärnu Lauluseltsi "Kungla" segakoor

15. november 1996

Milvi Ristisaar

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

B. G. FORSELIUSE SELTSI AUTASUDE LAUREAADID

16. veebruar 1996

B. G. FORSELIUSE MEDAL:

Lembit Tüرنpuu

Tallinna Pedagoogikaülikooli
emeritprofessor

SUUR KULDTUKAT:

Alla Basmanova

Rakvere Gümnaasium

Kristin Matt

Rakvere Gümnaasium

Urmo Uiboleht

Vastseliina Keskkool

VÄIKE IGNATSI JAAGU MEDAL:

algklasside õpetajad

Randa Eglon

Pärnu Koidula Gümnaasium

Mare Kolk

Kirivere Põhikool

kodu-uurimine

Heino Laagus

Kirivere Põhikool

Riina Kuusik

Koigi Põhikool

Ülo Sepp

J. V. Veski nim. Maarja Keskkool

TÄNUKIRI:

Toivo Ärtis

Kambja Ignatsi Jaagu Kool

Jaan Ojasson

Viljandi Õppekeskus

Rein Eglon

Pärnu Koidula Gümnaasium

Maia Erm

Pärnu Koidula Gümnaasium

Kristi Kõiv

TÜ pedagoogika osakond

AUKIRI:

Arnold Rüütel

EV Riigikogu aseesimees

Enn Liba

Kambja Ignatsi Jaagu Kooli direktor

Madis Linnamägi

B. G. Forseliuse Selts

Tiiu Luik

Viljandi Maagümnaasium

Mari Lühiste

Tõstamaa Keskkool

Tiina Ruubel

Koigi Põhikool

Heino Mägi

Otepää Keskkool

Helmut Piirimäe

Tartu Ülikooli emeritprofessor

VÄIKE IGNATSI JAAGU MEDAL:

18. oktoober 1996

Eda Liiväär

Ääsmäe Põhikooli õpetaja

AUKIRI:

9. märts 1996

Evi Laido

B. G. Forseliuse Seltsi toimetaja

10. juuli 1996

Sulev Vahtre

Tartu Ülikooli emeriitprofessor

18. oktoober 1996

Jaak Hiisjärv

Ääsmäe Põhikooli direktor

Ääsmäe Põhikool

9. november 1996

Ruth Raudsepp

Sangaste Lasteaed-Algkooli juhataja

Sangaste Lasteaed-Algkool

15. november 1996

Valve Koobas

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

Peeter Sadam

Kolga-Jaani Põhikooli direktor

Kolga-Jaani Põhikool

TÄNUKIRI:

14. august 1996

Laine Belovas

Noarootsi Gümnaasiumi direktor

11. november 1996

Ruth Tari

Sangaste vald

Viktor Vilks

Sangaste vald

ÜRITUSTEST

Seltsi aastapäevaüritused (VII üldkogu, seminar “Probleemne laps” jne.) toimusid 16.–17.II 1996 Pärnu Koidula Gümnaasiumis, mille kohta ilmub järgmises numbris Evi Laido ülevaade. Tahtsime seminari teemaga seonduvaid küsimusi üldsusele põhjalikumalt tutvustada, seepärast avaldame käesolevas numbris vastavad kaastööd:

Kristi Kõiv. Probleemne laps '96; *Valter Parve.* Heaolu või rahulolu?; *Ülle Pikma.* Viie-aastane “Oliver”; *Anne Villsaar.* Pärnu Lasteabikeskus; *Kristi Kõiv.* Kogumiku “Probleemne laps tavakoolis” tutvustuseks. Noarootsi Gümnaasiumi direktori Laine Belovase soovitusel jätkame 1997. aastal probleemse lapse vanemate teemaga.

Seltsi VII suvekool ehk koduloo-uurijate kokkutulek oli 12.-14.VIII 1996 Noarootsi poolsaarel ja Vormsi saarel, millest kirjutab käesolevas numbris Heino Mägi.

Selts osales **Eesti Haridusfoorumil** 1.– 3. novembrini 1996 Pärnus, esindaja M. Linnamägi, kes töötas aktiivselt kaasa foorumi redaktsioonitoimkonnas ja 10. töörühmas (kuraator Ene-Silvia Sarv). Viimane esitas foorumile probleemseid lapsi käsitleva pöördumise projekti, mis võeti vastu järgmises sõnastuses:

“Haridusfoorumi ’96 pöördumine EV Haridusministeeriumi ja omavalitsuste poole

Eestis on uurimuste põhjal tuhandeid lapsi, kellel on raskusi tavakoolis õppimisega. Paljud neist ei käi üldse koolis. Seoses sellega Haridusfoorum ’96:

taotleb koolikohustuse täitmist seaduslike vahenditega;

paneb ette võimetekohase hariduse tagamiseks luua probleemsetele lastele sobiv õpikeskkond tavakoolis või noorteabikeskuses;

soovitab kaasata probleemsete laste kasvatamiseks erialase ettevalmistusega töötajaid.

Pärnus, 3. novembril 1996”

Haridusfoorumi ’96 kui haridusparlamendi tööst andis hea ülevaate “Õpetajate Leht”

Selts võttis osa ka **Eesti Õpetajate Kongressist** 22. 23. märtsini 1996 Viljandis (delegaadid Maia Erm, Marge Kaiv, M. Linnamägi). Ühe huvitavama sõnavõtu – *Aita Matson*. Kahe silma vahel asub nina ...ja maakool – avaldame käesolevas kogumikus.

Samaaegselt toimus eraldi üritusena **Eesti Õpetajate Liidu taastamiskongress**. Selts aitas õpetajate liitu taastada, andes enne kongressi taastamistoimkonna ühele palgalisele funktsionäärile Tartus kasutada töölauda ja telefoni. Seltsi esindas taastamistoimkonnas M. Linnamägi. Praegu on õpetajate liitu koondunud enamik õpetajate aineseltse ja liit osaleb aktiivselt Eesti hariduselus. Ka B. G. Forseliuse Selts on Eesti Õpetajate Liidu liige.

Madis Linnamägi

ÕPIREISID 1996. AASTAL

ITAALIA	neli reisi – märts, juuni, september (2 korda)
NORRA	neli reisi – mai, juuli, august (2 korda)
PORTUGAL	üks reis – juuni
TŠEHHI	kaks reisi – juuni, august
LAPIMAA	kolm reisi detsembris

B. G. FORSELIUSE SELTSI JUHATUS

(valitud 16. veebruaril 1996 seltsi VII üldkogul Pärnus)

Arnold Rüütel	EV Riigikogu aseesimees, seltsi esimees, prof.
Madis Linnamägi	seltsi tegevesimees
Harri Ellart	Raasiku Põhikooli õpetaja
Enn Liba	Kambja Ignatsi Jaagu Kooli direktor, seltsi nõunik
Mari Lühiste	Tõstamaa Keskkooli õpetaja
Heino Mägi	Otepää Keskkooli õpetaja

Tiina Ruubel
Jaan-Ülo Saar

Koigi Põhikooli õpetaja
Aseri Keskkooli direktor

REVISJONITOIMKOND
(valitud 16.02.1996)

Lembit Jakobson
Vello Kübar
Jaan Ojasson

Unipiha Algkooli õpetaja
Kivi-Vigala Põhikooli direktor
Viljandi Õppekeskuse direktor

N Õ U N I K U D
(kinnitatud 16.02.1996)

Lembit Andresen
Jaan Eilart
Ferdinand Eisen
Ilmar Kopso
Peeter Kreitzberg
Endel Laul

Tallinna Pedagoogikaülikooli professor
pensionär
pensionär, dotsent
Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi direktor
Tallinna aselinnapea, professor
Eesti Teadlaste Liidu vabakutseline uurija,
ajalookandidaat
Kambja Ignatsi Jaagu Kooli direktor
Stockholmi Ülikooli emeriitprofessor
Tartu Ülikooli emeriitprofessor
Eesti Muusikaakadeemia emeriitprofessor
Tartu Ülikooli emeriitprofessor

Enn Liba
Aleksander Loit
Helmut Piirimäe
Heino Rannap
Sulev Vahtre

ÜHISLIIKMED
(seisuga 31. detsember 1996)

TALLINN

Gustav Adolfi Gümnaasium

HARJUMAA

Kehra Keskkool, Keila Gümnaasium, Saue Gümnaasium, Viimsi Keskkool;

Padise Põhikool, Risti Põhikool, Ääsmäe Põhikool

IDA-VIRUMAA

Aseri Keskkool; Illuka Põhikool, Kohtla Põhikool

JÕGEVAMAA

V. Veski nim. Maarja Keskkool, Mustvee 1. Keskkool, Palamuse Keskkool,
Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökool, Põltsamaa Ühisgümnaasium; Laiuse Põhikool,
C. R. Jakobsoni nim. Torma Põhikool

JÄRVAMAA

Järva-Jaani Keskkool, Koeru Keskkool, Paide Gümnaasium, Türi Gümnaasium;
Koigi Põhikool

LÄÄNEMAA

Noarootsi Gümnaasium, Kullamaa Keskkool, Taebla Gümnaasium; Vatla Põhikool

LÄÄNE-VIRUMAA

Rakvere Gümnaasium, Haljala Keskkool; Annikvere Põhikool

PÕLVAMAA

Valgjärve Põhikool

PÄRNUMAA

Audru Keskkool, Kilingi-Nõmme Keskkool, Pärnu Koidula Gümnaasium,
Pärnu-Jaagupi Keskkool, Pärnu Ülejõe Gümnaasium, Tõstamaa Keskkool

RAPLAMAA

Ed. Vilde nim. Juuru Keskkool; Kivi-Vigala Põhikool

SAAREMAA

Kaarma Põhikool

TARTUMAA

Hugo Treffneri Gümnaasium, J. Liivi nim. Alatskivi Keskkool, Lähte Ühisgümnaasium, Puhja Kool, Rõngu Keskkool; Laeva Põhikool, Kaimi Põhikool, Kambja Ignatsi Jaagu Kool, Nõo Kool, Sillaotsa Põhikool, Vara Põhikool; Elva Algkool, Unipiha Algkool

VALGAMAA

Otepää Keskkool, Puka Keskkool; Hargla Põhikool, Lüllemäe Põhikool, Hummuli Põhikool; Sangaste Algkool-Lasteaed

VILJANDIMAA

Karksi-Nuia Gümnaasium, Olustvere Kõrgem Põllumajanduskool, Viljandi Maagümnaasium; Kirivere Põhikool, Kolga-Jaani Põhikool, Paistu Põhikool, Valuoja Põhikool

VÖRUMAA

Vastseliina Keskkool; Mõniste Põhikool, Osula Põhikool

Seltsi liikmetunnistuse sai 16. veebruaril 1996 oma liikmelisuse taastanud asutajaliige **Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökool** (endine H. Pöögelmanni nim. Kutsekeskkool nr. 28). **Saue Gümnaasium** saab kunstiliselt kujundatud liikmetunnistuse 22. veebruaril 1997.

ÜKSIKLIHKMED

(seisuga 31. detsember 1996)

1. Maie Angerjas	24. Mihkel Lühiste
2. Harri Ellart	25. Mai Maiste
3. Cristel Feldman	26. Merike Mõttus
4. Eenok Haamer	27. Heino Mägi
5. Kirsti Hommik	28. Vilmi Möll
6. Eha Jakobson	29. Hilja Neumann
7. Lembit Jakobson	30. Jaan Ojasson
8. Leelo Kallaste	31. Luule Org
9. Eva Kask	32. Anne Oruaas
10. Endla Klemets	33. Tiia Palmaru
11. Erika Kranich	34. Ilje Piir
12. Viivia Kuhlberg	35. Silvia Piirilaht
13. Aino Kurvits	36. Helle Rikberg
14. Else Kuusik	37. Viivi Rohtla
15. Riina Kuusik	38. Anu Roos
16. Heino Kängsepp	39. Ants Roos
17. Maia Käppa	40. Juta Siirak
18. Silva Kärner	41. Armilde Sulengo
19. Vello Kübar	42. Endel Taniloo
20. Endel Laagus	43. Kersti Verrev
21. Madis Linnamägi	44. Inga Änilane
22. Kadri Lühiste	45. Niina Ööpik
23. Mari Lühiste	

TOETAJALIHKMED
(kinnitatud 16.02.1996)

	esindaja	aastast
TÕNU SOO		1992
FIRMA "ANA"	Valdo Tali	1990
EELK URVASTE PÜHA URBANUSE KOGUDUS	Üllas Salumets	1990
EELK HARJU-MADISE KOGUDUS	Juta Siirak	1990
EELK OTEPÄÄ MAARJA KOGUDUS	Jüri Stepanov	1990
KAMBJA LAULUKOOR	Hilja Neumann	1994

VÕÕRUSTAJAKOOL TUTVUSTAB ENNAST:

LINDA AEDNURM
raamatukoguhoidja

KOOLID KAARLIMÕISAS

Kooliajalugu Kaarlimõisas ulatub möödunud sajandi kaheksakümnendatesse aastatesse. Ärkamisaja üks suurejoonelisemaid ettevõtmisi – Aleksandrikooli liikumine – kulmineerus 1888. aasta 20. augustil kooli avamisega Kaarlimõisas. Ja kuigi 19. sajandi lõpu poliitiliste olude tõttu ei kujunenud Aleksandrikoolist nn eestluse kantsi, on tal ometi väärikas koht Eesti kooliajaloos.

Aleksandrikool oli tolle aja tüüpiline 1–4-klassiline linnakool, kus üheks kohustuslikuks õppeaineks oli ka eesti keel. Kooli esimeseks juhatajaks oli Anton Anson (21.12.1851–12.06.1918), kes pidas seda ametit aastatel 1888–1905. Sama aasta sügisest kuni kooli sulgemiseni 1906. aasta jaanuaris juhatas kooli Jaan Raamot.

Aleksandrikoolis õppisid ainult poisid, suurem osa õpilastest tuli Põltsamaa, Pilistvere, Kolga-Jaani, Koeru, Peetri ja Laiuse kihelkonnast. Koolis töötas erinevatel aegadel 17 õpetajat, eriti silmapaistvad olid eesti kirjandus- ja kultuuriloost tuntud Jakob Tamm ja Ernst Peterson-Särgava. Nii eesti keele õpetamisel kui ka seltsielus püüdsid nad säilitada sirget rahvuslikku joont.

1906. aasta jaanuaris Aleksandrikool suleti.

1907. aastal toimusid Aleksandrikooli ruumides lühiajalised põllundusalased kursused.

Järgnevatel aastatel leidsid ühiskonnas aset pöördelised sündmused, koolihoonet kasutati mitmel otstarbel, aga mitte koolina.

Eesti Vabariigi loomise järel tekkis vajadus väljaõppinud ametimeeste järele. Esimeste sel ajal asutatud ametikoolide hulka kuulus ka Kaarlimõisa kool, mis alustas tegevust 7. novembril 1921. aastal Põltsamaa Tööstuskoolina. Kool kujunes hea mainega õppeasutuseks, kus oli võimalik õppida puu- ja raudtöö osakonnas. Esimeseks koolijuhatajaks oli Hendrik Hendrikson ja pärast teda üle kümne aasta Mart Liiva. Poole ülalpidamiskuludest teenis kool ise. Väga

hinnatud olid rauatöö osakonnas valmistatud jahipüssid. Suureks saavutuseks oli 1935. aastal valminud hüdroelektrijaam.

1936. aastal muudeti kolme-aastase õppeajaga tööstuskool nelja-aastaseks tööstuskeskkooliks.

1940. aasta ei jõudnud eriti suuri muudatusi kaasa tuua. Õppetöö jätkus ka sõja-aastatel.

Pärast sõda hakati uutel alustel ja tunduvalt lühema ajaga ette valmistama tööliskaadrit nõukogude tööstusele. 1949. aasta sundkollektiviseerimine tõi kaasa traktoristide vajaduse ning kool kujuneski pikkadeks aastateks mehhanisaatorite taimelavaks. Aastail 1950–1991 anti Kaarlimõisas traktoristi-masinisti kutse 4550 lõpetanule.

1972. aastal avati uus koolihoone ja 1974. aastal hakati lisaks ametile andma ka keskhäridust.

1970.–80. aastad olid kooli ajaloos suure ehitamise aastad. Valmisid uus õppehoone, ühiselamud, töökojad, katlamaja, elamud.

1981. aastal avati esimesed tütarlaste õppegrupid – aedviljakasvatavad. 1982. a. lisandus ka koka eriala.

Põhjalikud muutused algasid 1990. aastal. Senine H. Pöögelmanni nimeline Kutsekeskkool nr. 28 hakkas 15. maist 1990 kandma Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökooli nime. Uued õppekavad nägid ette noormeestele põlduri ja tütarlastele kodumajanduse eriala.

Elu teeb ka siin oma korrektiivid – kunagises põlises poistekoolis õpib tänapäeval rohkem tütarlapsi. Vastavalt vajadusele on muutunud ka õpetatavad erialad. Käesoleval ajal saavad koolis õpetust tulevased perenaised, sekretärid, kokad-kondiitrid, autoremondilukksepad, ehitajad ja talunikud. Kaasaja nõuetele vastava põllumajanduseriala õppekava koostamiseks ja elluviimiseks osaleb kool PHARE-programmis.

1996. aasta novembris tähistasime kooli 75. aastapäeva. Täna õpetajad ja õpilased on oma eelkäijate väärikad järglased. Kooli vilistlasnõukogu on alal hoidnud head traditsioonid ning on sidepidajaks erinevate põlvkondade vahel.

Aleksandrikooli logo

BIBLIOGRAAFIAT BENGT GOTTFRIED FORSELIUSEST JA B. G. FORSELIUSE SELTSIST

1988

86. **Piir, I.** Kambja kihelkonna kultuurioludest XVII sajandi lõpust XVII sajandi lõpuni. Diplomitöö.

1991

87. **Andresen, L.** Kirjasõna jõuab eesti alale – Horisont , 9.IX.

1993

88. **Andresen, L.** Eesti aabits reformatsioonist iseseisvusajani. Tallinn.
89. **Vahtre, L.** Eesti kultuuri ajalugu. Tallinn, lk. 52,53.

1994

90. **Aarma, L.** Villem Reimani kui Forseliuse uurija tähtsusest eesti kultuuri ajaloos. – Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused. 43/3. Lk. 303-319.
91. **Linnamägi, M.** Kambja laulukoor ja eestlaste koorilaulukultuur 200-aastased. [Buklett, 4 lk.].
92. **Pöldvee, A.** Rahvaharidusest Harjumaal rootsi ajal (1561-1710) – Harju Muuseum 1989-1993. Artikleid ja aruandeid. Harjumaa uurimusi 1. Keila.
93. **Vahtre, S.** Eesti ajalugu. Kronoloogia. Tallinn, lk. 66,67

1995

94. **Aarma, L.** Tsensuur ja kirjasõna Eestis 16.-17. sajandil. – Uurimusi tsensuurist. Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised IV. Koost. P Lotman.
95. **Andresen, L.** Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Tallinn.
96. **Eenmäe, A. M.** Forseliuslased unustatud haridust väärtustamas. – Virumaa Teataja, 16.II, nr. 20. [B. G.Forseliuse Seltsi tegevusest ja süvaõppe seminarist].
97. Forseliuse Sõnumid. – Kultuurileht, 28.IV, nr. 16.
98. Johannes Voldemar Veski nimeline Maarja Kool 315. Koostanud Ülo Sepp.
99. **Klement, V., Sonn, R.** ABD - Raamatu lugu. – Universitas Tartuensis, 6.X, nr. 34-35.
100. Maarja kool 315. [Buklett, 6 lk.].
101. **Pajo, H.** Hariduselu raskuspunkt regioonidesse, kohalike haridusseltside liitude kätte. – Virumaa Teataja, 23.II, nr. 23-24. [B. G. Forseliuse Seltsi VI üldkogu Rakveres. Foto: Väikse Ignatsi Jaagu medali laureaat Pear Rootalu].
102. **Vahtre, S.** Chilian Rauscherti elutee ja elutöö. – Keel ja Kirjandus, nr. 1.
103. Wastse Testamendi ilmumise 310. aastapäeva puhune teadustööde konkurss. – Postimees, 11.VII.

1996

104. **Andresen, L.** Maidla Põhikoolist leiti vanim Tallinnas trükitud aabits. – Haridus, nr. 1, lk. 73.
105. B. G. Forseliuse Selts. – Koolitus ja täiendõpe Eestis. Tallinn, lk.25.
106. **Dreverk, J.** Koolielust Padise vallas. — Harju-Madise 700. Kilde kiriku ja kihelkonna ajaloost. Koostanud Juta Siirak.

107. Kooliraamatu arengust Eestis. 12.- 14. märtsini 1992 Tartus toimunud Eesti kooliajaloo V konverentsi materjalid. – B. G. Forseliuse Seltsi toimetised 1. Tartu. [Resümeed võõrkeeltes.]
108. **Kuristik, V.** Forseliuse Seltsi metsakool 1996. – Kambja valla ajaleht "Koduvald", 12.IX nr. 6.
109. **Liivamets, M.** Tükike kadunud kultuurilugu. – Eesti Päevaleht, 6.XII. [Retsensioon seltsi raamatu H. Salu Sembardia kohta.]
110. **Linnamägi, M., Piir, I., Peebo, J., Roosimaa, P.** Wastne Testament 1686. Tartu. [Buklett, 12 lk.]
111. **Neumann, H.** Sündmusterikas lauluaasta. – Kambja valla leht "Koduvald", 12.IX nr. 6.
112. **Põldvee, A.** 1686 – kas Forseliuse seminari lõpuaasta? – Kleio. Ajaloo ajakiri, Tartu Ülikool, nr. 2 (16).
113. **Põldvee, A.** Talurahvakoolid Harju-Madise kihelkonnas. – Harju-Madise 700. Kilde kiriku ja kihelkonna ajaloost. Koostanud Juta Siirak.
114. **Raudsepp, R.** Sangaste kool tähistab oma 310.aastapäeva. – Valgamaalane, 2.XI.
115. **Salu, H.** Sembardia. Noorpõlve- ja reisimeenutusi. – B. G. Forseliuse Seltsi Raamat 1. Tartu. [Kirjandusteadlase Aarne Vinkeli eessõna.]
116. **Selirand, J., Siilivask, K.** Eesti maast ja rahvast. Tallinn, lk.25. [Eesti rahvakool].
117. Tootsi Taskud. Kambja Ignatsi Jaagu Kooli sõnailu ja pildivara kogumik. Esimene aruanne. Koostasid Tiina Tiideberg ja Toivo Ärtis. Kambja.
118. **Vahtr, V.** Adrian Verginius. Hingekarjane, eesti kirjakeele arendaja, Põhjasõja märter. – Adrian Verginius. Tartu. [Buklett, 4 lk.].
119. Wastne Testament 1686. Konverentsi ettekanded, 26. - 27. aprill 1996. Juubelipäevad said teoks. – B. G. Forseliuse Seltsi toimetised 2. Tartu. [Resümeed võõrkeeltes.]
120. **Viivik, A.** Madise kihelkonna juubel tõi kokku rahvast lähemalt ja kaugemalt – Harjumaa, 26.VI nr. 50.
121. **Virgin, E.** Virginska släktföreningen. – Arte et Marte. Meddelanden Riddarhuset. Årgång 50. Stockholm.
122. **Liiväär, E.** Ka väike võib olla tähtis. – Harjumaa, 18.X.
123. 210-aastane kool. – Saue valla ajaleht "Koduvald", nr. 11(30), X [Ääsmäe Põhikoolile pühendatud erinumber, 4 lk.]

Ääsmäe Põhikool 210
Kõnelemas direktor Jaak Hiisjärv

LEA LEPPIK

Olen sündinud 19. detsembril 1962. aastal Tartus. Koolis käisin Haapsalus ja Tartus. 1982. aastal astusin Tartu ülikooli ajaloo osakonda, mille lõpetasin 1987. a. Ülikoolijärgsetel aastatel olen töötanud veidi aega õpetajana ja kasvatanud oma kolme last. 1994. aastal asusin tööle Eesti Ajalooarhiivi, 1995. aastal Tartu Ülikooli. Praegu töotan ajaloo osakonnas ajakirja "Kleio" abitoimetajana. 23. detsembril 1996 kaitsesin magistri kraadi tööga "Johann Philipp Gustav Ewers". Käesolevas numbris ilmunud artikkel on osa minu magistritööst, mis valmis 1996. aastal prof. Helmut Piirimäe juhendamisel.

HELLIND LAINE

Hellind Laine on sündinud 25.IX 1973. aastal Põlvamaal. Lõpetanud 1991. a. Põltsamaa Keskkooli ja 1996. a. Tartu Ülikooli ajaloo osakonna *cum laude*. Õppis vahetuse korras aasta Oulu Ülikoolis, mille jooksul valmis diplomitöö "Soome vaimse kultuuri areng aastatel 1870–1890 Oulu linna näitel" 1996. a. 1. septembrist töötab soome ajaloo ja kultuuri lektorina Pomoori ülikoolis (Arhangelsk). Abielus.

Käesolev artikkel on osa autori lõputööst "Soome koolioludest aastail 1870–1890" mis valmis prof. Helmut Piirimäe juhendamisel.

KRISTI KÕIV

Olen sündinud 22. jaanuaril 1959. aastal Jõgeval. Lõpetanud Tartu ülikooli 1982. aastal psühholoogina. Töötanud praktiseeriva psühholoogina Puiatu Erikoolis ja Elva Väikelastekodus. Kaitsnud 1994. a. magistri kraadi pedagoogika alal.

Praegu olen TÜ pedagoogika osakonna õppejõud ja doktorant.

SIRJE KRIKK DE MATEO

Sündisin 20.IX 1941. aastal Lääne-Virumaal. 1960. aastal lõpetasin Kunda Keskkooli, 1965. a. Tartu Ülikooli ajaloo osakonna. 1968ndast olen töötanud Tartu Ülikoolis haridussotsioloogina, ühiskonnateaduste vanemõpetajana, sotsioloogia üldkursuse lektorina ja lähiajaloo õppetooli assistendina Ladina-Ameerika probleemide alal.

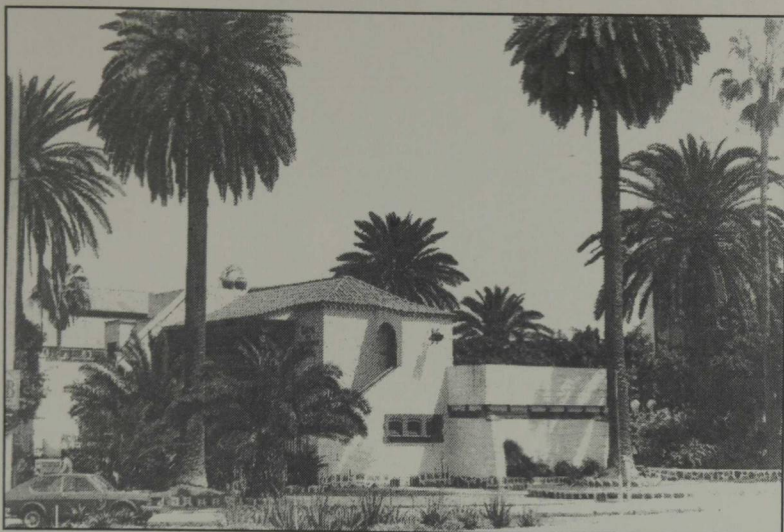
Aastatel 1973–1975 elas Peruus. Olen abielus Peruu Vabariigi kodaniku Ricardo Mateo Durandiga. Peres on kaks täiskasvanud last.

EENOK HAAMER

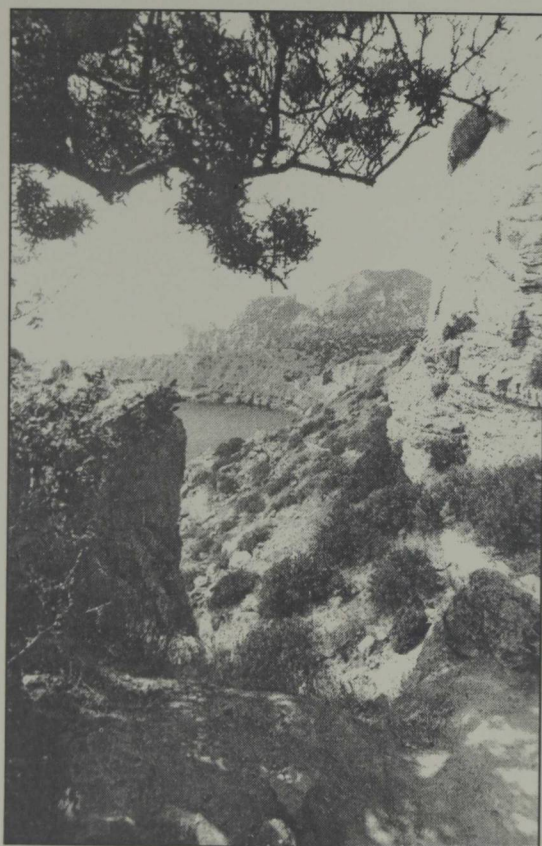
Olen sündinud 17 mail 1935 Tartus EELK Tartu Pauluse koguduse õpetaja Harri Haameri esimese lapsena. Kooliteed alustasin Tartu 15. Algkoolis 1942. a. sügisel. Seejärel elasime sõjapõgenikena Viljandis, 1946. aastast jälle Tartus. 25. märtsist 1949 kuni augustini 1955 olin metsavend (põgenesime küüditamise eest metsa ja polnud võimalik varem välja tulla). 1960. a. kevadel lõpetasin Tartu Kaugõppekeskkooli ja siirdusin Usuteaduse Instituuti Tallinnas. 1. oktoobrist 1963 määrati mind EELK Mustvee koguduse õpetajaks. Olen ordineeritud 26. detsembrist 1963. 1964. aastal alustasin Lohusuu koguduse teenimist ja 1976. a. Maarja-Magdaleena koguduse hooldamist. Viieandat aastat olen

hooldanud ka Tartu Soome kogudust. 1971. a. kevadel jõudsin Usuteaduse Instituudi lõpetamiseni. 1972. a. augusti lõpul kaitsesin dissertatsiooni "Eesti rahvatraditsioonis esineva paastumaarjapäeva tähistamise usuline taust ja tähendus" ja mulle omistati Usuteaduse Instituudi nõukogu poolt magistrikraad. Minu oponentideks olid professorid Evald Saag, Voldemar Ilja ja Herbert Tampere. 1977. aastal sai minust Usuteaduse Instituudi õppejõud. Järgnes dotsendi kutse ja jaanuaris 1989 tegeliku usuteaduse professori kutse. Aprillis 1989 alustasin usuõpetajate koolitamist eesti kooli jaoks nii Tartus kui Tallinnas. Sellest kasvas välja Usuõpetajate Kursus, mille jätkuks on nüüd Tartu Teoloogia Akadeemia. 16. septembril 1992 juhtisin Tartu Teoloogia Akadeemia asutamise koosolekut ja mind valiti TTA nõukogu poolt rektori kohusetäitjaks ja hiljem rektoriks. Õppetöö akadeemias algas 1. veebruaril 1993 ja on jätkunud tõusvas joones, tänu jumalale. Olen töötanud ja töotan ka Mustvee 1. Keskkooli usuõpetajana.

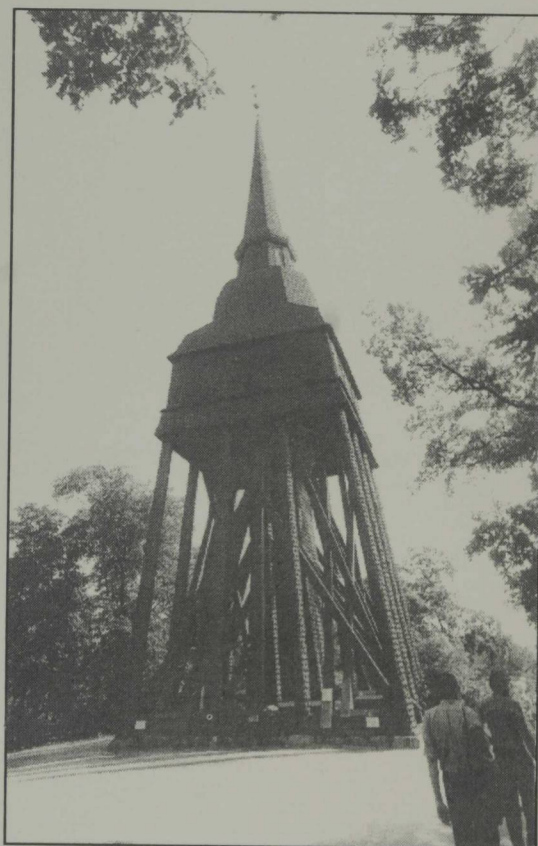
Minu abikaasa Eha on organist. Lapsed Naatan ja Markus on kirikuõpetajad, Siimon tulevane kirikuõpetaja ja Maarja tulevane organist.

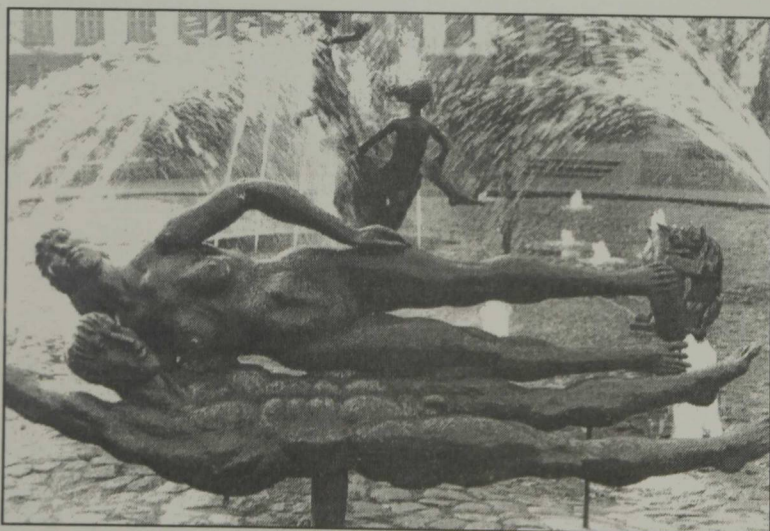
Lõunamaade kutse: talvepuhkuse veedame Kanaaridel, Tuneesias, Egiptuses...

... või mägimatkadel

Puidust kellatorn Skanseni vabaõhumuuseumis (Rootsi)

Purskkaev Rostockis

Maarahva laulja
Kristjan Jaak Peterson

Toimetuse aadress: B. G. Forseliuse Selts
Mia 37

Tartu 662400

tel/fax (27) 420 277

tel (27) 420 498